T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK KRİZE DUYARLILIK AÇISINDAN NEOLİBERAL POLİTİKALARA KARŞI KALKINMA POLİTİKALARI

Tülin TUNÇ DEVECİ

Doktora Tezi

Ankara, 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK KRİZE DUYARLILIK AÇISINDAN NEOLİBERAL POLİTİKALARA KARŞI KALKINMA POLİTİKALARI

Tülin TUNÇ DEVECİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. A. Burça KIZILIRMAK YAKIŞIR

Ankara, 2016

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

EKONOMİK KRİZE DUYARLILIK AÇISINDAN NEOLİBERAL POLİTİKALARA KARŞI KALKINMA POLİTİKALARI

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı: Porf. Dr. A. Burça KIZILIRMAK YAKIŞIR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
Prof. Dr. A. Burça KIZILIRMAK YAKIŞIR	
Prof. Dr. Ahmet Haşim KÖSE	
Doç. Dr. Nilgün ERDEM	
Doç. Dr. Emel MEMİŞ	
Doç. Dr. Ebru VOYVODA	

Tez Sınav Tarihi 18/03/2016

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(06/06/2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Tülin TUNÇ DEVECİ

İmzası

TEŞEKKÜR

Doktora tez yazım süreci, çalışmanın yanında destek ve motivasyon gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte desteğini ve anlayışını esirgemeyen herkese teşekkürü bir borç bilirim. Bu tezin oluşmasında, gelişmesinde ve tamamlanmasında katkıları olan başta tez danışmanım Prof. Dr. A. Burça Kızılırmak olmak üzere tez jürisinde yer alan Prof. Dr. Ahmet Haşim Köse'ye, Doç. Dr. Nilgün Erdem'e, Doç. Dr. Emel Memiş'e ve Doç. Dr. Ebru Voyvoda'ya çok teşekkür ederim. Ankara Üniversitesi ve Mersin Üniversitesi'nde desteğini eksik etmeyen tüm hocalarıma, moral ve motivasyon düzeyimi yüksek tutmaya çalışan arkadaşlarıma, ailelerime ve sevgili eşim Umut'a teşekkürlerimi sunarım.

Tülin Tunç Deveci

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR DİZİNİ ii
GRAFİKLER DİZİNİ iii
KISALTMALAR iv
GİRİŞ 1
BÖLÜM 1. NEOLİBERALİZM VE KÜRESEL FİNANSAL KRİZ 6
1.1.Neoliberal Dönem ve Finansal Krizleri 7
1.2.Neoliberal Uygulamalar ile Washington Uzlaşması İlişkisi……. 13
1.3.Dünya Ekonomisinin Küresel Yapısı 23
1.4. Küresel Finansal Kriz 30
1.4.1.ABD'de Yaşananlar 30
1.4.2.Küresel Krizin Etkisi 38
1.4.3.Küresel Krizin Yayılma Süreci 43
BÖLÜM 2. EKONOMİK SERBESTLİK ENDEKSİ KAPSAMINDA KÜRESEL KRİZ ANALİZİ 49
2.1.Ülke Gelir Gruplarına Göre Küresel Krizin Etkisi 53
2.2.Neoliberal Uygulamalar Kapsamında Serbestlik Endeksinin Belirlenmesi 64
2.3.EFW Endeksi Kapsamında Küresel Krizin Analizi 72
BÖLÜM 3. KÜRESEL KRİZE YÖNELİK ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRMA VE AMPİRİK UYGULAMA 96
3.1.AB Ülkeleri ile Asya Ülkeleri Ekonomilerinin Karşılaştırılması 97
3.2.Küresel Kriz Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar 104
3.4.Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Veriler 109
3.5.Bulgular 112
BÖLÜM 4. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE KÜRESEL KRİZİN ETKİSİ 118
4.1.1980 Yılı Sonrasında Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler 119
4.2.Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisine Etkisi 128
4.3.Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler 140
SONUÇ 145
KAYNAKLAR 150
ÖZET 159
ABSTRACT 160
EKLER 161

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Sermaye Hareketleri ve Bankacılık Krizleri (1800-2007)……. 8
Tablo 1.2. Washington ve Post-Washington Uzlaşması……19
Tablo 1.3. ABD Ekonomisine Ait Bazı Göstergeler (2005-2013)…….…….37
Tablo 1.4. Dünya Büyüme Oranları (2006-2015)……...40
Tablo 1.5. Ülkelerin Krize Girme Dönemleri……44
Tablo 2.1. Dünya Nüfusunun %20'lik Dilimlere Göre Gelirden Aldığı Paylar…….52
Tablo 2.2. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Gini Katsayıları (2002-2012)……58
Tablo 2.3. EFW Endeksi Ana Alan, Bileşen ve Alt Bileşenleri……....67
Tablo 2.4. Washington Uzlaşması ve EFW Endeksi……69
Tablo 2.5. 1980 Yılından İtibaren Düzenli Verisi Bulunan Ülkelerin 2015 Yılı EFW Raporuna Göre Serbestlik ……..……..……71
Tablo 2.6. EFW Endeks Özetine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı ……...76
Tablo 2.7. EFW Endeksi Devlet Büyüklüğü Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı...……..……...78
Tablo 2.8. EFW Endeksi Hukuksal Yapı ve Mülkiyet Hakları Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı.……..……..……80
Tablo 2.9. EFW Endeksi Sağlam Para Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı……..……..……....81
Tablo 2.10. EFW Endeksi Ticaret Endeksine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı……...……....84
Tablo 2.11. EFW Endeksi Sermaye Kontrolü Endeksine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı……...……86
Tablo 2.12. EFW Endeksi Düzenlemeler Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı……..……87
Tablo 2.13. EFW Endeksi Kredi Piyasalarının Düzenlemesi Ana Bileşenine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı…..…….……..90
Tablo 2.14. EFW Endeksi İşgücü Piyasalarının Düzenlemesi Ana Bileşenine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı…..……..……..91
Tablo 2.15. EFW Endeksi İş Yapma Düzenlemesi Ana Bileşenine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı……..……..……..92
Tablo 2.16. 2007-2010 Kriz Kronolojisi…….……94
Tablo 3.1. Kriz Döneminde Ekonomisi En Çok Daralan İlk On AB Ülkesine Dair Bazı Veriler……..……98
Tablo 3.2. Asya Ülkelerine Ait Bazı Veriler……....101
Tablo 3.3. Doğu Asya Modelinin Aykırılıkları……...103
Tablo 3.4. Küresel Kriz Analizleri Kapsamında Kullanılan Değişkenler……105
Tablo 3.5. Kriz Öncesi Yükselme Dönemi Regresyon Analizi……..……..116
Tablo 3.6. Kriz Dönemi Regresyon Analizi……117
Tablo 4.1. EFW Endeksi Kapsamında Türkiye'nin Serbestlik Düzeyleri……124
Tablo 4.2. Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri ……..127
Tablo 4.3. Türkiye'de 1978 Yılı Sonrası Yaşanan Krizlerin Yurtdışı ve Yurtiçi Etkileri……..……...129
Tablo 4.4. Kriz Dönemlerinde Öne Çıkan Değişkenler……130
Tablo 4.5. AB (28) ve Diğer Bölgelerle Yapılan Dış Ticaret……...137
Tablo 4.6. Merkezi Yönetim Bütçesi (2006-2014)……...142
Tablo 4.7.Yurtiçi Tasarruf ve Yatırımlarının GSYİH İçindeki Payı ……...143

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1.1. Dünya Ekonomisi Finansal ve Ticari Açıklık Gelişimi……...24
Grafik 1.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Hareketlerinin Dünya GSYH'si İçindeki Payı (%)……28
Grafik 1.3. Küresel Yıllık Reel Ücret Artışı (2006-2013)…….….42
Grafik 2.1. GSYH ve KBGSYH Yıllık Değişim Oranları (1961-2014, %)……...50
Grafik 2.2.Dünya İşsizlik Oranı (1991-2013, %) ……..51
Grafik 2.3. Gelir Gruplarına Göre Dünya GSYH Payları (%)……54
Grafik 2.4. Gelir Gruplarına Göre Dünya Nüfus Payları (%)…….55
Grafik 2.5. Gelir Gruplarına Göre GSYH Değişim Oranları (%)……...56
Grafik 2.6. Ülke Gelir Gruplarına Göre İşsizlik Oranları (%)……57
Grafik 2.7. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Yurtiçi Kredi Oranları (GSYH, %)…..59
Grafik 2.8. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Net Portföy Yatırımları (GSYH, %)…59
Grafik 2.9. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Net Diğer Yatırımlar (GSYH, %)……60
Grafik 2.10. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Ticaret Hacmi (GSYH, %)…….61
Grafik 2.11. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre İşçi Döviz Gelirleri (GSYH, %)…....62
Grafik 2.12. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Yatırım Oranları (GSYH, %)…….63
Grafik 2.13. 1980-2013 Yılları Dünya Ekonomisi Serbestlik Düzeyi……72
Grafik 4.1. Türkiye Ekonomisi GSYH Değişim Oranları (1978-2014,%)……...125
Grafik 4.2. Gini Katsayısı ve Ücretin GSYH İçindeki Payı (%)…….……126
Grafik 4.3. Net Sermaye Hareketlerinin GSYH İçindeki Payı (%)……..134
Grafik 4.4. Yurtiçi Kredi Hacminin GSYH'ye Oranı (%)……135
Grafik 4.5. 1980 Sonrası Dış Ticaret Verileri (GSYH, %)…….....136
Grafik 4.6. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İthalat ve İhracat Yapısı (Pay, %)…….....139

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AREAER	:Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
BW	:Bretton Woods
DAKM	:Doğu Asya Kalkınma Modeli
DB	:Dünya Bankası (World Bank)
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
EFW	:Ekonomik Serbestlik Endeksi (Economic Freedom of the World)
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization of Economic Corporation and Development)
PWU	:Post Wanshington Uzlaşması
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UN	:Birleşmiş Milletler (United Nations)
UNCTAD	:Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)
UNDP	:Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)
WDI	:World Development Indicatior
WEO	:World Economic Outlook
WU	:Washington Uzlaşması

GİRİŞ

1980 sonrası dönemde birçok ülkede ve bazı bölgelerde yaşanan finansal kriz deneyimlerine bir de küresel finansal kriz eklenmiştir. Dünya ekonomisinin 2009 yılında %2.1 oranında küçülmesine yol açan küresel finansal kriz 1929 Bunalımından sonra yaşanan en büyük ekonomik kriz olarak anılmaktadır. Krizin küreselleşmesi 2008 yılının ortalarında finans sektöründe sorun yaşayan ABD'nin en büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers'ın batmasıyla başlamıştır. Bu süreç, ilk önce ABD ile finansal bağlantıları yüksek olan ülkeleri daha sonra da bu ülkelerdeki talep daralmasıyla dış ticaret üzerinden birçok ülkeyi etkisi altına alarak yayılmıştır. 2010 yılında, dünya genelinde krizin etkileri telafi edilirken, daha bütünleşik bir ekonomik yapıya sahip olan Avrupa Birliği (AB) içerisinde bir borç krizi başlamıştır. AB içerisinde çok yüksek oranlarda borcu bulunan ülkeler yeni bir kriz dalgası içine girmiş ve bu kriz birliğin bütünlüğü için de tehdit oluşturmuştur. Aynı dönemde, bazı Arap ülkelerinde Arap Baharı adıyla anılan iç savaşların yaşanması, Rusya ve Ukrayna arasındaki siyasi gerginliklerin ortaya çıkması, Japonya ve Endonezya başta olmak üzere bazı ülkeleri zor duruma sokan doğal afetlerin meydana gelmesi, dünya genelinde birçok ülkenin değişik sorunlar ile karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Böylesi büyük ekonomik krizlerden sonra bir dünya savaşı beklenirken, birçok ülkede yaşanan siyasi gerginlikler ve iç çatışmalar, dünya savaşı olmasa da benzer düzeyde savaş maliyetlerine yol açmış ve insanların ölümüne neden olmuştur. 2010 yılı sonrasında yaşanan bu gelişmeler, dünya ekonomisi üzerine yapılacak analizlerde birçok dinamik etkinin göz önüne alınmasını gerektirdiği için ayrı bir sorun oluşturabilir. Bu açından bu tez çalışmasında, küresel finansal krizin etkisinin en yoğun hissedildiği 2008 ve 2009 yılları kapsamında,

krizden farklı düzeylerde etkilenmiş olan ülkelerin yaşadıkları farklı deneyimlerin analizi amaçlanmıştır.

İçinde yaşadığımız kapitalist sistemin barındırdığı istikrarsız yapısı göz önüne alındığında, krizlerin yaşanmaya devam edeciği aşikardır. Ülkelerin olası krizler karşısında daha tedbirli davranabilmeleri açısından, küresel krizden neden farklı düzeylerde etkilendiğinin belirlenmesi önemli bir araştırma konusu olmaktadır. Bu konu üzerine yapılan çalışmalar, krizin yayılma kanallarının, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak finansal piyasalarının ekonomi içindeki payı ve derinliği öne çıkmaktadır. Geniş ve denetimsiz finansal piyasalara sahip olan ABD'nin yaşamış olduğu finansal kriz, ABD ile finansal ilişkileri yüksek olan AB ülkelerine çok kısa bir sürede yayılmıştır. Gelişmiş ülkelerin yaşadığı bu süreç dış ticaret üzerinden diğer ülkelere de yayılmış ve dünya genelinde bir talep daralmasına yol açmıştır. Dünya üretiminin ve ticaretinin büyük bir kısmını elinde bulunduran gelişmiş ekonomilerde yaşanan krizlerden diğer ülkelerin etkilenmesi de küresel bir ekonomik ortamda kaçınılmaz olmuştur. Bu duruma yol açan en önemli etken olarak 1980'lerden itibaren başta ABD ve İngiltere olmak üzere birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ekonomik serbestleşme politikaları gösterilmektedir. 1980'lerin başından itibaren yaşanan bu süreç karşısında birçok ülkenin ekonomik krize sürüklendiği görülmüştür. 1980 sonrası dönemde devletin ekonomik kararlardan uzaklaştırılmasını amaçlayan serbestleştirme, deregülasyon (kuralsızlaştırma) ve özelleştirme politikaları ile bu dönem *neoliberal dönem* olarak adlandırılmıştır. Kısaca, neoliberal dönemde uygulanan neoliberal politikalar, yaşanan krizlerin en önemli nedeni olarak kabul görmektedir.

2007 yılıyla birlikte, finansal piyasalarını oldukça denetimsiz bırakan ABD ekonomisinde, yüksek miktarlarda dağıtılmış olan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan sıkıntılar bazı finansal şirketlerin iflasına yol açmıştır. Bu süreç beraberinde ülkede çok ciddi ekonomik ve sosyal sorunlara yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında, ABD hükümeti hazırladığı 700 milyar dolarlık kurtarma paketi ile ülkenin kriz ortamından çıkmasını hedeflemiştir[1]. Bu durum, devlet denetiminden uzaklaşan bir piyasada yaşanan krizin, devlet müdahalesi ile kurtarılmaya çalışıldığını göstererek, neoliberal söylem içerisinde bir çelişki yaratmıştır. Ayrıca yine neoliberal dönem içerisinde, artan dış ticaret ve finansal piyasalardaki serbestleşme uygulamaları, krizin diğer ülkelere de yayılmasına yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmeler karşısında neoliberal uygulamalara olan eleştiriler daha da artmıştır.

Bu çalışma kapsamında, küresel krizde neoliberal uygulamaların etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Dört bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü neoliberalizm kavramı ve yaşanan küresel finansal krize ayrılmıştır. İkinci bölümde neoliberal uygulamaları temsilen Fraser Enstitüsü tarafından oluşturulan ekonomik serbestlik endeksi (Economic Freedom of the World) kapsamında bir analiz yapılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilk önce küresel krizden en çok etkilenen AB ülkeleri ile daha az etkilenen neoliberal uygulamalara alternatif gösterilen Doğu Asya Kalkınma Modelini benimsemiş olan ülkelerin bir karşılaştırması yapılmıştır. Bu bölümde daha sonra büyüme oranının bağımlı değişken olarak yer aldığı, cari işlemler dengesi/GSYH, kamu dengesi/GSYH, yurtiçi kredi/GSYH ve serbestlik endeksine ait bazı veriler kapsamında kriz öncesi ve kriz dönemine yönelik kesit verisi regresyon analizleri uygulanmıştır. Buna göre

[1] Türkiye'nin GSYH'si 2008 yılında 730 milyar dolardan 2009 yılında 615 milyar dolara düşmüştür.

değişkenlerin 2002-2007 yılları ortalama değerleri ile uygulanan yükselme dönemi analizinde, istatistiki olarak tek anlamlı değişken olan yurtiçi kredi oranı ile büyüme oranı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kriz dönemi için uygulanan regresyon analizinde ise bağımlı değişken olan büyüme oranını 2008-2009 yılları ortalaması ve bağımsız değişkenlerin 2007 yılı verileri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre yurtiçi kredi oranı ve cari işlemler açığı daha yüksek olan ülkelerin krizden daha çok etkilendiği buna karşın kamu açığı bulunan ülkelerin ise daha az etkilendiği belirlenmiştir. EFW serbestlik endeksi kapsamında kullanılan endeks özet değeri, mülkiyet hakları, sağlam para, ticaret ve kredi piyasaları düzenlemelerine ait endeks değerleri daha yüksek olan ülkelerin krizden daha çok etkilendiği tespit edilmiştir. Buna karşın yükselme dönemi analizinde serbestlik endeksine ait değişkenlerin hiçbiri istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Çalışmanın son bölümü Türkiye'ye ayrılmıştır. Dünya ekonomisinde gerçekleşen canlanma döneminde büyüme kaydeden Türkiye ekonomisinde küresel krizin etkisi 2009 yılında görülmüştür. Dünya Bankası verilerine göre 2009 yılında, 139 ülke içerisinde ekonomisi %14 üzerinde daralan Baltık ülkeleri, Ukrayna ve Ermenistan ilk sıralarda yer alırken ekonomisi %4.83 oranında küçülen Türkiye yirmi yedinci sırada yer almıştır. 2009 yılında %14'e çıkan işsizlik oranı da dikkate alındığında Türkiye'nin, küresel kriz sürecinde oldukça etkilenen ülkelerden biri olduğu görülmektedir. Neoliberal döneme damgasını vuran istikrar ve yapısal uyum programlarının ilk ve en çok uygulandığı ülkelerden biri olan Türkiye'de, bu dönemde sürekli bir büyüme ve kriz döngüsü yaşandığı görülmektedir. Ülkenin içsel ve dışsal şoklar karşısında ekonomik krizlere sürüklenmesi, uygulanan istikrar politikalarına karşın ülke ekonomisinde istikrarın sağlanamadığını göstermektedir.

Diğer taraftan 1960'lı yıllarda benzer ekonomik özelliklere sahip olan Güney Kore'nin kalkınmacı politikaları devam ettirerek gelişmiş ülke kategorisine girmesine karşın Türkiye, bu politikalaradan uzaklaşarak gelişmekte olan ülke konumunu değiştirememiştir. Bu durum neoliberal uygulamalara daha çok ağırlık veren birçok Latin Amerika ve Afrika ülkelerinde de görülmektedir.

Buna göre neoliberal dönem olarak adlandırılan 1980 sonrası dönemde, finansal krizler daha sık yaşandığı gibi, neoliberal politikalara daha sadık kalan ülkelerde genel olarak büyüme oranlarında düşüş, gelir dağılımında bozulma ve dış finansal kaynaklara daha çok bağımlılığı artmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye girişlerine bağlı olarak ekonomik büyüme kaydedilen ülkelerde, bu sermayenin çıkması ekonomik krize yol açtığı birçok ülke deneyiminde görülmüştür. Buna karşın başta Çin ve Hindistan olmak üzere, bu dönemde daha korumacı politikalar izleyen ülkelerin yaşanan krizlerden daha az etkilenmiştir. Dünya genelinde yaşanan bu gelişmeler karşısında neoliberal politikalara alternatif politikalar arayışlarının arttığı görülmüştür.

BÖLÜM 1. NEOLİBERALİZM VE KÜRESEL FİNANSAL KRİZ

2007 yılında ABD ekonomisinde önce finansal sektörü ardından da reel sektörü etkisi altına alarak büyüyen ve 2008 yılında küresel hale gelen krizin nedeni önemli bir araştırma konusu haline gelmiştir. Piyasaların bu duruma gelmesinin en önemli nedeni olarak 1980'lerden itibaren yeniden uygulanmaya başlanan liberal politikalar gösterilmiştir. Yaşanan son küresel krizin de dahil olduğu 1980 sonrası dönemde, sıkça yaşanan krizlerin en önemli nedeni olarak kuralsızlaştırma, serbestleştirme ve özelleştirme vurgusuyla, devletin ekonomideki etkinliğini azaltan neoliberal politika uygulamaları eleştirilmiştir.

1870-1913 yılları arasını liberal dönem, 1913-1950'yi iki savaş dönemi, 1950-1973'ü altın çağ ve 1973 yılı sonrasını neoliberal dönem olarak tanımlayan Maddison (2001), dünya ekonomisi büyüme oranlarının, Bretton Woods (BW)[2] para sisteminin uygulandığı korumacı altın çağ döneminde en yüksek düzeyine ulaştığını belirtmiştir. Bu dönemin ardından gelen neoliberal dönem ise sıkça yaşanan finansal krizler ile anılmaktadır.

[2] 1944 yılında yapılan Bretton Woods Konferansı'nda, 1 ons altının 35 dolara, diğer ülke paralarının ise dolara sabitlendiği uluslararası bir para sistemi oluşturulmuştur. Bunun yanında, ülkelerin yeniden toparlanması, çok taraflı ticaret imkanlarının oluşturulması, tek taraflı ithalat sınırlamalarına engel olunması ve ekonomik işbirliğini sağlanabilmesi için IMF ve DB'nin kurulmasına karar verilmiştir. IMF'nin en önemli amacı uluslararası ekonomik ilişkileri düzenlemek iken, DB'nin amacı üye ülkelere düşük faiz oranıyla uzun vadeli yatırım kredisi vermek olmuştur. Dünya ekonomisinin finansal ve kalkınma sorunu için oluşturulan IMF ve DB ardından, uluslararası ticaretinin düzenlenmesi için de ilk başta Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Örgütü oluşturulmuş ve bu oluşum 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştürülmüştür. Bu şekilde 1929 bunalımı ve II. Dünya Savaşı nedeniyle yıkılmış olan Dünya ekonomisinde ülkelerin kalkınma sürecini hızlandıran, finansal ve ticari ilişkilerini düzenleyen üç kurum meydana gelmiştir.

1.1.Neoliberal Dönem ve Finansal Krizleri

1971 yılında ABD'nin BW para sisteminden ayrılması, sistemin dağılmasına yol açmıştır. Ayrıca 1974 yılında yaşanan petrol şoku, stagflasyon olarak anılan durgunluk içinde enflasyon karşısında Keynesyen politikaların işe yaramaması, genişletici politikalardan vazgeçilmesine neden olmuştur. 1970'lerin sonunda ABD ve İngiltere'de yeniden liberal politikaların uygulanması, Keynesyen teoriden uzaklaşılmasına yol açmıştır. Bu dönemi takiben birçok gelişmiş ülke de benzer bir politika izlemeye başlamıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni ülkeler, Doğu Avrupa ülkeleri ve Yugoslavya Cumhuriyeti'nin doğurduğu ülkeler de liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır. Çin de 1978 yılından itibaren ekonomik alanda serbestleşme yoluna girmiştir. Diğer yandan, ağır dış borç yükü altında olan ülkeler, uluslararası kredi kurumları tarafından serbest piyasa ekonomisini uygulamaya zorlanmıştır. Aynı dönemde diktatörlükle yönetilen ülkelerde de politik liberalleşme görülmüştür. Bu şekilde liberal öğretinin ideolojisi hem ekonomi hem de politika alanında yayılmaya başlamıştır (Kazgan, 2000:40).

Neoliberal dönemde toplumu oluşturan bireyler arasında, karlar ve ücretler arasında eşitsizlikler artmış, finansal sektör giderek spekülatif ve riskli faaliyetleri içermeye başlamış ve bir dizi varlık balonları[3] oluşmaya başlamıştır (Kotz, 2009: 307). Bu gelişmeler karşısında dünya ekonomisinde krizlerin sayısı, türü ve derinliği de artmıştır. 1980 yılı sonrası dönemde çok sık kriz yaşandığı tespit edilmiştir. Reinhart ve Rogoff (2008), 1800 yılı sonrasında yaşanan bankacılık krizlerini ele

[3]Balon genelde, emlak ya da menkul kıymet gibi bir varlıktan yatırım getirisi elde etmek amacıyla değil, bu varlık ya da menkul kıymeti başkalarına daha yüksek fiyattan satmak amacıyla satın alınmasını içerir. Balon, fiyat artışlarının durmasının ardından, büyük olasılıkla bir düşüşün geleceğini anlatır (Kindleberger ve Aliber, 2013: 22).

aldıkları çalışmalarında, sermaye hareketlerinin yüksek olduğu dönemlerde krizlerin arttığını ifade etmişlerdir. Yüksek, orta ve düşük gelirli olarak ayrılan ülke gruplarında yaşanan krizlerin, sermaye hareketinin yüksek olduğu dönemlerde daha sık yaşandığı ortaya konmuştur. 1980 yılı öncesinde, düşük gelirli ülkelerde krizler daha az yaşanmıştır. Buna karşın küreselleşmenin arttığı 1980 yılı sonrasında her üç gelir grubundaki ülkelerde neredeyse her yıl kriz yaşandığı tespit edilmiştir.

Tablo 1.1. Sermaye Hareketleri ve Bankacılık Krizleri (1800-2007)

Sermaye Hareketleri Tarihleri ve Düzeyi	Yüksek Gelirli	Orta Gelirli	Düşük Gelirli
1800-1879 Düşük-Orta	19 ülke	2 ülke	1 ülke
1880-1914 Yüksek	33 ülke	12 ülke	1 ülke
1915-1919 Düşük	-	1 ülke	-
1920-1929 Orta	14 ülke	6 ülke	2 ülke
1930-1969 Düşük	13 ülke	7 ülke	1 ülke
1970-1979 Orta	4 ülke	4 ülke	1 ülke
1980-2007 Yüksek	27 ülke	79 ülke	45 ülke

Not: Çalışmada ülkelerin gelir düzeylerinin, Dünya Bankası Küresel Finansal Gelişmeler (Global Financial Development) raporlarının çeşitli sayılarında yer alan verilere göre belirlendiği ifade edilmiştir.
Kaynak: Reinhart ve Rogoff, 2008: 85-88.

Reinhart ve Rogoff (2008) çalışmasından faydalanılarak oluşturulan Tablo 1.1'de, 2007 yılında krize giren ülke olarak sadece ABD yer almıştır. Laeven ve Valencia (2012), 2007'de ABD ve İngiltere'nin, 2008'de ise çoğu Avrupa ülkesi ve 2009'da Nijerya olmak üzere toplam 25 ülkenin daha bankacılık krizi yaşadığını belirlemişlerdir. Sonuç olarak, sermaye hareketlerinin yüksek olduğu 1880-1914 yılları arasındaki liberal dönemde ve 1980 sonrası neoliberal dönemde kriz deneyimlerinin artışı dikkate değerdir. 1980 sonrası dönemde ülkelerin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi, bu döneme kadar daha az sayıda krize giren orta ve düşük gelirli ülkelerin sayısında önemli bir artışa yol açmıştır.

Sistematik bir *bankacılık krizinde*, bir ülkenin kurumsal ve finansal sektörlerinin büyük oranda yükümlülüklerini yerine getirememesi ve bu sektörlerde geri ödemeler konusunda yaşanan zorluklardan bahsedilmektedir. Bu durumda ödenemeyen kredilerin artması, bankacılık sektörünü ciddi anlamda olumsuz etkilemektedir. Bu sürece varlık balonlarının patlaması, reel faiz oranlarının yükselmesi ya da sermaye çıkışları da dahil olabilmektedir. Bazı durumlarda ise mevduat sahiplerinin bankalara hücum etmesi de bankacılık sektöründe krizi tetikleyebilmektedir. Bankacılık krizleri dışında *para krizleri*[4], nominal paranın çok yüksek oranlarda değer kaybetmesi durumunda gerçekleşmektedir. *Borç krizleri* ise ülkenin borçlarını ödeyememesi ve ertelemesi durumunda yaşanabilmektedir. Laeven ve Valencia (2012), 1970- 2011 yılları arasında 147 sistematik bankacılık krizi, 218 para krizi, 66 borç krizi yaşandığını tespit ederken, bazen kriz türlerinin ikisi ya da üçünün aynı anda gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Yaşanan bu krizler, neoliberal dönemin krizler ile birlikte anılmasına neden olmuştur.

Kriz literatüründe oldukça önemli bir yere sahip olan Kindleberger'in *Çılgınlık, Panik ve Çöküş*[5] adlı kitabının ilk sayfasında, neoliberal dönemi kapsayan 1970'lerden itibaren geçen zamanın, emtia, kur, gayrimenkul ve hisse senetleri fiyatlarında eşi görülmedik bir oynaklığın yaşandığı dönem olduğu vurgulanmıştır. Dört finansal kriz dalgasının yaşandığı bu dönemde, birden fazla ülkede çok sayıda büyük banka aynı anda çökmüştür. 2008'de başlayan kriz, 1930'ların Büyük

[4]Para krizleri de kendi içerisinde gruplanarak üç nesil olarak ele alınmaktadır. 1980'lerde Latin Amerika'da yaşanan krizler birinci nesil kriz modeliyle, kendi kendini doğrulayan kriz modelleri olarak adlandırılan ikinci nesil kriz 1990'ların başında Avrupa Para Sistemi içinde meydana gelmiştir. 1990'ların Asya deneyimi üçüncü nesil kriz modelleri olarak literatürde yer almıştır.

[5]Bu çalışmada 2013 yılı çevirisi kullanılan kitabın ilk basımı 1978 yılında Charles P. Kindleberger tarafından yazılmıştır. 1989, 1996, 2000 yılları basımı kitabın ilk yazarıyla devam ederken, 2003 yılında vefat eden Kindleberger'in bu yapıtı 2005 ve 2011 yılı basımlarında Robert Z. Aliber tarafından güncellenmiştir.

Bunalımdan bu yana yaşanan en ciddi ve küresel boyutta etkili olanı olarak kabul edilmiştir. Buna göre yaşanan dört dalga şu şekilde anlatılmaktadır:

> Her kriz dalgasını, üç, dört ve daha fazla yıllık faiz oranının iki üç kat yükselmesi üzerine benzer borçlu grupların borçlarının daha da çoğaldığı bir kredi balonu dalgası izledi. Bu kredi, kullanıcıları genelde aldıkları parayı emlak-konut ve ticari amaçlı gayrimenkul-alımına harcıyorlardı. Ancak ilk kredi balonu dalgası belli başlı uluslararası bankaların Meksika ve öteki gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetlere ve devlet firmalarına verdiği borç miktarının on yıl boyunca hızla büyümesini de içeriyordu. İkinci balon dalgasında kilit ülke Japonya'ydı, gayrimenkul ve hisse senedi fiyatları 1980'li yıllarda beş altı kat yükseldi. Aşağı yukarı aynı tarihlerde Finlandiya, Norveç ve İsveç'te de her iki tür varlıkların fiyatları yukarı fırladı. Üçüncü balon dalgasının merkezi Tayland ve Güneydoğu Asya'daki bazı komşularıydı. Dördüncü köpük dalgası öncelikle ABD, İngiltere, İspanya, İrlanda ve İzlanda'nın gayrimenkul piyasalarında ortaya çıktı (Kindleberger ve Aliber, 2013: 2).

Kredi balonu dalgalarının her biri, paranın giriş yaptığı ülkelerde kur değerlerinde, emlak ve hisse senedi fiyatlarında büyük çaplı yükselişleri körükleyen sınır ötesi para akışını da kapsamaktadır. Balonlar, doğası gereği, bir borçlu grubunun borç düzeyinde ya da hisse senedi fiyatlarında sürdürülebilir olmayan artışlara yol açtığı için genellikle patlamaktadır (Kindleberger ve Aliber, 2013: 2). Kindleberger ve Aliber, yaşan bu krizler içinde, 1990'ların başında Japonya'da meydana gelen finansal kriz ve 2008-2009 yılında İrlanda'da yaşanan bankacılık krizi dışındaki bankacılık krizlerine kur krizlerinin eşlik ettiğini ve bu durumun en önemli nedeni olarak sınır ötesi para hareketlerinin olduğunu belirtmiştir (Kindleberger ve Aliber (2013: 425). Bu durum Tablo 1.1'de de görüldüğü üzere sermaye hareketlerinin yüksek olduğu dönemlerde yaşanan krizlerin de sayısını artırmıştır.

1980'lerin başından itibaren yaygınlaşan neoliberal paradigma, küreselleşmenin devamını sağlayan ekonomi politikalarını belirleyen Neoklasik iktisadın merkezinde yer almaktadır. Devletin talep yönetimi ve refah sürecine

müdahalede bulunması gerektiğini vurgulayan Keynes, 1929 Bunalımı ve II. Dünya Savaşı'nın tahrip ettiği ekonomilerde uygulanan politikaların öncüsü olmuş ve bu dönemde dünya genelinde bir refah artışı sağlanmıştır. 1970'lerde ekonomik durgunluk ve enflasyonun aynı anda yaşandığı stagflasyon durumunda, Keynesyen politikaların tıkandığı savıyla, ABD ve İngiltere öncülüğünde liberal politikaların yeniden uygulanmasına geçilmiştir.

Neoliberalizm, liberal düşüncenin ekonomik sistemlerde yeniden baskın bir role bürünmesi neticesinde kullanılan bir kavram olmuştur. Liberalizm, sanayi kapitalizminin yerleştiği tarihsel aşamada ve ülkelerde, hakim sınıf ya da ülke çıkarını savunanların ideolojisi olmuştur. İktisadi liberalizmin yöntemi, özü, toplumun işleyiş biçimi, bireysel davranışlarla ilgili varsayımları, *laissez-faire (bırakınız yapsınlar)* ile özetlenebilecek iktisat politikası, kaynağını Doğa Kanunu felsefesinden almıştır (Kazgan, 2000: 54). 1970'lerin ortalarından itibaren yeniden kullanılmaya başlanan liberal uygulamalar, yönetişim yaklaşımıyla devletin etkin yönetimini içerecek şekilde neoliberalizm olarak tanımlanmıştır. Liberalizm ve neoliberalizmin devlet, toplum ve piyasa üzerinden şekillenmesi, bu kavramların iktisadi, politik ve ideolojik boyutta incelenmesine yol açmıştır.

Jessop (2002), liberalizmin yeniden şekillenmesi olan neoliberalizmin, sadece ulusal sınırılar içinde değil uluslararası alanda da ekonomik faaliyetlerin serbestleştirilmesi ve deregülasyonu, kamu teşebbüslerinin ve devlet hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi ekonomik uygulamaları, Keynesyen ulusal refah devleti yerine kriz ve birikim sorunlarına müdahale edebilen, ekonominin küreselleşmesi sürecinde piyasayı yönlendiren yönetişim formuna dönüşmesini içeren politik boyutunu vurgulamıştır.

1990-2004 yıllarında yapılmış 148 makaleyi inceleyen Boas ve Gans-Morse (2009), neoliberalizmin net bir tanımına ulaşılamadığını belirtmişlerdir. Politik iktisat çalışmaları çerçevesinde neoliberalizmin, ekonomik reform politikaları, kalkınma modeli, normatif ideoloji ve akademik paradigma olmak üzere dört şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Neoliberalizm, akademik paradigma olarak piyasa işleyişi üzerine varsayımları nedeniyle Neoklasik teori ile ilişkilendirilmiştir. Neoklasik paradigma çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerde uygulanması önerilen piyasa yanlısı politikaların neoliberal politikalar olarak adlandırıldığını belirten Boas ve Gans-Morse (2009), bu kuralların sistematik bir şekilde Washington Uzlaşması (WU) adı altında, kalkınma aşamasında olan ülkelere uygulanması için önerildiğine yönelik genel bir kanıya varmışlardır. Ekonomik reform politikaları; fiyat kontrollerinin kaldırılması, sermaye piyasalarının deregülasyonu ve ticaret engellerinin azaltılmasıyla ekonominin serbestleştirilmesi, kamu girişimlerinin özelleştirilmesiyle devletin ekonomideki rolünün azaltılması, mali disiplin ve makroekonomik istikrar için para arzının kontrolü, bütçe açığının ve sübvansiyonların azaltılmasını içermektedir.

Eres (2008), Boas ve Gans-Morse (2009) çalışmasını, neoliberalizmin radikal politik ekonomi yazınına başvurulmadan ele alınması nedeniyle eleştirmiş ve neoliberalizmin emperyalizmle benzer süreçler içerdiğini ifade etmiştir[6]. Bu görüşü benimseyen Balseven ve Önder (2009), neoliberal politikaları, kapitalizmin küreselleşmesi sürecinde, gelişmiş ekonomilerde yoğunlaşan karar merkezlerinin,

[6] Emperyalizmin, bir ulusun çıkarı için, başka ulus veya ulusların (halkların) hazinelerine, zenginliğine, toprağına, emeğine, yeraltı ve yerüstü kaynaklarına el koymasını sağlayan bir egemenlik-bağımlılık biçimi olarak tanımlanması (Başkaya, 2005a), neoliberalizmin emperyalizmle özdeşleşmesine yol açmıştır.

WU ile açıklanmış olan piyasa kuralları ile tüm dünya üzerinde yürütülen sömürü ağlarının uygulanmasına yönelik kullandığı araçlar olarak tanımlamışlardır.

Torbat (2008)'a göre neoliberalizm, Milton Friedman'ın 1970'lerin başındaki vergi kısıtlaması, kamu harcamalarının azaltılması, deregülasyon ve özelleştirmeler ile *laissez-faire* kapitalizminin yeniden canlanacağı söylemiyle oluşmaya başlamıştır. Bu fonksiyonlara sahip serbest bir piyasada, ekonomi mükemmel bir şekilde kendi kendine işleyebilir. Bu düşünce, ekonomik serbestleşme ideolojisi ya da neoliberal stratejinin temelini oluşturmaktadır.

Yukarıda yer alan çalışmalar kapsamında tartışıldığı üzere, 1970'lerde yaşanan iki petrol şoku ve BW Para Sistemin dağılması, Keynesyen müdahaleci teori ve politikalarının yerini liberal politikalara bıraktığını göstermiştir. Bu dönemi takiben, teorik ve politik alt yapısı yeniden güçlenen liberal düşünce, piyasa yararına etkin bir devlet müdahalesi ile birlikte neoliberal uygulamalar şeklinde yerini almıştır. Bu çalışmada da 1980 yılı sonrası dönem neoliberal dönem olarak tanımlanmıştır.

1.2.Neoliberal Uygulamalar ile Washington Uzlaşması İlişkisi

Neoliberal uygulamaların, ilk kez ABD ve İngiltere tarafından, 1970'lerde yaşanan petrol şoklarının ardından gerçekleştirildiğini belirten Kotz (2009), böylece kapitalizmin düzenleyici devlet şeklinden neoliberal şekline geçişinin başladığını ifade etmiştir. Kotz (2009:3) neoliberal kapitalizmin ABD'de yol açtığı önemli değişimleri aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

1. Serbest piyasa kuralının ve sermaye hareketlerinin serbestliğini sağlamak üzere, ulusal ve uluslararası iş ve finansal alanlarda düzenlemelerden vazgeçilmesi,
2. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi,
3. İş çevrimlerinin düzenlenmesi ve işsizliğin düşük düzeyde tutulmasını sağlayan maliye politikalarının terk edilmesi,
4. Devletin sosyal harcamalarını azaltması,
5. Şirket ve bireylerin servetlerinden alınan vergilerin azaltılması,
6. Büyük şirketlerin ve devletin ticaret birlikleri oluşturması,
7. İşgücünün uzun süreli istihdamı yerine kısa dönemli ve geçici istihdam uygulamasına geçilmesi,
8. Savaş sonrası düzenlenmiş kapitalist dönemde ortak hareket eden büyük şirketlerin yerini denetimsiz, aşırı rekabetin alması,
9. Büyük şirketlerde piyasa kurallarının geçerli olması ve bu şirketlerin CEO'larının kariyer çalışanları arasından seçilmesi yerine bir CEO piyasasından atanmaya başlamasıdır.

ABD'deki bu uygulamalar, ekonomik kararlarda devlet müdahalesinin azaltılması ve bu kararların piyasa tarafından belirlenmesi yolunun tercih edildiğini göstermektedir.

Bu dönemde, Bretton Woods sisteminin çöküşünü takiben sanayileşmiş ülkelerin çoğu döviz kurunu dalgalanmaya bırakmıştır. Sabit dolar döviz kurundan vazgeçilmiş ve sermaye hareketleri üzerindeki engeller ya büyük oranda azaltılmış ya da kaldırılmıştır. Diğer taraftan, Avrupa ülkeleri de sermaye kontrollerinin azaltıldığı parasal bir birlik oluşturmuştur. Aynı dönemlerde, gelişmekte olan çoğu

ülkede, ekonomik reformlar ile işlem maliyetleri ve yabancı yatırımların riskleri azaltılmıştır. Bu durum, ülkelerin 1990'larda yaşadığı finansal krizlere kadar sermaye girişini sağlamıştır. 1990'larda işgücü dışında mal, hizmet ve sermaye hareketlerinin serbest olması, dünya ekonomisinde bütünleşmenin ve karşılıklı ilişkilerin artması küreselleşme kavramını öne çıkarmıştır (Obstfeld ve Taylor, 2004: 27). Küreselleşme süreci dünya ekonomisinde, ticari, finansal ve beşeri hareketlerin, ulusal sınırların dışında da yapılmasına olanak sağlamıştır[7]. Ancak bu durum, ülkelerin dış dünyadaki gelişen olanaklara ulaşımını sağladığı gibi olumsuz olaylardan da etkilenmelerine yol açmıştır. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yüksek olması ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, özellikle dünya ekonomisinde etkisi büyük olan ülkelerde yaşanan gelişmelerin diğer ülkeler tarafından takip edilmesine yol açmıştır. Son zamanlarda ABD Merkez Bankası Fed'in faiz oranlarına dair açıklamaları ya da Çin'in ekonomik büyümesinin yavaşlaması gibi gelişmeler karşısında dünya genelinde bir tedirginlik havasının oluşması bu duruma örnek oluşturmaktadır.

Küreselleşen bir dünya ekonomisinde ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler artmıştır. Başta ABD olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin takip ettiği neoliberal uygulamalar, DB ve IMF kredilerini kullanabilmek üzere başvuran birçok gelişmekte olan ülkede de uygulanarak yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde bilişim ve iletişim

[7] Başkaya (2005b), 1980 sonrası dönem için kullanılan küreselleşmenin Üçüncü Küreselleşme sayılması gerektiğini ifade etmiştir. Birinci küreselleşeme, Batı Avrupalıların [önce İspanyollar ve Portekizliler] yeni dünya dedikleri Amerika kıtasına ulaştıkları dönemin kapitalist yayılmasıdır. İkinci küreselleşme, sanayi devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Bugünkü dünya sistemi [çevre-merkez kutuplaşması] kapitalizmin küreselleşmesi denilen üçüncü kapitalist genişlemesinin emperyalizm olduğunu belirten Başkaya, kapitalist saldırı veya emperyalizm yerine küreselleşme kavramının kullanıldığını ifade etmiştir. Pamuk (2014), 19. yüzyılın dünya tarihinin ilk küreselleşme çağı olarak adlandırıldığını belirtmiştir.

teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile ülkeler arası ekonomik, sosyal ve kültürel etkileşim artmıştır.

Ocak 1980 yılında DB, gelişmekte olan ülkeler için yapısal uyum kredisi adı altında yeni bir araç kullanmaya karar vermiştir. 1979 yılında yaşanan ikinci petrol şoku, alınan karar için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu karar, cari işlemler açığı bulunan gelişmekte olan birçok ülkenin yatırım programlarını tehlikeye atmadan uygulanabilecek bir araç olarak düşünülmüştür. Aynı dönemde daha önce stand-by[8] anlaşmaları kapsamında IMF tarafından verilen uyum kredilerinin de sayısı ve süresi genişletilmiştir. Bu uyum kredilerinin amacı büyümeyi sağlamak ve ödemeler dengesinin uyumlaştırılmasını kolaylaştırmak olmuştur (Estarly, 2005)[9]. Bu kurumların yapısal değişimlerinin yanında 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, neoliberal uygulamalara girmiş olan batılı ülkelerin etkisiyle Doğu ve Merkez Avrupa'daki ülkelerde de neoliberal dönüşüm başlamıştır (Jessop, 2002: 457). Bu şekilde birçok ülkede korumacı politikalardan uzaklaşılarak hem ulusal hem de uluslararası düzeyde neoliberal düzenlemeler yaygınlık kazanmıştır.

Sonuç olarak, 1980'li yıllardan itibaren yeniden şekillenen ekonomik düzen, neoliberal dönem olarak anılmaya başlamıştır. Neoliberalizmin, denetleyici ve korumacı bir devlet yapısı yerine ekonomideki aksaklıkları gidermek üzere etkin yönetici konumunda olması gerektiği, ekonominin ulusal ve uluslararası alanda

[8] IMF Stand-by anlaşmaları, 1952 yılından beri dış finansal ihtiyacı olan ülkelerde kullanılan bir finansman aracıdır. Genellikle 12-24 aylık bir süreyi kapsayan stand-by anlaşmalarında (36 ayı geçmemek üzere) alınan kredinin geri ödenmesini sağlayacak makroekonomik ve yapısal politikaların uygulanması yer almaktadır.

[9] Neoliberal politikalar çerçevesinde uluslararası serbestleşme hareketleri ödemeler dengesi alt bileşenlerinde görülmektedir. Ödemeler dengesi, geniş anlamıyla, bir ekonomideki yerleşikler (hükümet, parasal otorite, bankalar gibi sektörler) ile yurtdışındaki yerleşikler arasında belli bir dönem içinde yapılmış olan ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiki bir rapordur. Raporun kapsadığı ekonomik işlemler; mal, hizmet ve gelirle ilgili *cari işlemler hesabı*; finansal varlık ve yükümlülüklerle ilgili *sermaye ve finansal hesaplarını* içermektedir (TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri'ne İlişkin Yöntemsel Açıklama).

serbestleşmesini savunan bir paradigma olduğu söylenebilir. Neoliberal dönemde uygulanan serbestleştirme, özelleştirme ve deregülasyon politikaları, neoliberal politikalar olarak anılmaktadır. Bu politikaların IMF ve DB tarafından uyum kredileri adı altında gelişmekte olan ülkelere önerilen politikalar ile özdeş olduğu savunulmakta ve bu politikaların en genel tanımı Washington Uzlaşması kapsamında ele alınmaktadır.

Daha önce yol, baraj gibi projelere destek veren DB, 1980'lerde yapısal uyum kredileri ile daha kapsamlı bir destek sağlamaya başlamış, ancak bu destek IMF'nin onayına bağlanmıştır. Krizler üzerine yoğunlaşması gereken IMF, bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin kalıcı bir parçası haline gelerek, DB ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. IMF, bütçe açığı, para politikası, enflasyon, dış ticaret açığı, dış borçlanma gibi konular ile ilgilenirken DB, devletin parayı nereye harcadığı, devletin mali kuruluşları, emek piyasası, ticaret politikası gibi konulara yönelmiştir. Bu süreçte, piyasa başarısızlıklarını ve devletin ekonomideki önemini ortaya koyan Bretton Woods Konferansında kurulan IMF ve DB, 1980'lerde ABD öncülüğünde ekonomik kalkınma ve istikrar için WU'nun bir parçası olan serbest piyasa söylemini öne çıkaran uygulamalara geçmiştir (Stiglitz, 2006: 35-37)[10]. Washington Uzlaşması ilk kez 1989 yılında, John Williamson tarafından, Latin Amerika'da yaşanan borç krizinden çıkılması ve ekonomik kalkınma sürecinin tamamlanması kapsamında sunulan on maddelik bir politika paketi için kullanılmıştır.

1989 yılında Uluslararası Ekonomi Kurumu (Institute For International Economics) aracılığıyla, Latin Amerika ülkelerinin 1950'lerden beri uygulamış olduğu kalkınma modellerine yönelik fikirleri incelemek üzere bir konferans

[10] J. E. Stiglitz, 1995-97 yıllarında Clinton hükümetinde ekonomi danışmalığı ve başkanlığı yapmış, 1997-2000 yıllarında da DB Baş Ekonomisti olmuştur.

düzenlenmiştir. Bu konferansta, Tablo 1.2'nin ilk sütununda yer alan politikaları öneren Williamson, bu politikaların Washington'da kabul görmesi ile Washington Uzlaşması adını aldığını belirtmiştir (Williamson, 2004). Williamson'a göre bu politikalar ne kadar eleştirilse de yolsuzluğun yaşandığı ve düşük büyüme oranları yanında gelir dağılımındaki eşitsizliğin yoğun olduğu Latin Amerika'da faydalı sonuçlar vermiştir.

Ancak başta Latin Amerika olmak üzere WU'yu uygulayan birçok ülkede serbestleşme politikalarını takiben birkaç yıl içinde yeni krizler yaşanmıştır. Arjantin (1980, 1989, 1995), Avustralya (1989), Brezilya (1994), Kanada (1983), Şili (1981), Mısır (1990'lar başı), Fransa (1991), Endonezya (1992), İtalya (1990), Japonya (1992), Kore (1980'ler), Malezya (1985), Meksika (1994), Yeni Zelanda (1989), Filipinler (1981), Güney Afrika (1985), Sri Lanka (1990'lar başı), Tayland (1997), Türkiye (1982, 1991, 1994), ABD 1980, Venezuela (1994), finansal serbestliği takip eden krizlerin bazılarındandır (Williamson ve Mahar, 1998). Bu durum 1998 yılında Rusya'da, 2000-2001 yıllarında Türkiye'de, 1999 ve 2002 yıllarında Brezilya'da tekrar etmiştir (Erdem, 2007: 130). Yaşanan küresel finansal krizden en çok etkilenen ülkelerin başında AB'ye girmek üzere bir dizi yapısal reformlar gerçekleştiren yeni üye ülkelerin yer alması, önceki deneyimlerle benzerlik göstermiştir[11].

Stiglitz (2004), WU'nun, gelişmekte olan ülkelerin yapısının anlaşılamaması nedeniyle başarısız olduğunu ve Post Washington Uzlaşmasının (PWU) oluşturulduğunu belirtmiştir. Devlete büyük rol veren Doğu Asya ülkelerinin kalkınmada daha başarılı olmasına karşın WU'ya sadık kalan Sahra-altı Afrika ve

[11] 2004 yılından sonra merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçen ülkeler, merkez bankasının bağımsızlığı, sermaye hesabının açılması gibi bir takım kurumsal ve politik yapısal reformlar gerçekleştirmişlerdir (Bakker ve Gulde, 2010).

Latin Amerika ülkelerinin istikrarsız ekonomik yapılarının devam etmesi, uzlaşının genişletilmesine yol açmıştır. Yolsuzlukla mücadele, kurumsal yönetişim, esnek emek piyasaları ve sosyal güvenlik ağları gibi uygulamalarla piyasalar daha da esnekleştirilmiştir. PWU ile neoliberal ilkelerden ayrılmamakla birlikte, bu genel paradigmanın daha sosyal ve daha düzenlemeci bir piyasacılığı öne çıkardığı görülmektedir (Güven, 2013: 47).

WU çerçevesinde önerilen on politika ve daha sonra bu kuralların yetersiz kalması sonucu genişletilen PWU, Tablo 1.2'de yer almaktadır.

Tablo 1.2. Washington ve Post-Washington Uzlaşması

Washington Uzlaşması	**Post-Washington Uzlaşması**
1. Mali disiplin	11. Kurumsal yönetişim
2.Kamu harcamalarının yeniden yönlendirilmesi	12. Yolsuzlukla mücadele
3. Vergi reformu	13. Esnek işgücü piyasaları
4. Faiz oranlarının serbestleştirilmesi	14. DTÖ otoritesine bağlılık
5.Standartlaştırılmış ve rekabetçi döviz kurları	15.Uluslararası finansal kural ve standartlara bağlılık
6. Dış ticaretin serbestleştirilmesi,	16."Ölçülü" Sermaye hareketleri hesabının açılması
7. Doğrudan yabancı yatırımlara açılma	17. Serbest döviz kuru rejimi
8. Özelleştirme	18. Bağımsız Merkez Bankaları/ enflasyon hedefleri belirlenmesi
9. Deregülasyon	19. Sosyal güvenlik ağları
10. Mülkiyet haklarının korunması	20. Yoksulluğun azaltılması

Kaynak: Rodrik, 2007: 17; Rodrik, 2009: 19.

1970'lerin sonunda ABD'nin uygulamış olduğu neoliberal politikalar ile WU ve PWU arasında benzerlikler olduğu göze çarpmaktadır. Özellikle vergi reformu, kamu harcamalarına yönelik uygulamalar, ticaretin serbestleşmesi, özelleştirme uygulamaları, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi ve piyasa kararlarının öne çıkması neoliberal uygulamaların kaynağının özellikle ABD olduğunun bir işaretidir.

Williamson'a (2004) göre WU politikalarının dört amacı vardır. Bunlardan birincisi, istikrarı sağlayarak ekonomik kriz oluşmasını engellemektir. İkincisi, serbestleştirme reformları ile özellikle işgücü piyasalarında ekonomiyi yavaşlatan aşırı katılıkların etkisini azaltmak, üçüncüsü bu politikaların uygulanması ile önemli kurumların oluşturulması ve güçlendirilmesini sağlamaktır. Son olarak, ekonomi genelinde yeteri kadar önemsenmeyen eşitliğin mücadelesi verilebilmektedir. Yani bu politikalar uygulandığında daha istikrarlı büyüyebilen ve eşitsizliğin azaldığı bir ekonomiye ulaşılabileceği öngörülmektedir.

O'Hara (2006: 210-211), WU ve neoliberalizm arasındaki ilişkiyi ikiye ayırarak tanımlamıştır. Birincisi, bir dereceye kadar Reganomics ve Thatcherism[12] olarak kullanılan popüler bakış açısıdır. Bu şekilde hükümet fonksiyonlarının özelleştirilmesi, işgücü, mal ve finansal piyasaların deregülasyonu ve bütçe dengesi (ya da vergilerin düşürülmesi) vurgulanmaktadır. Burada, hükümet yetkilerinin azaltılması ve piyasa işlevinin daha geniş alanda yeniden kurulması hedeflenmektedir. İkincisi ise Williamson'un Latin Amerika'da büyük hükümet hataları, ithal ikameci ve 1970'lerden sonraki rant arayışı faaliyetleri nedeniyle oluşturulan Washington Uzlaşmasıdır. Chang ve Grabel (2005), WU'nun neoliberalizmle eş anlamlı kullanıldığını, Davidson (2004-2005) ve Kanbur (2009) da WU'nun neoliberal ya da piyasa temeli (market fundamentalist) kavramları yerine kullanıldığını belirtmiştir. Altıok (2008), WU ile 1980'den itibaren uygulanan neoliberal istikrar ve yapısal uyum politikaları arasında bir tamamlayıcılık söz konusu olduğunu ifade etmiştir.

[12]M. Thatcher 1979-1990 yılları arası İngiltere (Birleşik Krallık) Başbakanıdır. R. Reagan ABD'nin 1981-1989 yılları arası 40. Başkanıdır.

Ancak Williamson zaman geçtikçe fikirlerinin geliştiğini ve 1989 yılında hazırlamış olduğu WU kapsamındaki politikalarla kendini sınırlamadığını belirtmiştir. Williamson (2003), Latin Amerika'da istikrar ve uzun dönemli büyümeyi hedefleyen ve birinci nesil politikalar olduğunu belirttiği WU'nun, bazı eksiklikleri olduğunu kabul ederek kurumsal reformları ve gelir dağılımını da içeren ikinci nesil politikalar dediği PWU ile tamamlandığını savunmuştur. Buna karşın, WU ile ilgili yapılan eleştirilerin çoğunu reddetmiştir. Williamson'a (2004) göre, Reagan ya da Thatcher'in uygulamış olduğu politikalar genel olarak monetarizm, arz yanlı iktisat ve minimum devlet politikalarına kaymıştır. Bu politikalar ile WU arasında bir benzerlik yoktur. Williamson, ABD hükümeti ve BW kurumlarının politikalarına gönderme yapan açıklamaları makul bulurken, WU'nun neoliberalizm ya da piyasa temeli ile bir tutulmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca WU kapsamında, devletin yerle bir edilmesi, yeni emperyalizm, küresel ekonomide *laissez-faire* yaratılması, tek amacın GSYH'nin büyümesi gibi çıkarımlara ulaşılmasının zor olduğunu savunmuştur.

Güven (2013), küresel kriz öncesi ve sonrası dönem için IMF ve DB tarafından uygulanan politika programlarını incelediği çalışmasında, post-Washington Uzlaşması tarzı reformların öne çıkmaya devam ettiğini belirtmiştir. Güven (2013), bu kurumların, 1980'lerdeki borç krizleri ve 1990'lardaki finansal krizlerde programlarının içeriğinin değişmiş olmasına karşın küresel krizden etkilenen ülkelere yapılan kredi yardımlarında, kredilerin ekonomik politik içeriğinde bir değişiklik olmadığını, yani PWU türü reformların uygulanmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Güven (2013), küresel kriz öncesinde, dünya genelinde bollaşan likiditenin birçok ülkede IMF ve DB kredilerine başvurularda önemli bir düşüşe yol

açtığını, ancak yaşanan krizle birlikte bu kurumların verdiği kredilerin yeniden arttığını belirtmiştir (Güven, 2013: 48).

Davidson (2004-2005), WU'nun hedeflerine ulaşamadığını belirterek, önerilen kuralların gelişmekte olan ülkeler açısından felakete yol açtığını ve bu uygulamaların en çok ABD'nin yararına olduğunu savunmuştur. Ancak önerilen tüm politikaların kötü olmadığını, özellikle mülkiyet haklarının, girişimcilik açısından öneminin reddedilemeyeceğini belirtmiştir. Yine, Öniş ve Şenses (2009), 1990'larda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan toplumsal ve iktisadi sorunların tümünü, WU çerçevesinde uygulanan neoliberal politikalara bağlamanın abartılı olacağını ifade etmişlerdir. Ancak, neoliberal reform uygulamalarının bu sorunları ağırlaştırdığını vurgulamışlardır. Çünkü neoliberal yapılanma döneminde ekonomik büyüme yavaşlarken küresel eşitsizliklerde artış gözlenmiştir. Neoliberal reformların farklı ülkelerde farklı sonuçlar verdiğini belirten Öniş ve Şenses, zamanı gelmeden yapılan serbestleştirmelerin WU'nun en zayıf yanı olduğu görüşündedirler (Öniş ve Şenses, 2009: 352-353).

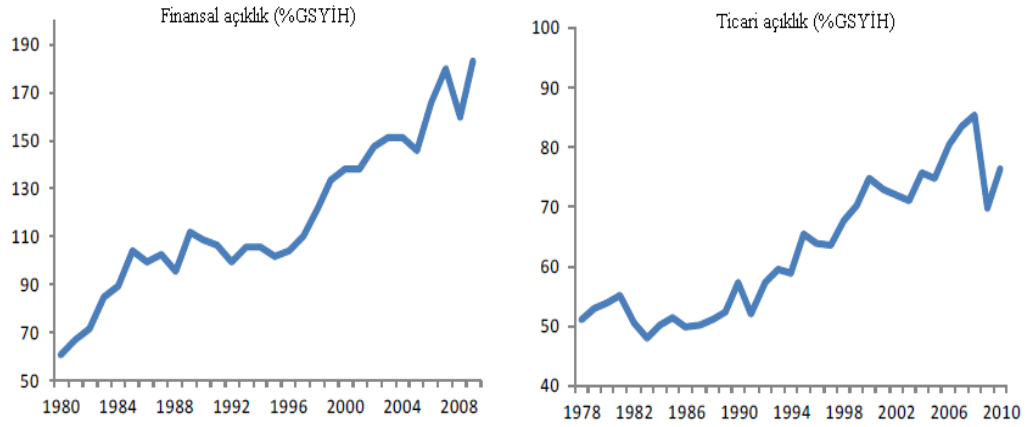
Sonuç olarak, uygulanan neoliberal politikalar ülkelerde istikrarsız bir ekonomik yapı oluşturarak krizlerin daha sık yaşanmasına yol açmış ve ülkelerin gelişme sürecinde olumsuz etki yaratmıştır. Bu durum, bir taraftan ülkelerin kendi içinde eşitsizliğe yol açarken diğer taraftan ülkeler arasında gelişmişlik düzeylerini etkilemiştir.

1.3. Dünya Ekonomisinin Küresel Yapısı

Son yaşanan kriz, küresel bir dünya ekonomisinde, ülkelerin ekonomik ilişkilerinin yarattığı etkinin sonucunu göstermesi açısından önemli bir deneyim olmuştur. Bu sürecin oluşmasında öncü olan serbestleşme uygulamaları ile dünya ekonomisinde artan finansal ve ticari ilişkiler düzeyinin yer aldığı Grafik 1.1'de, finansal açıklığın 1980 yılı sonrası, ticari açıklığın da 1978 yılı sonrası gelişimi görülmektedir. Burada finansal açıklık, rezervler dahil dış varlık ve yükümlülüklerin GSYH'ye oranı, ticari açıklık ise ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ye oranı olarak tanımlanmıştır. Buna göre, finansal ve ticari açıklık bazen düşüş gösterse de yükselme eğiliminde olmuştur. 1980 yılında daha düşük bir orana sahip olan finansal açıklık, ticari açıklığa göre çok daha hızlı büyümüştür[13]. 2008 küresel krizinden önce en yüksek seviyeye ulaştığı görülen finansal ve ticari açıklık düzeyleri, krizle birlikte aniden düşmüştür. Ancak, finansal sektörde başlayan krizin daha sonra reel sektörü etkilemesi ve ticaret üzerinden dünya geneline yayılmasına karşın, kriz sonrasında finansal hareketlerin ticaret hacmine göre daha hızlı toparlandığı görülmektedir.

[13] 1980 yılından 2008 yılına kadar olan dönemde küresel finans, küresel ticaretten dokuz kat fazla büyümüştür. 2008 yılında küresel varlıkların stok değeri 200 trilyon doların üstüne çıkmıştır (UNCTAD, 2015).

Grafik 1.1. Dünya Ekonomisi Finansal ve Ticari Açıklık Gelişimi

Not: Finansal açıklık, rezervler dahil dış varlık ve yükümlülüklerin GSYH'ye oranı; ticari açıklık, ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ye oranıdır.
Kaynak: IMF, 2011: 14.

Gelişmekte olan ülkeler açısından, serbest ticaretin daha yararlı sonuçlar verdiğini savunan Sachs vd. (1995), kapalı ekonomilerin açık ekonomilere göre krize girme olasılığının daha fazla olduğunu belirtmektedirler. Bunun sebebini, bu ekonomilerin, yanlış ekonomik politikalar sonucu gerçekleşen ekonomik durgunluk sürecinden çıkmak üzere genellikle dış kaynaklara başvurmak zorunda kalması ile açıklamaktadırlar. Geçici bir çözüm olan dış borçlanmaya başvurulduğunda, borç veren ülkelerin bu karardan vazgeçmesi halinde borç krizi kaçınılmaz olmaktadır. Diğer taraftan, kapalı ekonomilerde dış ticaretin olmaması, ticarete konu olmayan malların yatırımını öne çıkararak, dış borç ödemelerinde gerekli olan döviz gelirlerinden yoksun kalınmasına yol açmaktadır. Bu durum karşısında tasarruf oranları düşük olan ve yatırımları için yeterli kaynağa sahip olmayan gelişmekte olan ülkelere sermaye piyasalarını dünyaya açması önerilmiştir.

Bu kapsamda geliştirilen finansal serbestleşme teorisi, serbestliğin tasarruf, yatırım ve sermayenin üretkenliği tezini savunmaktadır. ABD ve İngiltere öncülüğünde uygulanmaya başlanan serbestleşme politikaları, McKinnon ve Shaw'ın

1973 yılında ortaya attığı serbestleşme teorisi ile teorik altyapısını oluşturmuştur. Bu teori kapsamında fiyatların ve kredilerin dağılımı, devlet müdahalesinin olmadığı serbest piyasalarda belirlenmektedir. McKinnon ve Shaw hipotezinde, faiz oranlarında tavan uygulamasından vazgeçilmesi, banka rezervlerinin düşürülmesi ve doğrudan kredi programlarının kaldırılması gerektiği savunulmaktadır. Yani bu teori, finansal piyasaların serbestleştirilmesini ve serbest piyasa öncülüğünde kredilerin belirlenmesini içermektedir. Bu şekilde reel faiz oranıyla oluşan denge düzeyinde, düşük getirili yatırım projeleri elenecek ve böylece yatırımların etkinliği artacaktır. Ayrıca reel faiz oranının artması, tasarrufları ve reel kredi arzını arttırarak daha geniş yatırım hacmi sağlayacaktır (Arestis ve Demetriades (1999: 442). Roubini ve Sala-i Martin (1995), finansal baskıların, sektörün etkinliğini azaltarak ve aracılık maliyetlerini arttırarak yatırımları azalttığını, bu durumun uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yarattığını savunarak, finansal serbestleşme sürecini ekonomik büyüme teorisi ile desteklemeye çalışmışlardır.

Ancak Arestis ve Demetriades (1999), temeli McKinnon ve Shaw'a dayanan finansal serbestleşme teorisinin gerçek hayatta var olmayan örtük üç varsayımı olduğunu ifade etmiştir. Bu varsayımları; tam bilgi, ticari bankaların kar maksimizasyonuna yönelik rekabetçi davranışları ve serbest kurumlar olarak sıralayan Arestis ve Demetriades (1999), finansal serbestleşme teorisinde menkul kıymetler piyasalarına çok az değinildiği için de eleştirmişlerdir. Bu varsayımlar, Neoklasik teorinin de varsayımlarını içermekte ve gerçek dünyada mevcut olan kamu malları, dışsallıklar, piyasa aksaklıkları, eksik bilgi gibi konuları analiz dışında tutmaktadır.

Finansal piyasalar, yapısı itibariyle eksik bilgi içermektedir. Ancak finansal serbestleşme teorisi tam bilgi varsayımına dayalıdır. Finansal serbestleşmeye bağlı olarak artan faiz oranları, borç veren ve borç alan taraflar arasında bilgi asimetrilerine yol açarak bankacılık sisteminin istikrarı için tehdit oluşturabilir. Bu durumun yok sayılması da finansal krizlere yol açabilir. Aynı şekilde, piyasaların tam rekabete sahip olması, gelişmekte olan ülkelerde geçerli bir durum değildir. Oligopolistik bankacılık piyasalarına sahip olan bu ülkelerde rekabet ortamı sağlanmadan finansal serbestleşmeye gidilmesi, bankacılık sitemini ve ekonominin diğer sektörlerini zor duruma sokabilir. Ayrıca, finansal serbestleşme ile paraya yüklenen değerlerin ve belirsizliğin var olması durumunda merkez bankası gibi hukuk sisteminin de düzenlenmesi gerekmektedir (Arestis ve Demetriades, 1999).

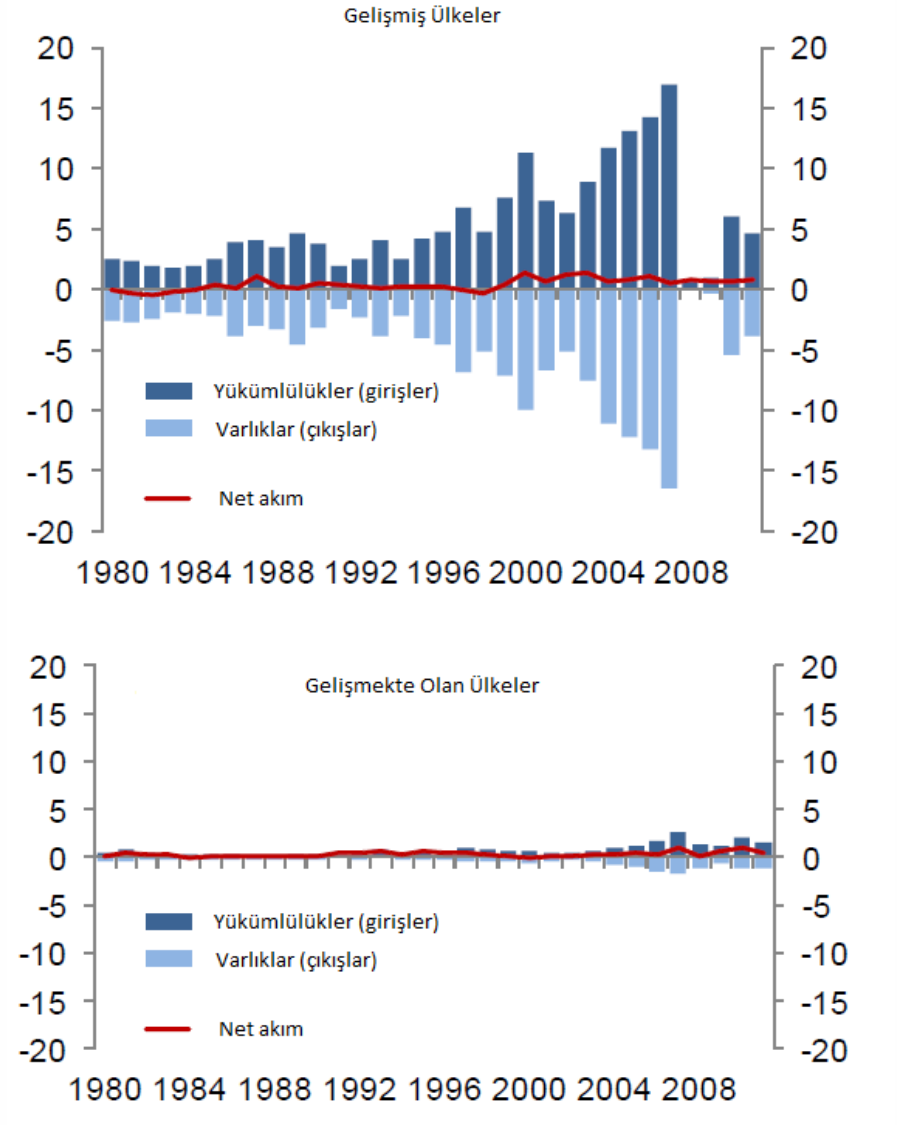
Finansal serbestleşme programlarıyla birlikte 1970'lerin sonundan itibaren, gelişmekte olan ülkelere portföy yatırımları girmeye başlamıştır. Finansal serbestleşme, yeni finansal piyasalar ve yeni araçları içerecek kurumsal değişimlere neden olmuştur. Yatırımcı akınıyla birlikte ortaya çıkan bu değişimler, varlık fiyatlarının spekülatif artışına, nominal ve reel faiz oranlarının yükselmesine yol açmış ve böylece toplam ekonomik faaliyetler, sanayiden finansal ticarete kaymaya başlamıştır (Grabel, 1998: 230-231). Bu şekilde gelişmekte olan ülkelere kısa vadeli yüksek kazançlar elde etmek üzere giren sermaye hareketleri, bu ülkelerde istikrarsızlığa yol açtığı gibi kalkınma hedeflerine ulaşılmasını da zorlaştırmıştır.

Sermaye hareketlerinin, gelişmiş ülkelerin kendi kalkınma sürecini tamamlamasından sonra bu ülkelerin öncülüğünde serbestleştirilmesi ve bu sermayenin gelişmekte olan ülkelerden çok gelişmiş ülkeler arasında hareket etmesi çelişki yaratmaktadır. Grafik 1.2'de 1980 sonrası sermaye hareketlerinin, Dünya

ekonomisi GSYH'si içindeki payları yer almaktadır. 2008 yılına kadar artış eğilimi içinde olan sermaye hareketleri, yaşanan küresel kriz ile birlikte gelişmiş ülkelerde durma noktasına gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu oran, 2000'li yıllarda %5'e yaklaşmış ve kriz döneminde bu ülkelerde sermaye hareketlerinin devam etmesine karşın gelişmiş ülkelerdeki orana ulaşılamadığı görülmektedir. IMF (2012) çalışmasına göre, gelişmekte olan ülkelere giren sermayenin, dünya ekonomisi içindeki payı oldukça düşük oranlarda iken kendi ekonomileri içindeki payına bakıldığında, bu ülkelere giren sermayenin daha çok doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde olduğu görülmektedir[14].

[14] Finans hareketleri, temel olarak, bir ülkenin dış finansal varlıkları ve yükümlülüklerindeki değişimler ile bu değişimlerin karşılıklı kayıtlarını içermektedir. "Finans Hesabı", finans hareketlerinin mahiyetine göre; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler, diğer yatırımlar ve rezerv varlıklar olarak ayrılmaktadır. Doğrudan yatırım; yatırımcının yerleşiği olduğu ekonomi dışındaki bir ekonomide bir işletmenin yönetimini kontrol ettiği veya yönetiminde söz sahibi olduğu uzun vadeli bir yatırım şeklidir. Portföy yatırımları; genellikle hisse senetleri ile kamu ya da özel kuruluşlarca ihraç edilen bono ve tahvil şeklindeki borç senetlerini ve diğer para piyasası araçlarını içermektedir. Portföy yatırımları kalemi, "Net Varlık Edinimi" ve "Net Yükümlülük Oluşumu" ana başlıkları altında; hisse senetleri ve yatırım fonu payları ile borç senetleri olarak sınıflandırılmaktadır. Finansal türevler, bir dayanak varlığın değerine bağlı, ancak bu dayanak varlıktan bağımsız olarak alım-satımı yapılan finansal araçlardır. Diğer yatırımlar; doğrudan yatırım, portföy yatırımları, finansal türevler ve rezerv varlıklar dışında kalan diğer tüm finansal hareketler bu bölümde yer almaktadır. Bunlar; efektif ve mevduatlar, krediler, sigorta, emeklilik ve standardize garanti şemaları, ticari krediler ve avanslar (ihracat ve ithalat için açılan krediler), diğer alacak ve borçlar, Özel Çekme Haklarıdır (TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri'ne İlişkin Yöntemsel Açıklama).

Grafik 1.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Sermaye Hareketlerinin Dünya GSYH'si İçindeki Payı (%)

Kaynak: IMF, 2012: 9.

Köse ve Öncü (2007), 1980-2003 yıllarını kapsayan çalışmalarında, Boratav (2011) ise 1993-2007 yılları için karşılaştırma yaptığı çalışmasında, ABD'nin net finansal sermayeyi en çok çeken ülke olduğunu tespit etmişlerdir. Bu durum, ABD'nin süper emperyalist ülke konumu sayesinde, dünyanın para kontrolü

üzerindeki gücü ile sermaye hareketlerini yönetebildiğini göstermektedir. Yani 1980'lerde gelişmekte olan ülkelere kaynak aktarımı sağlayacağı teziyle sermaye piyasalarının serbestleştirilmesinde öncü olan ABD merkezli politikalar, sermayeyi daha çok ABD ekonomisine yönlendirmiştir. Ayrıca, uluslararası rezervlerin genel olarak ABD doları şeklinde tutulması ve uluslararası sermaye hareketlerinin dolar üzerinden yapılması, ABD'yi daha ayrıcalıklı bir ülke konumuna getirmiştir. ABD'nin merkez ülke olması, bu ülkede yaşanan ekonomik sorunların diğer ülkelere de yayılmasına yol açmıştır.

Finansal serbestleşmenin olumsuz sonuçları karşısında, McKinnon ve Pill (1998), kuralsızlaştırılan finansal sistemde, kapsamlı bir idari denetim ve hükümet müdahaleleri yerine, etkin bir denetçiye ihtiyaç duyulduğunu belirterek finansal serbestleşme sürecinin kontrol edilmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. McKinnon ve Pill'e (1998) göre, yapısal reform ve finansal serbestleşmeden yana olan WU kapsamında, kurumsal altyapıya yönelik yatırımlar yeteri kadar önemsenmemiştir. Ancak Arestis ve Demetriades (1999), modern serbestleşme teorilerinde, eksik bilgi ve bir ölçüde de aksak kurumların tartışılmaya başlandığını belirtmişlerdir (Arestis ve Demetriades, 1999:451).

Erdem ve Dönmez-Atbaşı (2011), 1980'lerin başından itibaren yaygınlaşan finansallaşma eğiliminin 2007'de ABD'de ortaya çıkan çöküşle, bütün dünyayı uzun süreli bir durgunluğa sürüklediğini ve kapitalist sistemin içsel krizlerini aşmak için küresel ölçekte gittikçe daha fazla finansallaştığını belirtmiştir.

Yaşanan küresel kriz sonrasında, IMF'nin kurumsal görüşü olarak yayınlanan 2012 yılı raporunda (*The Liberalizationand Management of Capital Flows: An Institutional View*), sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin ülkeler için yarattığı

faydaları yanında bazı riskleri de barındırdığı kabul edilmiştir. Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin, ülke ekonomilerinde daha verimli yatırımların artması, tüketimin düzenlenmesi, finansal ve kurumsal altyapının gelişmesi gibi faydalarının olduğu sıralanmıştır. Ancak serbestleştirmenin barındırdığı riskler nedeniyle, faydasının maliyetine göre daha fazla olmasını garanti edebilecek şekilde iyi planlanmış, zamanlanmış ve sıralanmış olması gerektiği vurgulanmıştır. Sermaye hareketlerinin sınırının iyi belirlendiği durumda, daha faydalı olabileceği belirtilen raporda, bu uygulamanın her ülkede başarılı olacağının da bir garantisi olmadığı ifadesine yer verilmesi, IMF'nin sermaye hareketlerinin serbestliğinin kontrol altına alınması konusunda daha hassas olduğunu göstermiştir. Bunun için de sermaye hareketlerinin yönetilmesinin yararlı olabileceği belirtilmiştir. Politikaların sınır ötesi ile işbirliği içinde yapılması, sermaye hareketlerinin riskini azaltabilir. Ancak raporda yer alan önerilerin üye ülkeler için, hak ve yükümlülüklerini değiştirmeden sadece bir tavsiye olabileceği vurgulanarak, IMF ile yapılan anlaşmaların geçerliliği hatırlatılmıştır. Yine de bu açıklamalar, IMF'nin kontrolsüz serbestleşme programlarının istikrarsızlık yarattığını kabul etmesi açısından önemli bir gösterge olmaktadır.

1.4. Küresel Finansal Kriz

1.4.1. ABD'de Yaşananlar

2007 yılında krize giren ABD ekonomisinin 2000'li yılların başında da benzer bir süreç yaşadığı düşünüldüğünde, ülkede spekülatif kazançlardan vazgeçilmediği söylenebilir. 2001 yılında ABD enerji piyasasında yaşanan krizin

büyük bölümü, 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen serbestleştirmeler ve deregülasyonlardan kaynaklanmıştır. Bu dönemde yatırım bankacılığı ile ticaret bankacılığının faaliyetlerini ayıran 1933 yılı Glass-Steagall Yasası kaldırılmış ve böylece tahvil ve hisse senedi işlemleri yapan yatırım bankaları ve tasarruflarla kredi hizmeti veren ticari bankaların birleşmesinin yolu açılmıştır. Teşvik usulüyle çalıştırılan CEO'lar, bankacı ve analistler çalıştıkları şirketlerle ilgili gerçekleri kamudan gizlemiştir. Bu durum piyasalara güveni azaltmış ve doğru enformasyon çıktığı zaman hisse fiyatları aniden düşmüştür (Stiglitz, 2004: 141). ABD'nin en büyük dördüncü yatırım bankası olan Lehman Brothers, bu süreçten oldukça yararlanmıştır. 2002 ile 2006 yılları arasında ABD'de konut olarak kullanılan gayrimenkullerin piyasa değeri, GSYH'sinin %110'undan %150'sine çıkmıştır. İpotekli kredilerin kolayca elde edilmesinden kaynaklanan bu artış, ev ve toplu konut inşaatlarında bir balon oluşmasına yol açmıştır. Lehman Brothers, topladığı kısa vadeli krediler ile ipotek bağlantılı menkul kıymetler satın almış ve kriz öncesi dönemde varlıkları sermayesinin 30 katına çıkmıştır. Bu dönemde oldukça yüksek oranlı kaldıraç kullanan banka, çok kar elde etmiştir. 2008 yazında gayrimenkul fiyatları düşünce bir taraftan yatırımcılar ve hedge fonları[15] sahipleri ellerindeki hisseleri satarken, diğer taraftan borçların yenilenmemesi Lehman'ın iflasına yol açmıştır. Lehman'ın iflas etmesi kredi piyasasında bir kaos ortamı yaratmıştır (Kindleberger ve Aliber, 2013: 397-399). Bu ilk evrede sadece ipotek krizi (mortgage krizi) olarak anılan kriz, önce ülkenin finansal sektöründe bir durgunluğa yol açmış ve ardından reel sektörü de etkisi altına almıştır. Bu sürecin en önemli nedeni olarak denetim dışı bırakılan finansal piyasalar öne çıkmıştır.

[15] Sermaye Piyasası Kurulu tarafından "Serbest Yatırım Fonları" adıyla kullanılmakta olan hedge fonları, katılma payları sadece nitelikli yatırımcılara satılmak üzere kurulmuş olan yatırım fonları şeklinde tanımlanmaktadır.

ABD'de finansal sektörün GSYH içindeki payı 1983 yılından %5 iken 2007 yılında %8'e çıkmıştır. Aynı dönemde sektörün toplam şirket karı %7.5'ten %40'a yükselmiştir. ABD finansal sektöründe daha geniş finansal ürünlerin ortaya çıkmasıyla birlikte finansal yenilik adı altında yapılan uygulamalar, borç veren ve alan kesim arasındaki geleneksel ilişkinin bozulmasına yol açmıştır. Bu durum finansal sektörde risk yönetimi kapasitesini ve isteğini azaltmış, şeffaf olmayan gölge bankacılığını öne çıkarmıştır (UNCTAD, 2009). Denetlenmeyen finansal piyasalarda, eşik-altı ipotekler (*sub-prime mortgage*), saldırgan borçlar (*aggressive landing*), ipotek güvencesi (*mortgage securitization*) ve kredi geri ödemelerindeki sorunlar ön plana çıkmıştır. Bu sorunların krizin sadece yüzeyde kalan kısmı olduğunu belirten Paul (2010), 1982'den itibaren hiperenflasyonu engellemek üzere Fed'in faiz oranlarını düşük düzeylerde tutması ve 2001'den sonra %1-5 arasında sabitlemesini krizin en önemli nedeni olarak vurgulamıştır. Düşük faiz oranları ipotekli kredileri ucuz hale getirmiş ve konut sektöründe yapay bir talep oluşturmuştur. Bu şekilde ev fiyatları artarak daha çok borçlanma talebine yol açmış ve ipotekli krediler yeniden yapılandırılarak kıymetlendirilmiştir. Böylece konut piyasasında bir balon oluşmuş ve 2007'de patlayan bu balon Fannie Mae, Freddie Mac, JP Morgan, AIG ve daha birçok finansal şirketin batmasına yol açmıştır (Paul, 2010: 254).

Foster ve Madgoff'a (2008) göre, reel ekonominin yavaş büyümesi ile birlikte borçların genişlemesi ve spekülatif karların artmasıyla oluşan finansal çöküş ABD'yi krize sürüklemiştir. 1970 sonrası kapitalizmin gelişimine bakıldığında, reel büyüme karşısında borç balonu çok fazla şişirilmiş ve borçlanmadaki artış özellikle finansal

sektör içinde teşvik edilerek finansal karlar oluşturulmuş ve böylece kapitalizmin finansallaşması arttırılmıştır.

Rasmus'a (2008) göre, ABD'deki krizin bu kadar hızlı yayılmasının en önemli nedeni, büyük oranda türev ve türev benzeri senetlerin dakikalar içinde elektronik ortamda alınıp satılmasıyla, spekülatif yatırımların kendi doğasından ve finansal sektörün denetim dışı bırakılmasından kaynaklanmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren finansal sektördeki yeni finansal araç ve kurumların çoğalması, geleneksel devlet gözetiminden kaçınılması, güvenli fon ve yatırım araçlarından yeni parasal mallar ve kurumların oluşturulması sonucu yaşanan gelişmeler krizi tetiklemiştir. Finansal krizin hızı ve yayılması özellikle kredi kuruluşlarının iflası ile tüketim ve yatırımı etkileyen kredi daralmaları sonucunda reel sektörü de etkilemiştir.

Crotty (2008), düşük faiz oranları, kredi ödeme oranı, riskin yayılması ve teminat bedellerinin oynaklığı ile birlikte karlar ve borsa fiyatlarındaki artışların yanında kusurlu kurum ve yeni finansal yapılardaki uygulamaların krizin yaşanmasına yol açtığı görüşündedir.

Stiglitz (2009), bu sürecin sorumluları olarak yatırım bankalarını ve yatırımcıları, kredi kuruluşlarını, Fed gibi düzenleyici kurumları, ipotek bankerlerini (the mortgage brokers), finansal sektörde düzenlemelerden vazgeçen Reagan'dan Bush'a kadar olan ABD yönetimini sıralamıştır. Fed, düzenleyici rolünü yapmadığı gibi, faiz oranları ve krediye yönelik yanlış kararlarıyla krizin derinleşmesinde daha çok etkili olmuştur (Stiglitz, 2009: 330).

Claessens vd. (2010) göre, krizin merkezinde ipotek karşılığında aşırı borçlandırılmış hane halkı yer almaktadır. Buna göre değeri düşen evler ve yok olan

krediler, tüketici harcamalarını birden durdurmuş ve bu süreçte gittikçe kötüleşen reel sektör ve küresel tahminler gelecek için kötümser olmaya başlamıştır. Talebin düşmesi nedeniyle azalan şirket karları sonucunda işten çıkarmalar başlamış ve işsizlik artmıştır. Kriz, finansal sektörde başlayıp reel sektörü de çok ciddi boyutta etkilemiştir.

Lin ve Treichel (2012) ABD'nin uygulamış olduğu konut, para ve maliye politikaları sonucunda düşen tasarruf oranlarının ve oluşan varlık balonlarının altını çizmiştir. Varlık balonu tüketimin genişlemesine ve cari açığın oluşmasına yol açmıştır. Finansal piyasaların denetlenmemesi, Fed'in genişletici ve finansal yeniliği sağlayan para politikaları nedeniyle kriz meydana gelmiştir. Konut balonu ve finansal yenilikler sonucu oluşan servet etkisi, ABD'de aşırı tüketime yol açmıştır. Aşırı tüketim cari açığa neden olurken, Afganistan ve Irak savaşları bütçenin de açık vermesine yol açmıştır. Literatürde ikiz açık olarak bilinen bu durum, Cooper (2010) ve Paul (2010) vb. çalışmalarda da kriz sürecinde önemli bir koşul olarak kabul edilmiştir.

Diğer taraftan, krizin oluşma nedenlerine dair farklı yorumların da yapıldığı görülmektedir. Rajan[16] (2010) çalışmasında gelir eşitsizliğini öne çıkartmıştır. Rajan (2010), ABD'de gelir dağılımı eşitsizliği ve politik baskıların, kredi oluşumunu kolaylaştırdığını belirtmiştir. Rajan'a göre, düşük ve orta gelirli hane halklarının gelirlerinde bir artış yaratılmadan, bu kesimin kredilere daha kolay ulaşabilmesinin sağlanması krize yol açmıştır. Kredi genişlemelerinin ABD için ne ilk ne de son olmadığını belirten Rajan, 20. yy başında yaşanan büyük bunalımda da küçük çiftçilere verilen kırsal krediler sonucu yaşanan banka iflaslarını öne sürmüştür.

[16] Şu anda Hindistan Merkez Bankası Başkanı olan R. G. Rajan, 2003-06 yılları arasında IMF Baş Ekonomistliği görevini yapmıştır.

Bordo ve Meissner (2012), 1920-2008 yılları için yaşanan bankacılık krizleri kapsamında 14 ülkenin yer aldığı çalışmalarında, krizlerin kredi genişlemesinden kaynaklandığı bulgusuna ulaşmış olmalarına karşın, kredi genişlemesi ile gelir eşitsizliği arasında bir ilişki olmadığını belirterek bu görüşü reddetmişlerdir.

Stockhammer (2012), yaşanan finansal kriz sürecinde, 1980'lerin başından itibaren artan neoliberalizmin, ekonomik ve toplumsal etkilerine bağlı olarak, finansal kuralsızlaştırma ve artan gelir eşitsizliğinin birlikte etkili olduğunu ifade etmiştir.

Diğer bir açıklama da Kamalodin (2011) tarafından insan davranışları üzerine yapılmıştır. Tarihte ilk varlık balonunun lale çılgınlığı ile 1636-37 yıllarında, ilk küresel finansal krizin de 1825 yılında yanşandığını hatırlatarak, varlık fiyatlarındaki çöküşün ya da finansal krizlerin yeni bir şey olmadığını vurgulamıştır. Yukarıda sıralandığı gibi, düşük faiz oranları ve krediye kolay erişimi sağlayan genişletici para politikaları, basit düzenlemelerden kaçınılması ve hırslı olan finansal spekülatörler gibi nedenlerin krizler açısından çok önemli olduğunu kabullenmesine karşın Kamalodin'e (2011) göre, krizin en önemli nedeni insan davranışlarıdır. Kamalodin (2011), tekrar eden finansal krizlerin ve varlık fiyatlarındaki oynaklığın en iyi ve en geniş açıklamasının insan davranışlarıyla açıklandığını savunmaktadır. Etkin piyasalar teorisinde kabul gören "faydasını maksimize eden ve tam bilgiye sahip olan rasyonel birey" kavramına bakıldığında krizlerin yaşanmaması gerektiğini belirten Kamalodin (2011), gerçekte tam bilgiye sahip olamayan, geleceğe yönelik olumlu söylemlere inanan ancak geçmişi sürekli unutan bireyler olarak *homo economicus* olunamadığı için krizlerin yüzyıllardır var olduğunu belirtmiştir. Benzer bir açıklama

Akerlof ve Shiller'in (2010), neredeyse her devresel bunalımın temelinin Keynes'in *hayvansal güdüler* teorisine dayandırmasında görülmektedir.

Jorda, Schularik ve Taylor (2011), 140 yıllık dönem içerisinde meydana gelen beş önemli küresel kriz kapsamında 14 gelişmiş ülke için (ABD, Kanada, Avustralya, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, İspanya, İsveç, İsviçre ve İngiltere) uzun dönemli bir analiz sunmuşlardır. Buna göre 1873, 1890'ların başı, 1907, 1930-31 ve 2007-08 küresel finansal krizleri kapsamında kredi genişlemesinin, ulusal ve uluslararası finansal krizler için en önemli tahmin edici değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, 1940 yılı öncesi ve 1945 yılı sonrası olmak üzere iki alt dönem için uygulanan regresyon analizinde, kredi genişlemesi her dönemde krizi tahmin eden en önemli değişken olarak tespit edilirken cari işlemler dengesinin 1940 yılı öncesi krizlerinde daha önemli bir değişken olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca, 1945 yılı sonrasında sermaye hareketleri ile kredi genişlemesi arasında oldukça sıkı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Bu açıklamalar kapsamında Tablo 1.3'te ABD ekonomisine yönelik 2005-2013 yılları arasında yurtiçinde yaratılan kredi hacminin GSYH'ye oranına bakıldığında, 2007 yılında %236'ya yaklaşan bu oranın kriz sonrasında düşmesine karşın yüksek oranlarda seyretmeye devam ettiği görülmektedir.

2006 yılında ülkenin cari işlemler dengesi açığının GSYH'sine oranı %5.82'ye ulaşmış ve krizin başladığı 2007 yılıyla birlikte bu oran azalmaya başlamıştır. Boratav (2009), ABD'de çok uzun süredir devam eden cari açık sorununun, Japonya, Çin gibi Asya ülkeleri ve petrol ihracatçısı ülkelerin cari fazlası ile finanse edildiğini belirtmiştir (Boratav, 2009: 7).

ABD'nin 2007 yılına ait yatırım ve tasarruf miktarlarının GSYH'ye oranları sırasıyla %22 ve %17'dir. Bu veriler, ülkede yaratılan krediler ile yurtiçi ve yurtdışı talebinin karşılandığını göstermektedir. Diğer taraftan, hizmet sektörünün ülke ekonomisindeki payı %80'e yaklaşmıştır. Ülkede, kredi aracılığıyla artan talep karşısında borçların geri ödenmesinde yaşanan sıkıntılar finansal sistemin çalışmasını durdurmuş ve krizi tetiklemiştir. ABD'de artan finansallaşma hareketleri sonucunda krizin patlak vermesi ülkenin reel ekonomisini de etkisi altına alarak uzun yıllardır ülkede doğal işsizlik oranı olarak kabul edilen işsizlik oranının iki katına çıkmasına yol açmıştır (2009 yılında %10'a yaklaşmıştır). Dünya ekonomisinde önemli bir paya ve güce sahip olan ABD'nin yaşadığı krizden diğer ülkelerin etkilenmesi de kaçınılmaz oluşmuştur.

Tablo 1. 3. ABD Ekonomisine Ait Bazı Göstergeler (2005-2013)

Göstergeler (%)	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
İhracat/GSYH	10.00	10.65	11.50	12.51	11.01	12.38	13.57	13.58	13.49
İthalat/GSYH	15.50	16.22	16.46	17.43	13.75	15.80	17.31	17.09	16.52
Cari işlemler dengesi/GSYH	-5.69	-5.82	-4.96	-4.67	-2.64	-2.97	-2.96	-2.85	-2.39
Yurtiçi kredi hacmi/GSYH	216.33	226.32	235.72	216.76	231.36	227.13	227.22	232.40	240.54
Yatırım/GSYH	23.22	23.33	22.35	20.79	17.51	18.39	18.54	19.17	19.35
Tasarruf/GSYH	17.94	19.19	17.35	15.52	14.46	15.17	15.80	17.58	18.18
Hizmetler katma değeri/GSYH	76.87	76.58	76.74	77.22	78.81	78.51	78.08	78.15	78.05
İşsizlik oranı	5.20	4.70	4.70	5.90	9.40	9.70	9.00	8.20	7.40
Ekonomik büyüme	**3.35**	**2.67**	**1.78**	**-0.29**	**-2.78**	**2.53**	**1.60**	**2.32**	**2.22**

Kaynak: DB

1.4.2. Küresel Krizin Etkisi

Kotz (2009), küresel krizlerin, kapitalist sitemin şekil değiştirmesine yol açtığını belirtmiştir. Kotz'a göre 1920'lerin sonunda gerçekleşen sistemik kriz, kapitalizmin liberal döneminde meydana gelmiştir. 1970'lerin krizi, II. Dünya Savaşından sonra düzenlenmiş kapitalizmin etkin işleyişinin durması ile yaşanmıştır. Yaşanan son kriz ise 1970'lerin sonlarından itibaren kapitalizmin neoliberal düzeninde meydana gelmiştir. Kotz'a göre, bu kriz kapitalizmin yeni bir sistemik krizi olabilir (Kotz, 2009: 306). Altıok (2009), yaşanan küresel krizin, 1970'lerde Keynesyen talep politikaları çerçevesinde devletin karşılıksız para basarak, borçlanarak ya da kamu harcamalarının kapasitesini artırarak genişlettiği mali kaynakların yarattığı krizin, özel sermaye kesimi tarafından gerçekleştirilen yeni bir şekli olduğu görüşündedir. Özel finans kuruluşları aracılığıyla yetersiz tüketime ek talep yaratmanın sonucu ortaya çıkan küresel kriz yine devlet müdahalesiyle aşılmaya çalışılmaktadır (Altıok, 2009: 78).

Küresel kriz öncesi dönemde dünya ekonomisinde ABD, İngiltere, İspanya ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde artan cari işlemler açığına karşın, Çin, Japonya, Almanya ve petrol ihracatçısı ülkelerin fazla vermesi yönünde bir dengesizlik oluşmuştur. ABD ve diğer büyüyen ekonomilerde krediye dayalı artan tüketim talebi, ev ve varlık piyasalarında bir balon oluşturmuştur. Ayıca ABD dolarının uluslararası finansal ödemelerde aracı para olması, finansal krizlerin küresel dengesizliğe yol açmasında önemli bir etken olurken, doların rezerv para olarak kullanılması merkez bankalarının politika kararları üzerinde de bir baskı oluşturmuştur (UNCTAD, 2009).

Bu süreçte, başlangıçta ABD ile ilişkisi yüksek olan gelişmiş ekonomiler olmak üzere, dış ticaret yoluyla da gelişmekte olan ülkeler ve dış yardımların

azalması neticesinde az gelişmiş ülkeler kriz dalgasına kapılmıştır. Bu durum 2009 yılında dünya ekonomisinin %2.1 oranında daralmasına yol açmıştır (Tablo 1.4). Ancak ülkeler, küresel krizden farklı düzeylerde etkilenmiştir. Tablo 1.4'te de görüldüğü gibi 2008'de dünyaya yayılan krizin etkileri, 2009 yılı büyüme oranlarında negatif değerlerle ortaya çıkmıştır. Ancak, Çin ve Hindistan başta olmak üzere, Asya ülkeleri 2009 yılında yüksek oranlarda büyümeye devam etmiştir.

UNCTAD 2014 yılı raporunda, gelişmekte olan çoğu Asya ülkelerinde dünya ortalaması üstünde seyreden ve Japonya'da ise daha düşük oranda kalan küresel kriz sonrası gerçekleşen büyümenin yurtiçi tüketim ve yatırımlardan kaynaklandığı belirtilmiştir. Ancak bölgede istisna olan Tayland'ın yaşadığı siyasi istikrarsızlığın ekonomisinde durgunluğa yol açtığı belirtilmiştir. Batı Asya'da yaşanan savaş durumu ise ülke ekonomilerini doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemiştir. Raporda Türkiye için artan finansal istikrarsızlık nedeniyle yurtiçi krediler aracılığıyla büyümenin sağlanamayacağı ifade edilmiştir (UNCTAD, 2014: 3).

Güney Afrika dışındaki Afrika ülkelerinin büyüme hızları azalmış olsa da negatif olmamıştır. Ancak, 2010 yılında Kuzey Afrika ülkelerinde başlayan siyasi krizler ekonomilerinde de istikrasızlığa yol açmıştır. Bölgedeki silahlı çatışmalar ve petrol üretiminde yaşanan aksaklıklar büyüme oranının düşük kalmasına neden olmuştur (UNCTAD, 2014).

Geçiş ülkelerinde devam eden düşük büyüme oranları Rusya'nın ekonomik daralmasından kaynaklanırken, Latin Amerika'daki durum ise bölgenin büyük ekonomilerine sahip olan Arjantin, Brezilya ve Meksika'nın yurtiçi taleplerindeki daralmalar yol açmıştı (UNCTAD, 2014).

Tablo 1.4. Dünya Büyüme Oranları (2006-2015)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015*
Dünya	4,1	4	1.5	**-2.1**	4.1	2.8	2.2	2.4	2.5	2.5
Gelişmiş ülkeler	2,8	2.5	0.1	**-3.7**	2.6	1.5	1.1	1.3	1.6	1.9
Japonya	1,7	2.2	-1	**-5.5**	4.7	-0.5	1.7	1.6	-0.1	0.9
ABD	2,7	1.8	-0.3	**-2.8**	2.5	1.6	2.3	2.2	2.4	2.3
AB(28)	3,4	3	0.5	**-4.4**	2.1	1.8	-0.5	0.1	1.3	1.7
Euro bölgesi	3,2	3	0.5	**-4.5**	2	1.8	-0.8	-0.4	0.8	1.5
Fransa	2,5	2.4	0.2	**-2.9**	2	2.1	0.2	0.7	0.2	1.2
Almanya	3,7	3.3	1.1	**-5.6**	4.1	3.6	0.4	0.1	1.6	1.5
İtalya	2,2	1.5	-1	**-5.5**	1.7	0.6	-2.8	-1.7	-0.4	0.7
İngiltere (Birleşik Krallık)	2,8	2.6	-0.3	**-4.3**	1.9	1.6	0.7	1.7	3	2.3
E.U. 12 (2004 sonrası yeni üyeler)	6,4	6.2	3.5	**-3.5**	2	3.1	0.6	1.2	2.6	3
Güney-Doğu Avrupa ve BDT	8,5	8.7	5.4	**-6.6**	4.7	4.6	3.3	2	0.9	-2.6
Güney-Doğu Avrupa	4,6	6.2	5.8	**-1.8**	1.5	1.7	-0.6	2.4	0.7	1.5
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	8,7	8.9	5.3	**-6.8**	4.9	4.7	3.5	2	0.9	-2.8
Rusya Federasyonu	8,2	8.5	5.2	**-7.8**	4.5	4.3	3.4	1.3	0.6	-3.5
Gelişmekte olan ülkeler	7,7	8	5.3	**2.6**	7.8	5.8	4.7	4.8	4.5	4.1
Afrika	5,8	6.1	5.5	**3**	5.1	0.9	5.1	3.8	3.4	3.2
Kuzey Afrika (Sudan hariç)	5,3	4.8	6.2	**2.9**	4.1	-6.8	8.9	1	1.3	2
Sahra altı Afrika (Güney Afrika hariç)	6,4	7.4	6.1	**5.3**	6.7	4.6	4.3	6	5.4	4.3
Güney Afrika	5,6	5.4	3.2	**-1.5**	3	3.2	2.2	2.2	1.5	1.9
Latin Amerika ve Karayipler	5,5	5.6	3.6	**-1.6**	5.8	4.7	3.2	2.8	1.4	0.8
Karayipler	9,4	7.1	2.5	**-1**	2.7	1.9	2	2.7	3	3.3
Merkez Amerika (Meksika hariç)	6,4	7	3.9	**-0.3**	3.7	5.2	5	4.3	4.2	3.7
Meksika	5,0	3.2	1.4	**-4.7**	5.2	3.9	4	1.4	2.1	2.1
Güney Amerika	5,5	6.6	4.8	**-0.2**	6.5	5.2	2.8	3.3	0.8	-0.2
Brezilya	4,0	6	5	**-0.2**	7.6	3.9	1.8	2.7	0.1	-1.5
Asya	8,7	9.2	5.9	**4.1**	8.8	6.9	5.1	5.6	5.6	5.2
Doğu Asya	9,9	11.1	7	**6**	9.5	7.6	6	6.3	6.3	5.7
Çin	12,7	14.2	9.6	**9.2**	10.4	9.3	7.7	7.7	7.4	6.9
Güney Asya	8,3	9.1	5.1	**4.8**	9	5.5	3	5.2	6.2	6.7
Hindistan	9,4	10.1	6.2	**5**	11	6.2	4.4	6.4	7.1	7.5
Güney-Doğu Asya	6,1	6.7	4.2	**1.6**	8.1	4.7	5.8	4.9	4.3	3.9
Batı Asya	7,5	5.5	4.6	**-1**	6.7	7.5	4	4.1	3.3	2.5
Okyanusya	2,8	4.1	2.1	**1**	3.5	4.4	3.2	2.8	3.3	5.3

Kaynak: UNCTAD, 2014: 2 ve 2015: 2. *2015 yılı tahmini.

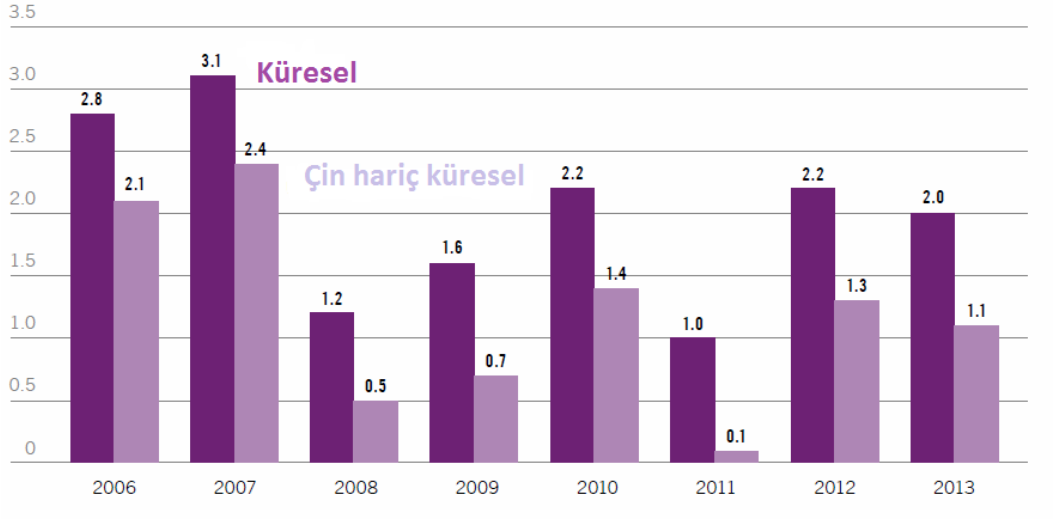
Bir bölge içinde ekonomisi büyük olan ülkelerdeki sorunlar bölgesel, küresel ölçekte büyük olan ülkelerin ekonomik sorunları ise küresel boyutta etkiye yol açabilmektedir. 2009 yılında birçok ülkede görülen ekonomik daralmanın ardından 2010 yılında büyüme oranlarında önemli bir artış olmuştur. Ancak 2011 yılı sonrasında bu durumun sadece Asya ülkelerinde devam ettirilebildiği görülmektedir.

Küresel krizin yarattığı ekonomik daralma, büyüme oranlarını düşürmesi yanında, işsizlik oranlarının da artmasına yol açmıştır. Kriz sonrası süreci ele alan ILO'nun *2014 Küresel İstihdam Trendleri Raporunda*, küresel krizden önce azalma eğilimine girmiş olan dünya işsizlik oranın krizle birlikte artışa geçtiği vurgulanmıştır. Krizin yaşanmaya başlandığı yıllardan 2013 yılına kadar 62 milyon kişilik bir istihdam açığı oluşmuştur. Bu sayının 32 milyonu iş arayan, 23 milyonu çalışmak istediği halde iş bulma ümidi kalmayan, 7 milyonu da işgücü piyasasından çekilen kişilerden oluşmuştur. 2013 yılında işsiz sayısı 5 milyon kişi daha artarak 202 milyona ulaşmıştır. Raporda, istihdam artışının işgücü sayısındaki artıştan daha yavaş olduğu ve bu şekilde devam ederse işsiz sayısının artmaya devam edeceği vurgulanarak karamsar bir tablo çizilmiştir.

ILO'nun *2014/2015 Küresel Ücret Raporunda* ise küresel reel ücretlerin 2008 ve 2009 yıllarında düştüğü, 2010 yılında yeniden artışa geçmesine karşın takip eden yıllarda yeniden düşüşe geçtiği belirtilmiştir. Aylık ortalama reel ücretler, 2006 ve 2007 yıllarında %3 oranında artış gösterirken 2012 yılında %2.3 ve 2013 yılında %2 oranında gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ücretlerdeki artışın 2007 yılından itibaren devam ettiği belirtilen raporda, küresel yıllık ücret artışının kriz öncesi döneme ulaşamadığı vurgulanmıştır. Grafik 1.3'te görüldüğü üzere, küresel yıllık ücret artışından Çin'in hem ücretli çalışan sayısının hem de ücret artışının çok

yüksek olması nedeniyle ihmal edilerek hesaplanması artış oranını yarı yarıya düşürmektedir (ILO, 2015: 3).

Grafik 1.3. Küresel Yıllık Reel Ücret Artışı (2006-2013)

Kaynak: ILO, 2015: 5

Yine ILO'nun *2014/2015 Küresel Ücret Raporunda,* küresel krizin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini belirlemek üzere, verisi bulunan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 2006 ve 2010 yılları için bir karşılaştırma yapılmıştır. Buna göre, her iki ülke grubunda kriz sürecinde ülkelerin yarısında gelir eşitsizliği artarken diğer yarısında azalma tespit edilmiştir[17]. Gelişmiş ülkelerde D9/D1 oranı en çok artan ülkeler İspanya ve ABD olurken Bulgaristan ve Romanya en çok azalan ülkeler olmuştur. D7/D3 oranı en çok artan ülkeler İrlanda ve İspanya, en çok azalan ülkeler Romanya ve Hollanda olmuştur. Genel olarak küresel krizden en çok etkilenen ülkelerde gelir eşitsizliğinin arttığı tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler içinde

[17]Raporda gelir eşitsizliğindeki gelişmeleri belirlemek üzere, yüzde onluk dilimler halinde gelirden en yüksek payı alan %10'luk kesim ile en düşük payı alan %10'luk kesimin gelir düzeylerinin oranı (D9/D1) ve orta sınıfın yani en yüksek ve en düşük %30'luk dilimde yer alan grubun gelir düzeylerinin oranı (D7/D3) kullanılmıştır.

Brezilya, Arjantin, Çin ve Rusya'da eşitsizlik azalırken Hindistan ve Endonezya'da artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki gelir eşitsizliği genel olarak azalmış olsa da gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşılamamıştır.

Sonuç olarak, küresel krizin en yoğun hissedildiği 2009 yılından sonra dünya genelinde ne büyüme oranlarında ne de ücret artışlarında kriz öncesi döneme dönülememiştir. Küresel krizde Asya ülkeleri, diğer ülke gruplarına göre daha iyi bir performans göstermiştir.

1.4.3. Küresel Krizin Yayılma Süreci

Claessens vd. (2010), ülkelerin krize girme sürecini çeyrek dönemli ekonomik büyüme oranlarına göre sıralamıştır. Bu ülkelerden ilk çeyrekte ABD yanında yer alan Estonya, İzlanda, İrlanda ve Letonya, ABD ekonomisinde yaşananlara benzer olarak hızlı genişleyen krediler neticesinde borçlanma standartlarının düşürüldüğü, bu şekilde eşik-altı kredi kullanımının yaygınlaştığı ve hane halkı borçlanma düzeyinin oldukça yükseldiği ülkeler olmuştur. Bu ülkelerde konut fiyatlarının düşmesi, kredi koşullarının sıkılaştırılması ve ekonomik faaliyetlerin azalması neticesinde kriz patlak vermiştir. Claessens vd. (2010), çalışmasından elde edilen bulgulara göre, kriz öncesi dönemde ev fiyatlarında yükseliş, banka kredilerinde artış ve cari işlemlerde artan açıklık kriz döneminde öne çıkan değişkenler olmuştur. Buna göre Tablo 1.5'te görüldüğü üzere, 2009 yılının ilk çeyreğine kadar gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 58 ülke krizin etkisine girmiştir.

Tablo 1.5. Ülkelerin Krize Girme Dönemleri

2008				2009
Q1	Q2	Q3	Q4	Q1
Estonya İzlanda İrlanda Letonya ABD	Fransa Almanya Hong Kong Macaristan İtalya Japonya Hollanda Yeni Zelanda Singapur Tayland Türkiye İngiltere	Avusturya Şili Hırvatistan Danimarka Dominik Cum. Finlandiya Litvanya Lüksemburg Meksika Fas Norveç Portekiz Slovenya İspanya İsveç İsviçre	Arjantin Avustralya Belçika Bolivya Brezilya Bulgaristan Kanda Çin Kolombiya Kosta Rika Çek Cum. Yunanistan İsrail Kore Malezya Peru Filipinler Polonya Romanya Rusya Güney Afrika	Kıbrıs El Salvador Slovakya Ukrayna

Kaynak: Claessens vd., 2010: 278.

Küresel krizden en çok etkilenenlerden biri de Euro bölgesidir. Euro bölgesinde yaşanan gelişmeler daha önce gelişmekte olan birçok ülkede yaşanmış olan ödemeler dengesi krizlerinin nedenlerine ve politika uygulamalarına benzemektedir. Kriz öncesi dönemde bölgeye giren sermaye akımları, yurtiçi özel sektör tüketimini ve konut yatırımlarını hızlandırırken finansal istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu istikrarsızlığı engellemek üzere bir politika uygulanmaması ve sermaye girişlerinin azalması, yurtiçi gelirleri ile birlikte tüketimi de azaltmıştır. Sonuç olarak kriz daha da derinleşmiş ve bölgede kamu borçlarının artmasına yol açmıştır. Bölgede, krizden etkilenen ülkeler IMF ile anlaşmışlardır. Ancak İzlanda'da uygulanan sermaye kontrolü IMF tarafından da onaylanmıştır (UNCTAD, 2015: 5).

Kriz döneminde, özellikle 2004 yılı sonrasında AB'ye katılan ve merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkeler (Polonya hariç) krizden

oldukça derin etkilenmiştir. Staehr (2010), krizden en çok etkilenen ülkelerin başında yer alan 2004 yılı ve sonrasında AB'ye yeni üye olan 10 ülke[18] için, 2008 yılında sermaye girişlerindeki azalma neticesinde, firmalar, bireyler ve devletin borçlanma koşullarının daralması ve bu şekilde yurtiçi talepte yaşanan düşüşleri öne çıkarmıştır. Diğer taraftan, dünya genelinde yaşanan talep daralması da bu ülkelerin ihracatını etkileyerek 2009 yılında GSYH oranlarında ciddi boyutlarda düşüşe ve işsizlik oranlarında artışa yol açmıştır. Böylece küresel kriz, AB'nin yeni üye ülkelerini iki yolla etkilemiştir. Birincisi yurtiçi yatırım ve tüketiminin ters yönde etkilenmesine yol açan firmalar ve hane halklarının borçlanma koşullarının değişmesine neden olan kredi sıkışmasıdır. İkincisi ise küresel talep daralmasıyla oluşan ihracat talebinin düşmesidir. Oldukça açık ekonomilere sahip olan yeni üye ülkelerin en önemli ihracat pazarının Batı Avrupa ülkeleri olması bu sonuca yol açmıştır (Staehr, 2010: 13).

Barttlet ve Prica'nın (2012), Güney-Doğu Avrupa ülkelerinin (Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Yunanistan, Kosova, Moldova, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Türkiye) küresel krizden etkilenme kanallarına yönelik açıklaması Staehr (2010) çalışmasına benzerdir. Buna göre, bu ülkelerin bankalarında yabancı yatırımlarının payının yüksek olmasına bağlı olarak küresel kredi girişlerinin düşmesi, ülkeye giren yabancı yatırımların düşmesi, merkez ülkelerde çalışanların yolladığı işçi gelirlerine olan bağımlılık ve dünya ithalat talebinin düşmesine bağlı olarak ihracatın azalması krizden etkilenme kanallarıdır. Bu kanalların büyüklüğüne göre ülkelerin krizden etkilenme düzeyi de farklılaşmıştır. Diğer taraftan bu ülkelerden AB ile daha bütünleşik olan Bulgaristan,

[18] Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Slovakya 2004 yılında, Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında birliğe katılmıştır.

Hırvatistan, Slovenya ve Romanya'nın 2009-2010 yılı büyüme oranları daha düşük oranda gerçekleşmiştir (Barttlet ve Prica, 2012:8).

Lonut (2015), küresel krizin Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine yayılma kanallarını ve yarattığı etkiyi belirlemek üzere yaptığı çalışmasında, ülkelerin kendi özelliklerine bağlı olarak, yurtdışı piyasalar ile bütünleşme düzeyi, krizin yaşandığı ülkeler ile iş çevrimlerinin eş zamanlı olması, GSYH içinde ihracatın payı, yurtiçi finans siteminde yabancı bankaların etkisi gibi özellikleri öne çıkarmıştır. Tüm Doğu Avrupa ülkelerinde yurtiçi özel tüketim düşmüş, kamu yatırımları azalmış ve işsizlik oranları artış göstermiştir. Burada, ihracatın ve yabancı yatırım girişlerinin düşmesi, Batı Avrupa'da ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması sonucu işçi gelirlerinin azalması da dış etkenler olarak sıralanmıştır. Ayrıca ülkelerin yüksek faiz oranları ile borçlanması, özel sektörün likidite sıkışıklığı yaşamasına yol açmıştır.

Trade and Development 2009 Raporunda yer alan krizin yayılma kanalları olarak, ülkelerin başlangıçtaki cari işlemler dengesi, yabancı varlık ya da yükümlülükleri, uluslararası özel sermaye hareketlerinin payı, uluslararası mal ve hizmetlerin içeriği ve yönü, birincil malların ihracatına ve işçi gelirlerine olan bağımlılık düzeyleri sıralanmıştır (UNCTAD, 2009: 14-24).

Bu kanallardan, finansal olarak banka finansmanında kesintiler ve banka varlıklarının değer kaybetmesi, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bazı gelişmekte olan ve kıyı bankacılığı yapan ülkelerde de etkili olmuştur. Diğer taraftan yabancı sermaye girişleri azalan ülkelerde borcun çevrilmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birleşmeler ve satın almalar üzerinden yapılan doğrudan yabancı yatırımlar azalmıştır. Finansal ve reel varlıkların fiyatlarındaki düşüş, bunlara sahip olan hane halkının servet kaybına neden olmuştur. Bunun dışında,

küresel krizin yarattığı riskten kaçınma, çok yüksek cari işlemler açığı bulunan ve borç yükü altında olan ülkelerde (Macaristan, İrlanda ve Ukrayna gibi) kısa dönemli özel sermaye girişlerini durdurmuş ve devalüasyona yol açmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin çoğunda borsanın yatırım finansmanı ve özel tasarruflar için önemli bir kaynak olmaması reel sektör üzerinde etkili olmasını engellemiştir.

Uluslararası ticaret açısından bakıldığında, kriz döneminde tüm ülkelerde ticaret hacminin düşmesi karşılıklı bir etkiye yol açmıştır. İhracat gelirlerinin azalması, gelişmekte olan ülkeler için ticaretin finansmanı sorununu oluştururken az gelişmiş ülkelerin bankacılık sektöründe kısa dönemli sermaye ihtiyaçlarını zora sokmuştur. İmalat ürünlerini ihraç eden ülkelerde dış talebin azalması, ağır metal ve ara malları ithalatını düşürmüştür. Ancak birincil malları ihraç eden ülkelerde, düşen fiyatlar karşısında satın alma gücü azaldığı için yurtiçi talep daralırken dış talebin yeniden yükselmesiyle birlikte ihracat artmıştır. Bu şekilde ülkelerin ihracat ve ithalat yapısına göre yurtiçi üretim, tüketim ve yatırımlar etkilenmiştir.

Birçok gelişmekte olan ve geçiş ekonomisi ülkeleri için işçi döviz gelirleri (*migrants' remittances*) önemli bir döviz kaynağı oluşturmaktadır. Hane halklarının yaşam standardını arttıran bu gelirler küçük ölçekli işletmeler için de yatırım finansmanı sağlamaktadır. Bu açıdan yurtdışı işçi gelirlerine bağımlı olan ülkeler, bu döviz kaynağının düşmesi nedeniyle krizden etkilenmiştir.

Ülkelerin borç durumu ve resmi yardımlara olan bağımlılığı da krizin yayılmasında etkili olmuştur. Borcu bulunan ülkelerin, küresel kriz neticesinde ticaretindeki değişmeler, ihracat talebinin düşmesi, turizm gelirlerinin daralması, işçi gelirlerinin düşmesi gibi sorunlar döviz rezervini azaltmış ve bu durum ithalat talebinden ödün vermeden borcun ödenmesini zora sokmuştur. Diğer taraftan, resmi

dış yardımlar kapsamında, OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (Development Assistance Committee) üyeleri tarafından gerçekleştirilen kalkınma yardımları için, 2008 yılında üye ülkelerinin toplam milli gelirlerinin %0.7 oranında bir hedefi varken gerçekleşen oranın %0.3 olması yardım bütçesinin kriz döneminde daraldığını göstermiştir.

Lane ve Milesi-Ferreti (2010) çalışmasında, az gelişmiş olan Afrika ile gelişmiş ABD ve Avrupa ülkelerinin krizden etkilenme farkını coğrafik konumlarına bağlı olarak analiz etmiştir. Buna göre dünya ekonomisi ile daha bütünleşik olan, çoğunluğu gelişmiş olan ülkeler, krizi daha derin yaşarken, daha geleneksel üretime dayalı ekonomilere sahip olan ve dünya ekonomisi ile daha az bütünleşik olan Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ile yükselen Asya ülkeleri krize karşı daha iyi bir performans göstermiştir.

Bu açıklamalar dahilinde, serbest gelişmiş ekonomilerin krizden daha çok etkilendiği söylenebilir. Geçmişte birçok gelişmekte olan ülkede serbestleşme uygulamaları ardından krizler yaşanmıştır. Küresel kriz, denetimsiz finansal piyasalara sahip olan gelişmiş ülkelerde de krizlerin yaşandığını ve oldukça olumsuz sonuçlara yol açtığını gösteren bir deneyim olmuştur. Serbestleşme hareketlerinin küresel kriz sürecinde etkisinin belirlenmesi çalışmanın ikinci bölümünün konusudur.

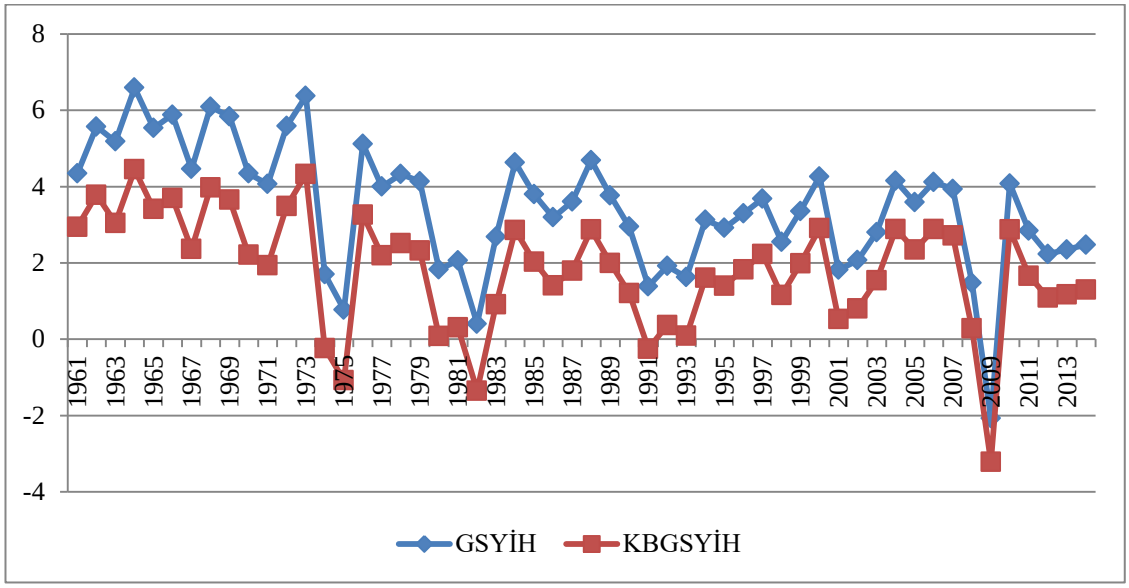
BÖLÜM 2. EKONOMİK SERBESTLİK ENDEKSİ KAPSAMINDA KÜRESEL KRİZ ANALİZİ

Neoliberal politikalar, piyasa koşullarında alınan ekonomik kararların, devletin yönlendirdiği politikalara göre daha başarılı bir ekonomik büyüme ve kalkınma sürecini sağlayacağı tezine dayanmaktadır. 1980'lerle birlikte uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar, küresel bir dünya ekonomisi oluşturmuştur. Ancak neoliberal dönem olarak adlandırılan 1980 sonrası yıllarda, dünya ekonomisinde sıkça yaşanan ekonomik krizler, gelişmekte olan ülkeler için kalkınma süreci önünde daha çok bir engel olmuştur.

İlk bölümde de vurgulandığı üzere 1980 yılı öncesi ve sonrası dönemine ait büyüme oranları karşılaştırıldığında, 1980 sonrası dönemde, önceki yıllara göre daha iyi bir büyüme performansı sergilenmediği görülmüştür. DB verileri kapsamında 1960 yılı sonrası gayri safi yurtiçi hasılası (GSYH) ve kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılasının (KBGSYH) büyüme oranları Grafik 2.1'de yer almaktadır. Bu dönemde en yüksek büyüme oranlarının GSYH için %6.59, KBGSYH için %4.5 ile 1964 yılında gerçekleştiği görülmektedir [19] . Aynı dönem içerisinde dünya ekonomisinin yaşadığı en büyük daralma da 2009 yılında gerçekleşmiştir (aynı sırayla %-2.07 ve -%3.21). 1970'li yılların ortalarından itibaren dünya ekonomisi büyümesinin 1960'lı yıllara göre daha düşük oranlarda gerçekleştiği ve azalma eğilimine girdiği görülmektedir.

[19] GSYİH büyüme oranı her ülkenin kendi sabit yerel parasına göre hesaplanan reel GSYİH yıllık artış oranıdır. KBGSYİH reel kişi başına düşen GSYİH'nin yıllık artış orandır.

Grafik 2.1. GSYH ve KBGSYH Yıllık Değişim Oranları (1961-2014, %)

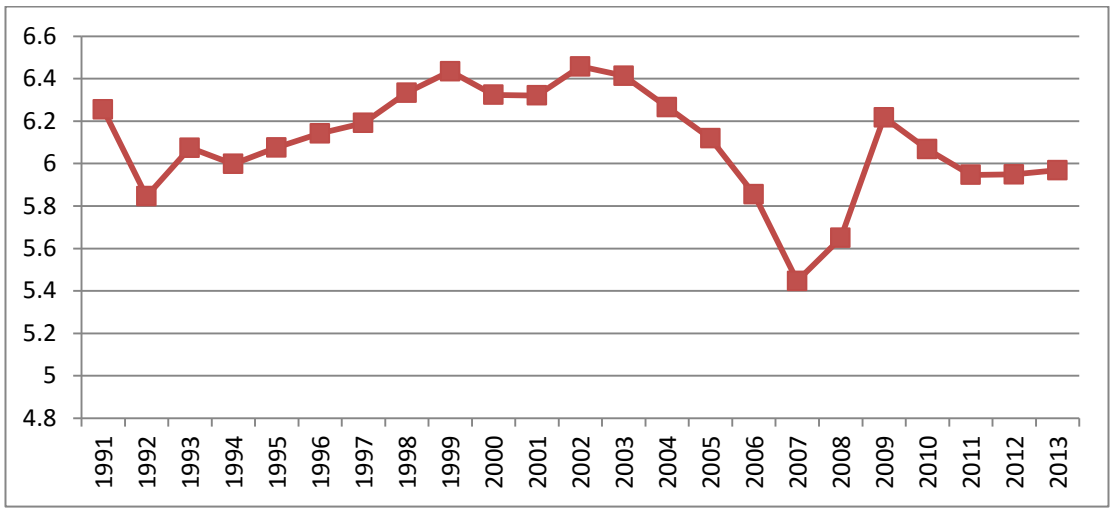

Kayank: DB

İşsizlik oranlarına dair verilerin 1991 yılı sonrası için mevcut olması nedeniyle neoliberal dönem ile önceki dönemlerin işsizlik oranlarının karşılaştırılması mümkün olmamıştır. 1991 yılı sonrasında işsizlik oranının %6 civarında seyrettiği görülmektedir (Grafik 2.2). İşsizlik oranı, kriz öncesi yıl olan 2007'de %5.45 ile en düşük seviyesini görmüş ve kriz sonrası dönemde yeniden artışa geçmiştir[20].

[20] ILO tarafından tahmin edilen işsizlik oranı, iş arayıp bulamayan işsizlerin toplam işgücüne oranı olarak hesaplanmıştır.

Grafik 2.2.Dünya İşsizlik Oranı (1991-2013, %)

Kaynak: ILO

Gelir eşitsizliği, toplumsal adaletsizliği göstermesi yanında ekonomik büyüme için de önemlidir. Çok yüksek olan gelir eşitsizliği, toplumun büyük bir kesiminin gelirden yoksun kalması anlamına geldiği için, yurtiçi talep nüfusun küçük bir kesimi tarafından sağlanmakta ve bu durum ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır (Ortiz ve Cummins, 2011). Yeterli veri bulunamaması nedeniyle, neoliberal dönemin önceki dönemlere göre gelir dağılımındaki eşitsizliğinin karşılaştırılması zordur. Ancak ILO (2015), 1980 sonrası dönemde dünya genelinde artan gelir eşitsizliğini konu alan çalışmaların sayısında da önemli bir artış olduğunu belirterek neoliberal dönemde gelir eşitsizliğinin önemli bir sorun olduğunu vurgulamıştır. Gelir dağılımındaki eşitsizliği göstermek üzere genellikle kullanılan Gini katsayılarına dair verilerin düzenli olmaması, uzun dönemli bir karşılaştırmayı engellemektedir. Gini katsayısının değeri 100'e yaklaştıkça gelir eşitsizliğin arttığı, 0'a yaklaştıkça da gelir dağılımın daha adil olduğu kabul edilmektedir[21]. Ortiz ve

[21]Gini katsayısı Lorenz eğrisine bağlı olarak hesaplanmakta ve 0 ila 1 ise arasında değerler almaktadır. Gini katsayısı yüzde olarak ifade edildiğinde, 0-100 arasında değer aldığından, 100'e yaklaştıkça

Cummins (2011) çalışmasına göre, dünya ekonomisinin gelir dağılımının yer aldığı Tablo 2.1'de, 1990, 2000 ve 2007 yılları için, dünya nüfusunun en zengin %20'lik dilimde yer alan kesimin, dünyada yaratılan gelirin büyük bir kısmını aldığı görülmektedir[22]. Bu pay, 1990 yılından 2007 yılına doğru çok küçük oranlarda azalmış olsa da %80'in üzerindedir. Dünya nüfusunun en yoksul %20'lik dilimde yer alan kesim ise dünya gelirinin sadece %1'ine sahiptir. Birinci dilimde çok küçük bir oranda artan payın en önemli nedeni, Çin ve Hindistan gibi nüfusu fazla olan ülkelerde ekonomik büyüme ve gelişmenin hız kazanması olabilir. Rodrik (2009), küreselleşme kapsamında dünya genelinde yoksulluğun azaldığı iddiasına karşılık, dünyadaki yoksulların yarısından fazlasının yaşadığı Çin ve Hindistan'daki kişi başına düşen gelirlerdeki artışın, başka yerlerde yaşanan yoksulluğun görünmesini engellediğini belirtmiştir.

Tablo 2.1. Dünya Nüfusunun %20'lik Dilimlere Göre Gelirden Aldığı Paylar

Yüzdelik dilim	1990	2000	2007
Q5	87.0	86.8	82.8
Q4	8.1	7.5	9.9
Q3	2.8	3.2	4.2
Q2	1.4	1.6	2.1
Q1	0.8	0.8	1.0

Kaynak: Ortiz ve Cummins, 2011: 12.

Gelir eşitsizliğinin, ülkelerin gelir gruplarına göre karşılaştırıldığı UNDP 2013 yılı raporunda, 1990'lı yıllar ile 2000'li yıllar için hesaplanan gini katsayılarına göre, yüksek gelirli ülkelerin gini katsayısı %9 oranında, düşük ve alt-orta gelirli

eşitsizliğin arttığı kabul edilmektedir. Bahçe ve Köse (2007), gelir dağılımı analizlerinde ölçüt olarak genellikle Lorenz eğrileri ve Gini katsayılarını kullanmasını, toplumda bireylere yönelik sınıfsal bir ayrımın yapılmasını engellemesi açısından eleştirmektedir.

[22]Ortiz ve Cummins (2011), küresel gelir eşitsizliklerini tespit etmek üzere dünya nüfusunun yüzde yirmilik dilimlerine göre gelirden aldığı payları 2000 yılı ABD doları bazında hesaplamışlardır.

ülkelerin ise %12 oranında bir artış olduğu belirlenmiştir. Üst-orta gelir grubunda yer alan ülkelerde ise gini katsayı %7 oranında azalmıştır. Ülkelerin gelir grubundaki değişmelere göre, alt-orta gurubunda gelir düzeyi değişmeyen 24 ülke ve üst-orta gurubunda gelir düzeyi değişmeyen 7 ülkede gini katsayısı düşmüştür. Üst-orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçen 5 ülkede gini katsayısında ise %1 düzeyinde bir artış gerçekleşmiştir. Ancak, kendi gelir grubundan daha üst gelir gruplarına geçen ülke gruplarında gini katsayılarında %20 üzerinde bir artış olmuştur. Buna göre, ülkelerin gelir düzeylerindeki artış gelir dağılımını bozmuş demektir.

Bu durumda, neoliberal dönemde dünya ekonomisi genelinde refah arttırıcı bir gelişme yaşanmadığı görülmektedir. Neoliberal dönemde toplumu oluşturan bireyler arasında, karlar ve ücretler açısından eşitsizlikler artmış, finansal sektör giderek spekülatif ve riskli faaliyetleri içermeye başlamış ve bir dizi varlık balonları oluşmaya başlamıştır (Kotz, 2009: 307). Oluşan bu varlık balonlarının patlaması, küresel krizde yaşandığı üzere, ekonomik ilişkileri yüksek olan ülkeleri de etkisi altına almıştır. Yaşanan küresel kriz ilk önce ABD'de başlamış ve hemen ardından başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülkeye yayılmıştır.

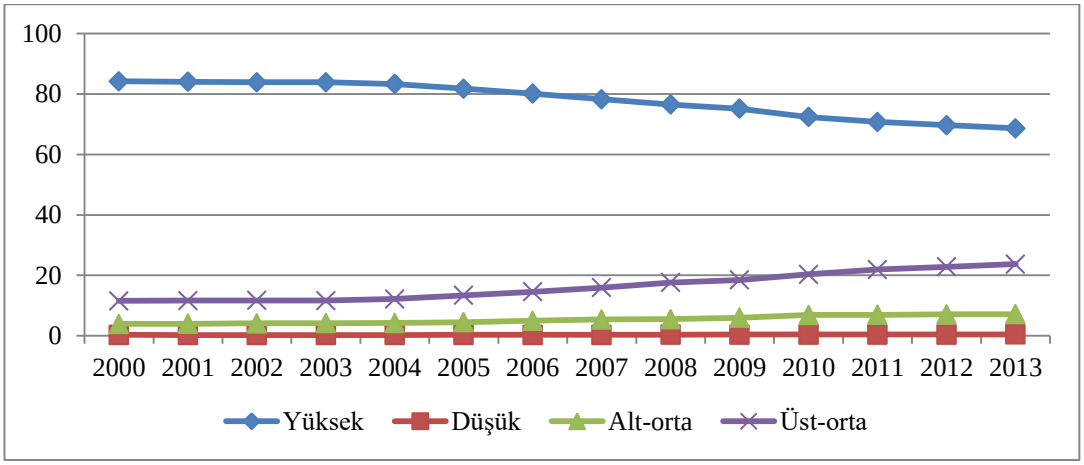
2.1. Ülke Gelir Gruplarına Göre Küresel Krizin Etkisi

Küresel krizin ülkelerin gelir gruplarına göre etkisi, Dünya Bankası gelir sınıflamasına göre yüksek, üst-orta, alt-orta ve düşük gelirli olmak üzere dört grupta incelenmektedir. Bu ülke gruplarının 2000'li yıllarına ait bazı ekonomik veriler kapsamında bir durum değerlendirilmesi yapılmaktadır. DB'nin, 2015 yılı gelir düzeyi sınıflamasına göre kişi başına düşen geliri 1,045 dolar ve altında olan ülkeler

düşük, 1,046-4,125 dolar arasındakiler alt-orta, 4,126-12,735 dolar arasındakiler üst-orta, 12,736 dolar ve üzerinde olanlar da üst gelir grubunda yer almaktadırlar. Bu sınıflama ile Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Endeksi karşılaştırıldığında gelişmişlik düzeyi ile gelir düzeyi arasında oldukça yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu nedenle gelişmiş ülkeler ile yüksek gelirli ülkeler, az gelişmiş ülkeler ile düşük gelirli ülkeler birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir.

Öncelikle, ülkelerin gelir gruplarına göre dünya ekonomisindeki büyüklüğünü görmek üzere, bu ülke gruplarının Dünya ekonomisi GSYH'si içindeki payı belirlenmiştir. Grafik 2.3'te görüldüğü üzere, yaratılan katma değer paylarında yüksek gelirli ülkelerin dünya ekonomisindeki büyüklüğü öne çıkmaktadır. Yüksek gelirli ülkeler için bu pay 2006 yılına kadar %80'in üzerinde iken 2007 yılıyla birlikte %70'lere ve 2012 yılında %70'in de altına düşmüştür. Yüksek gelirli ülkelerin payındaki düşüşe karşın üst-orta gelirli ülkelerin payı artmıştır.

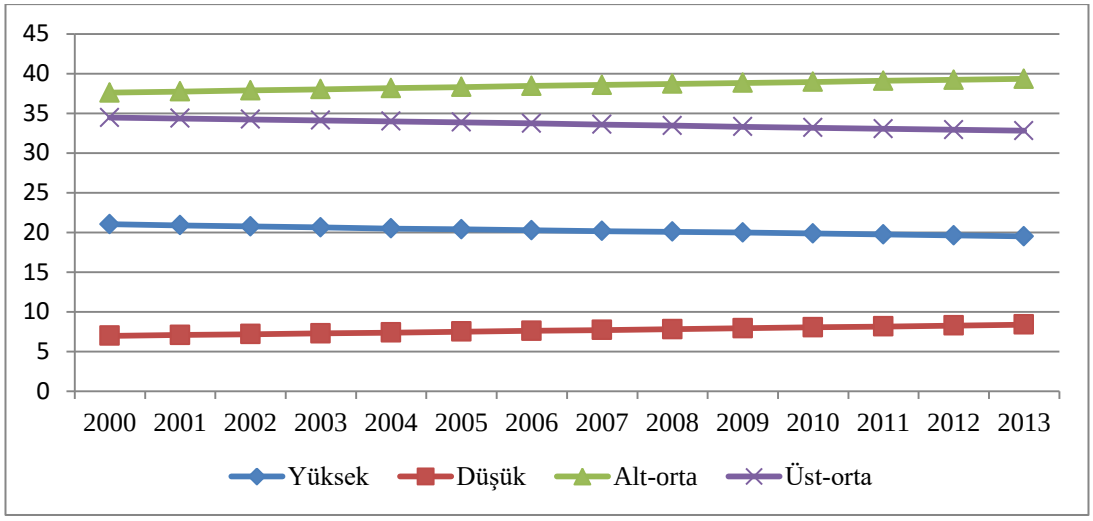
Grafik 2.3. Gelir Gruplarına Göre Dünya GSYH Payları (%)

Not: Bu oran gelir gruplarının 2005 yılı dolar bazında hesaplanan GSYH'lerinin Dünya GSYH'sine oranlaması ile elde edilmiştir.
Kayank: DB

Yüksek gelirli ülkelerin dünya ekonomisindeki payının oldukça büyük olmasına karşın, dünya nüfusu içindeki payı 2013 yılında %20'nin altına inmiştir (Grafik 2.4). Diğer taraftan dünya nüfusu içindeki payı %70 civarında seyreden orta gelirli ülkelerin (alt-orta ve üst-orta toplamı) dünya ekonomisi içindeki payı %30 dolaylarındadır. Düşük gelirli ülkelerin dünya nüfusu içindeki payı %8.4'e yaklaşırken, dünya ekonomisindeki payı ise %1'e dahi ulaşamamıştır. Bu tablo, dünya ekonomisinde yoksulluk problemini ve ülkeler arasındaki gelir farkının boyutunu göstermektedir.

Grafik 2.4. Gelir Gruplarına Göre Dünya Nüfus Payları (%)

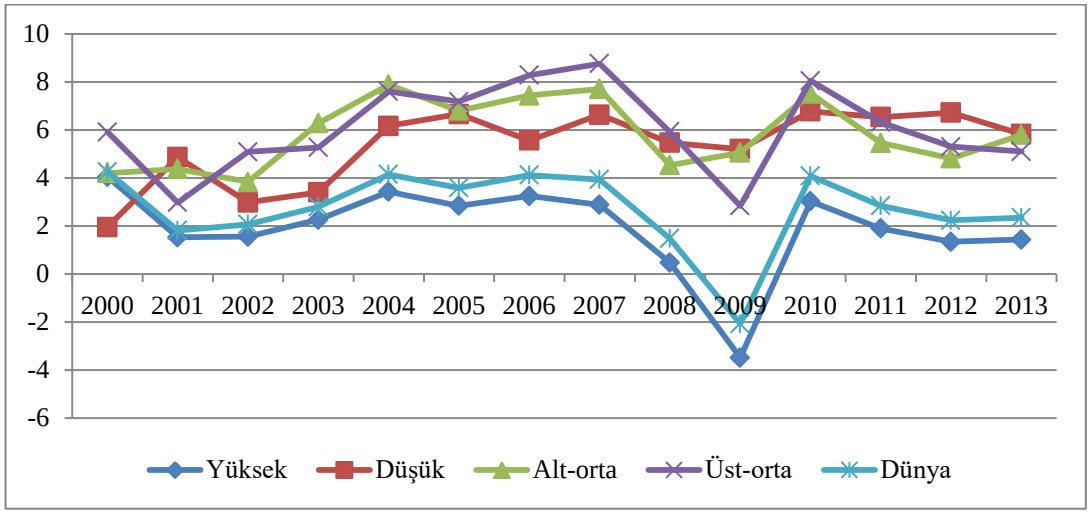

Not: Bu oran gelir gruplarının toplam nüfusunun dünya toplam nüfusuna oranlaması ile elde edilmiştir.
Kayank: DB

Grafik 2.5'te ülke gruplarının büyüme oranları yer almaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin dünya ekonomisi içindeki payının yüksek olması, Dünya ekonomisi büyüme oranının, yüksek gelirli ülkelerin büyüme oranı ile aynı döngüye sahip olmasına yol açmıştır. 2001 yılında yüksek ve üst-orta gelirli ülkelerin ekonomisi daralmıştır. 2002 yılından 2007 yılına kadar tüm ülke grupları için genel olarak

büyüme oranlarında yükselme olmuştur. 2000'li yıllarda yüksek gelirli ülkelerin büyüme oranı diğer ülke gruplarının sahip olduğu büyüme oranlarından daha düşük kalmış ve kriz döneminde ekonomisi en çok daralan ülke grubu olmuştur. Buna karşın diğer ülke grupları daha yüksek oranlarda büyümüş ve küresel krizden daha az etkilenmiş görünmektedir. 2009 yılında yüksek gelirli ülkeler %3.48 oranında küçülürken, üst-orta gelirli ülkeler %2.84, alt-orta gelirli ülkeler %5.06 ve düşük gelirli ülkeler %5.2 oranında büyümüşlerdir. 2009 yılı dünya ekonomisi büyüme oranı %-2.07 olarak kaydedilmiştir.

Grafik 2.5. Gelir Gruplarına Göre GSYH Değişim Oranları (%)

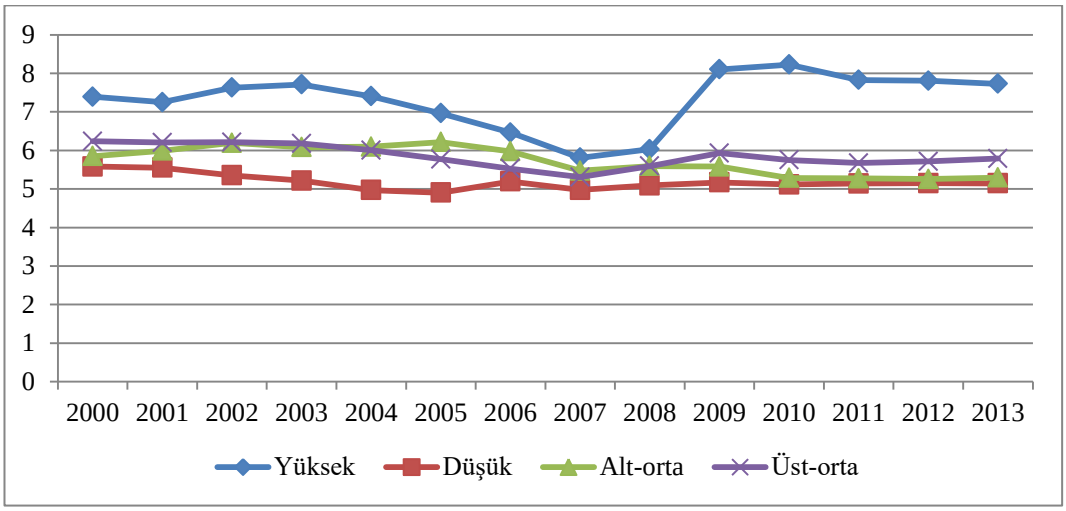

Kayank: DB

Grafik 2.6'da ise bu ülke gruplarının, 2000'li yıllardaki işsizlik oranları yer almaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin, kriz öncesi dönemde %6'ya yakın seyreden işsizlik oranı 2009 yılında bir sıçrama göstermiş ve %8'in üzerine çıkmıştır. Benzer eğilim, daha düşük oranlarda, üst-orta gelirli ülkeler için de geçerli olmuştur (2007

yılında %5.4'ten 2009 yılında %6'ya yaklaşmış). Buna karşın, düşük gelirli ülkelerin işsizlik oranlarında, kriz öncesi ve sonrası dönemde önemli değişim olmamıştır.

Grafik 2.6. Ülke Gelir Gruplarına Göre İşsizlik Oranları (%)

Kayank: DB

Son olarak ülke gruplarının 2000'li yıllardaki gelir dağılımını karşılaştırmak üzere gini katsayıları kullanılmıştır. DB verileri kapsamında kriz öncesi (2002-07) ve kriz sonrası döneme (2008-12) ilişkin gini katsayıları, verisi bulunan toplam 104 ülke için gelir düzeylerine göre gruplanarak ortalama değerlere ulaşılmıştır. Tablo 2.2'de yer alan ortalama gini katsayılarına göre, kriz sonrasında tüm ülke gruplarında gelir dağılımında eşitsizlik azalmıştır. 104 ülkenin 2002-2007 yılları gini katsayısı ortalaması 39.75 iken 2008-2012 yılları ortalaması 39'a düşmüştür. Tabloya göre, kriz döneminde gelir dağılımı en çok bozulan ülke grubu üst-orta gelir grubu olmuştur (kriz öncesi dönemde 43.09 ve kriz sonrası dönemde 42.1). Ancak her ülke grubu içinde bu dönemde gelir eşitsizliği artan ve azalan ülkeler mevcuttur (Ek 1).

Tablo 2.2. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Gini Katsayıları (2002-2012)

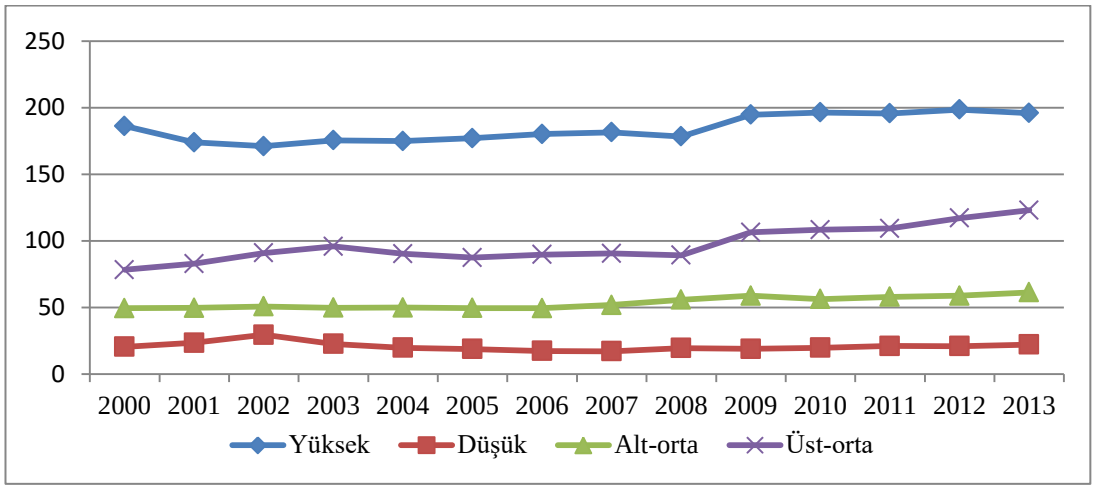
Gelir grubu	Ülke Sayısı	2002-2007	2008-2012	%Değişim
Düşük	18	41.05	40.44	-0.62
Alt-orta	29	40.33	39.61	-0.72
Üst-orta	30	43.09	42.10	-0.99
Yüksek	27	34.55	33.86	-0.70
Tümü	104	39.75	39.00	-0.76

Not: Bu tablo Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI) veri tabanında 2002-2012 yılları arasında gini katsayısı verisi bulunan ülkelere göre oluşturulmuştur. %Değişim, 2008-2012 yılları ortalama değerleri ile 2002-2007 yılları ortalama değeleri farkıdır.
Kayank: DB

Küresel daralmanın, kredi genişlemesi ve finansal sermaye hareketlerine mal edilmesi bu değişkenlere de bakılmasını gerekli kılmıştır. Grafik 2.7'de finansal kurumlar tarafından yaratılan yurtiçi kredilerin GSYH içindeki payı[23] ve Grafik 2.8'de bu ülkelere giren net portföy yatırımları yer almaktadır[24]. 2007 yılında yurtiçi kredi oranları yüksek gelirli ülkelerde %180 civarında iken düşük gelirli ülkelerde bu oran %17 civarında gerçekleşmiştir. 2009 yılından sonra yaratılan kredi oranları, tüm ülke grupları için artış göstermiştir.

[23] Finansal kurumlar tarafından yaratılan yurtiçi krediler, merkezi hükümet kredileri dışındaki tüm kredileri içermektedir.
[24] Net portföy varlıkları, ödemeler dengesinin finans hesabında yer alan doğrudan yabancı yatırımlar, rezervler haricinde hisse senedi, tahvil, yabancı yatırımcıları yerel borsalardaki satın alımları gibi varlıkların dolar bazında değerinin ülke gruplarının dolar bazlı GSYİH'leri içindeki payı olarak hesaplanmıştır.

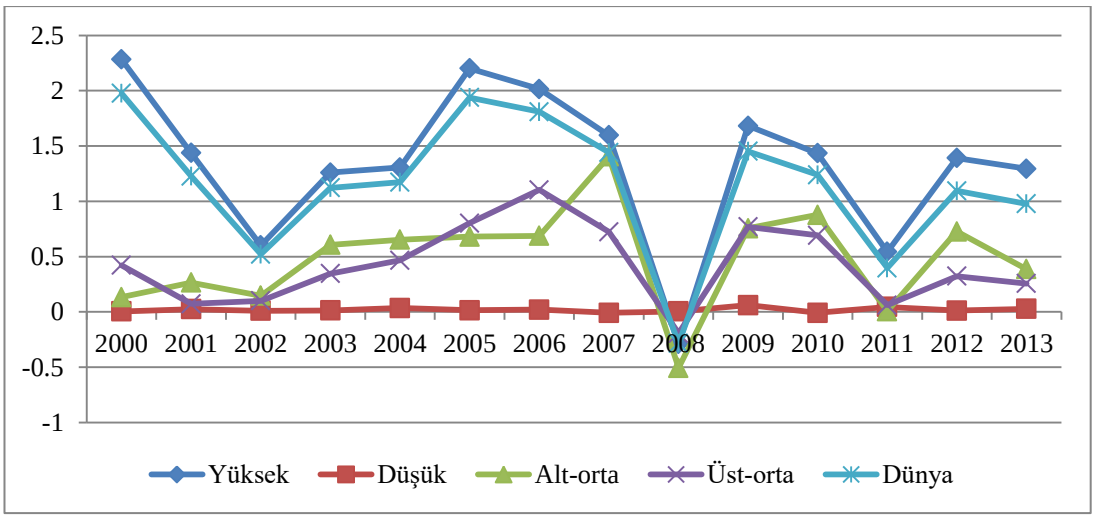
Grafik 2.7. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Yurtiçi Kredi Oranları (GSYH, %)

Kayank: DB

Net portföy yatırımlarına bakıldığında bu dolaşımın neredeyse tamamının yüksek gelirli ülkeler tarafından sağlandığı görülmektedir. 2008 yılında düşük gelir grubu dışındaki diğer üç ülke grubunda net portföy yatırımı negatif değerler almıştır. 2009 yılında artış gösteren net portföy yatırımları 2011 yılında da düşmüştür (Grafik 2.8).

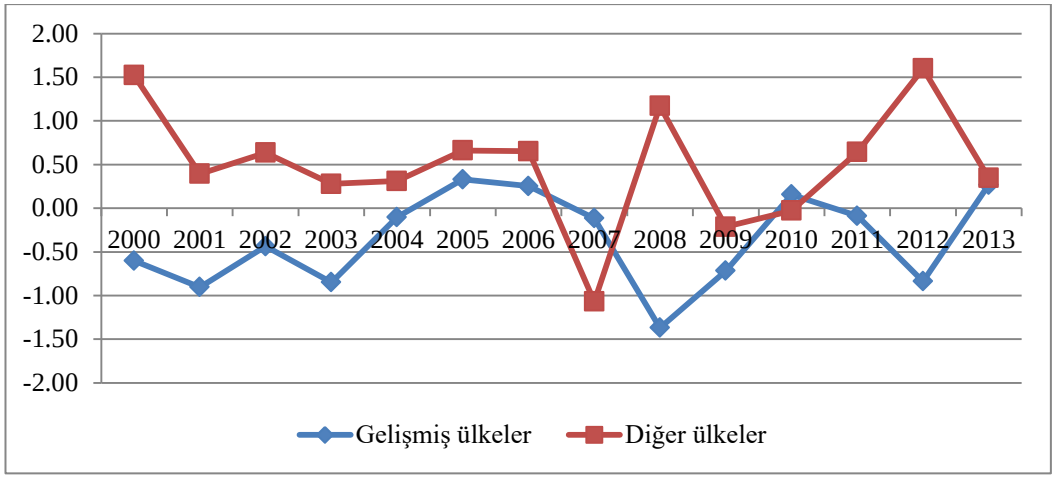
Grafik 2.8. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Net Portföy Yatırımları (GSYH payı, %)

Kayank: DB

Yurtiçinde yaratılan kredilerin en önemli kaynağı olan finansal akımlardaki diğer yatırımlar kaleminin gelişmiş ülkeler ve diğer ülkelerdeki gelişimine bakıldığında, 2000-2007 ortalaması gelişmiş ülkelerde -0.3, diğer ülkelerde ise 0.42 olmuştur[25]. Gelişmekte olan ülkeler için 2006 yılında 0.65 olan bu oran 2007 yılında -1.07 oranına düşmüştür. Ancak, 2008 yılında yeniden artmış ve 1.17 oranında giriş olmuştur. 2007 yılı sonrasında gelişmiş ülkeler ile bu ülkeler dışında kalan ülkeler arasındaki diğer yatırımlar oldukça dalgalı ve ters yönde hareket etmiştir (Grafik 2.9).

Grafik 2.9. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Net Diğer Yatırımlar (GSYH, %)

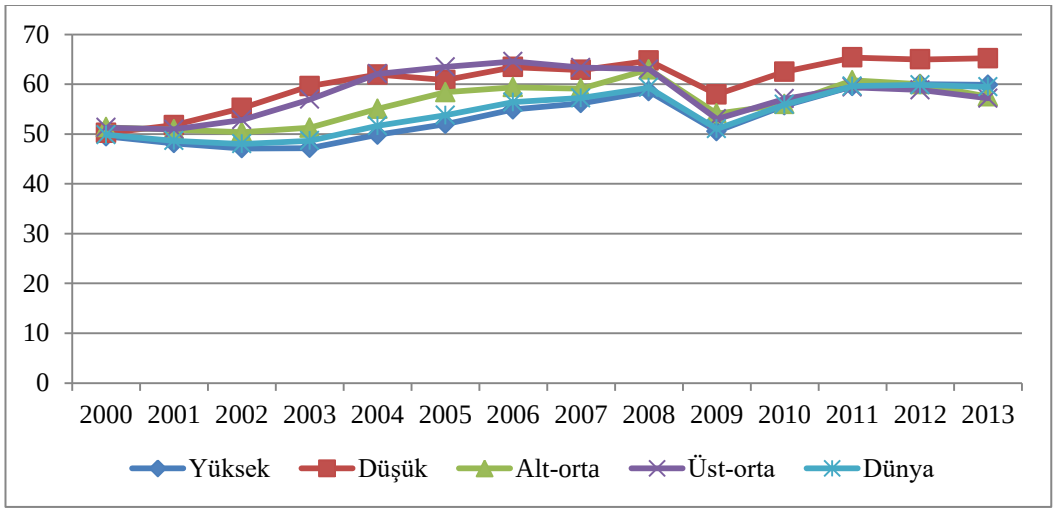
Kaynak: IMF WEO

Yine kriz sürecinin yayılmasında önemli bir kanal olduğu belirtilen dış ticaretteki gelişmelere bakıldığında, ticaret hacminin (ihracat ve ithalat toplamının GSYH'ye oranı) 2002-07 yıllarında arttığı, 2009 yılında ise krizin etkisiyle tüm ülke gruplarında düştüğü görülmektedir (Grafik 2.10). 2000 yılında tüm ülke grupları için yaklaşık %50 olan ticaret hacminin GSYH'ye oranı, kriz sonrası dönemde düşük

[25] IMF, 189 ülkenin 37'si gelişmiş ülke ve 152'si de gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomileri olarak gruplandırmaktadır.

gelirli ülke grubunda %60 üzerinde seyredek diğer ülke gruplarının üstüne çıkmıştır (2000 yılındaki oranlar yüksek gelirli ülkeler için %49.5, düşük gelirli ülkeler için %50.2, alt-orta %51.4, üst-orta %51.3 ve dünya ortalaması %49.8 civarındadır).

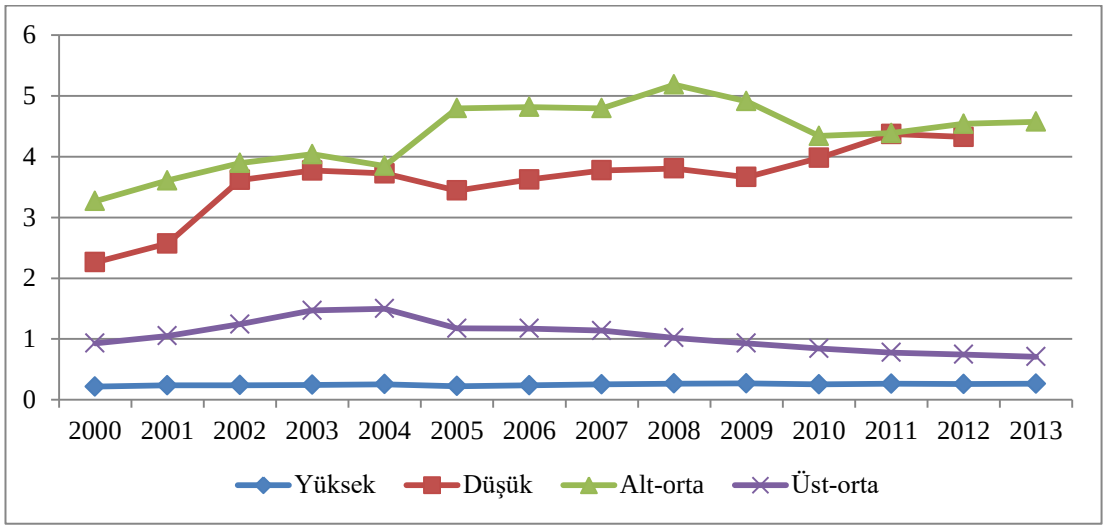
Grafik 2.10. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Ticaret Hacmi (GSYH, %)

Kayank: DB

Krizin yayılma kanalları arasında gösterilen bir diğer gösterge de işçi gelirlerinin azalmasıdır. Ülke gruplarına göre işçi gelirlerinin GSYH'leri içindeki paylarına göre oluşturulan Grafik 2.10'da, 2008 yılında %5.18 ile en yüksek orana sahip olan alt-orta gelir gurubu için bu gelir kaynağının 2009 yılından itibaren düştüğü görülmektedir. Buna karşın, ikinci en yüksek paya sahip olan düşük gelirli ülke grubunda bu oran 2009 yılından sonra artmıştır. Üst-orta gelir grubu için işçi gelirleri 2004 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. Yüksek gelirli ülkelerin işçi gelirleri %3'ün altında bir orana sahiptir.

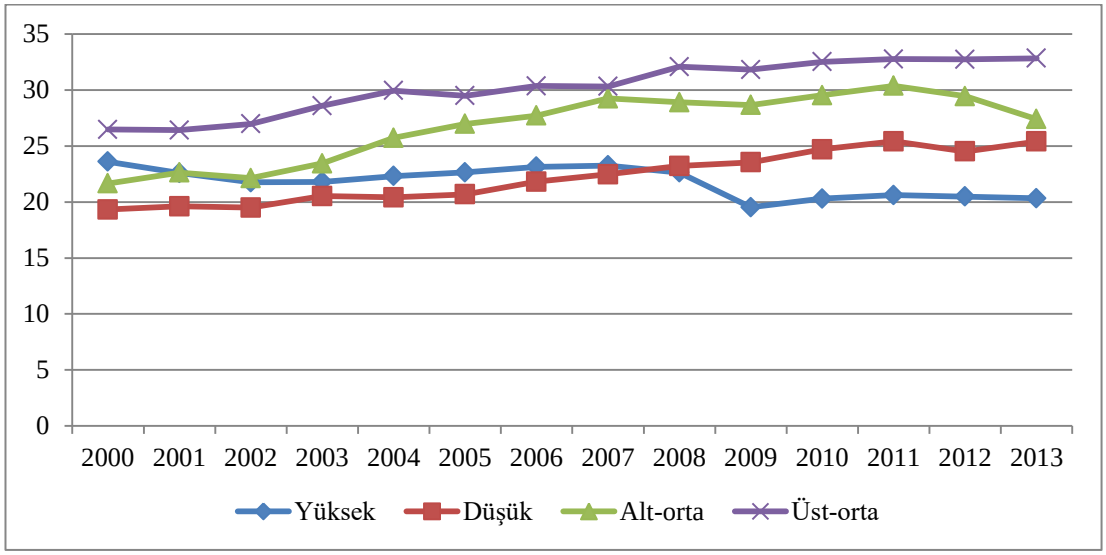
Grafik 2. 11. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre İşçi Döviz Gelirleri (GSYH, %)

Kayank: DB

Ekonomik büyümeyi sağlayan ve yeni istihdam olanaklarının yaratılmasına imkan veren reel yatırımlar, ülke refahı açısından da önemli bir göstergedir. 2000 yılı sonrası dönemde ülke gruplarının yatırım oranlarına bakıldığında (Grafik 2.12), yüksek gelirli ülkelerin kriz dönemindeki yatırımlarının diğer ülke gruplarına göre daha çok düştüğü görülmektedir. Diğer ülke gruplarının yatırım oranları kriz sonrası dönemde artmaya devam etmiştir.

Grafik 2.12. Ülkelerin Gelir Gruplarına Göre Yatırım Oranları (GSYH, %)

Not: DB veri tabanında bu değişkeninin önceden gayri safi yurt içi yatırımlar olarak yer aldığı belirtilen brüt sermaye oluşumunun (gross capital formation) GSYH'ye oranıdır.
Kayank: DB

Kriz dönemine ilişkin ekonomik büyüme oranları, yatırım payı ve işsizlik oranlarındaki değişimlere bakıldığında, yüksek gelirli ülkelerin ekonomik krizden oldukça derin etkilendiği görülmektedir. Finansal sermaye hareketlerinde 2008 yılında sert dalgalanmalar yaşanmasına karşın ticaretteki daralmanın 2009 yılında gerçekleşmesi, krizin yayılmasında finansal etkinin daha hızlı olduğunu göstermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde belirtildiği üzere kriz, öncelikle finansal ilişkileri yüksek olan gelişmiş ülkeleri ardından da dış ticaret hacminin düşmesi ile gelişmekte olan ülkeleri etkisi altına almıştır. Yukarıda sıralanan grafiklerde, ülkelerin gelir düzeylerine göre ortalama değerleri yer almıştır. Aynı gelir grubunda yer alan ülkelerin küresel kriz sürecinden farklı düzeylerde etkilenmesi, bu farklılığa neden olan durumun ülkelerin neoliberal uygulamalar ile ekonomik yapısında meydana gelen serbestleşme düzeylerine bağlı olup olmadığının

belirlenmesi için ülkelerin serbestleşme düzeyini gösteren değişkenleri gerektirmiştir.

2.2. Neoliberal Uygulamalar Kapsamında Serbestlik Endeksinin Belirlenmesi

Bu konuda bazı bağımsız kuruluşlar tarafından, ülkelerin bireysel, toplumsal, ekonomik ve politik serbestlik düzeyini belirlemeye yönelik endeksler oluşturulmuştur. Bu kuruluşlardan ABD'de, küresel özgürlüklerin artmasını savunan ilk kuruluş olduğunu belirten ve 1941 yılında kurulmuş olan Fredoom House, 1972 yılından itibaren *Freedoom House (FH*) adıyla politik ve bireysel özgürlükleri belirleyen bir endeks hazırlamaktadır. Kanada kökenli uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan Fraser Enstitüsü, 1995 yılından itibaren *Economic Freedom of the World (EFW)* endeksini oluştururken aynı dönemden itibaren ABD kökenli Heritage Foundation ve Wall Street Journal tarafından *Index of Economic Freedom (IEF)* endeksi oluşturulmaktadır.

Ekonomik serbestlik endeksleri, "ekonomik özgürlük" kavramının temel unsurlarından yola çıkılarak geliştirilmektedir. Bu endeksler kapsamında ekonomik özgürlük; her insanın kendi emek ve mülkiyetini kontrol etmek istemesini temel hak olarak tanımlamaktadır. Buna göre, ekonomik özgürlüğe sahip bir toplumda bireyler, çalışmak, üretmek, tüketmek ve istedikleri alanda yatırım yapmakta özgürdürler. Ekonomik olarak özgür toplumlarda, emek, sermaye ve malların serbestçe hareket etmesine izin veren hükümetler, kendilerini korumak için gerekenden fazla bir özgürlük kısıtlamasından kaçınırlar. Özgürlüklerin ülkelerin refahını arttırdığı

görüşüne sahip olan bu endekslerde, ekonomik özgürlük ile ekonomik hedefler arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir.

Özgürlük Evi (Freedom House, FH), dünya çapında özgürlüğün yayılmasını destekleyen, bağımsız bir sivil toplum örgütüdür. 1972 yılından itibaren oluşturulmaya başlanan FH endeksi, bugün için 195 ülkeyi ve 15 bölgeyi kapsamaktadır. 1'den 7'ye kadar değerler verilen skorlara göre ülkeler baskıcı, kısmen baskıcı, kısmen özgür ve özgür ülke olarak sıralanmaktadır.

1995 yılından itibaren Heritage Vakfı ve The Wall Street Journal tarafından yıllık olarak hazırlanan IEF endeksi, ülkelerin serbestlik düzeyini, ekonomik özgürlüğü etkileyen dört alanda değerlendirmektedir. Bu alanlar *hukukun üstünlüğü* (mülkiyet hakları, yolsuzluktan muaflık), *sınırlı devlet* (mali özgürlük, kamu harcamaları özgürlüğü), *düzenlemelerin etkinliği* (iş yapma özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, parasal özgürlük) ve *açık piyasalar* (ticaret özgürlüğü, yatırım yapma özgürlüğü, finansal özgürlükler) olarak sıralanmaktadır. IEF ekonomik özgürlük endeksinde, 100 maksimum 0 ise minimum değeri temsil etmektedir. 80 ve üzeri ortalama skora sahip olan ülkeler serbest, 70-79.9 arasındaki ülkeler genellikle serbest, 60-69.9 arası ülkeler ılımlı serbest, 50-59.9 arasında yer alan ülkeler genellikle serbest değil, 50'nin altında kalan ülkeler ise baskıcı olarak tanımlanmıştır. 2015 yılı IEF endeksi 178 ülke için oluşturulmuştur.

1996 yılında Fraser Enstitüsü tarafından yayınlanmaya başlanan EFW ile ülke ve bölgelerin ekonomik özgürlük dereceleri ölçülmektedir. EFW'ye göre özgürlüğün yapı taşları; kişisel tercihler, piyasalarla birlikte eşgüdümlü gönüllü mübadele, piyasalara giriş ve rekabet serbestisi, kişilerin ve mülkiyetlerin başkalarının baskısından korunması olmak üzere dört madde ile açıklanmıştır. Ekonomik olarak

özgür olan toplumlarda, hükümetlerin birincil rolü bireyleri ve bu bireylerin mülkiyet haklarını başkalarına karşı korumaktır. EFW endeksinin oluşturulmasında değer yargıları ya da taraflı hazırlanan raporlara yer verilmemesine özen gösterildiği belirtilmektedir. EFW endeksi 5 ana alan ile 24 bileşenden ve 42 alt-bileşenden oluşmaktadır. Beş ana alan:

1) Devletin büyüklüğü,

2) Hukuksal yapı ve mülkiyet haklarının korunması,

3) Sağlam para,

4) Uluslararası ticaret serbestisi,

5) Düzenlemelerdir.

Bu ana alanların bileşenleri ve alt bileşenleri ayrıntılı olarak Tablo 2.3'de yer almaktadır. Her bir bileşen ve alt bileşen 0 ile 10 arasında derecelendirilmektedir. 10 olası en yüksek puanı gösterirken 0 en düşük puandır. Yüksek puanlar ekonomik özgürlük düzeyinin arttığını göstermektedir. Alt bileşenlerin ortalamaları bir üst bileşenin puanlamasını vermektedir. Üst bileşenlerin ortalamaları da her bir ana alanın puanını belirlemektedir. Ana alanların ortalaması da her bir ülkenin serbestlik düzeyini gösteren endeks değerini oluşturmaktadır[26]. En son yayınlanan 2015 yılı EFW raporunda 157 ülke ve bölge için 2013 yılını kapsayan serbestlik endeksi

[26]EFW endeksi hazırlanırken, kullanılan ham verilere göre farklı formüller uygulanmaktadır. Örneğin veri kaynağı yine bir endeks ise bu endeksin 0-10 arasında değerler alması sağlanır. Ham veriler kategorik olarak hazırlanmışsa, örneğin yurtiçi ve yurt dışı olmak üzere yabancı mevduat hesabı bulundurma serbestisi için her iki hesabın bulunması durumunda 10, sadece birinin bulunması durumunda 5, hiçbirinin olmaması durumunda ise 0 değeri verilmektedir. Son olarak, ham veriler sayısal ve sürekliliği bulunan veriler ise bu durumda her bir değişken için belirlenen bir maksimum ve minimum değeri ile $((X_{max}-X_i)/ (X_{max}-X_{min}))*10$ formülü kullanılarak endeks sayıları elde edilir. Ülkelere ait değerler maksimuma yaklaştıkça 10'a, minimum yaklaştıkça da 0'a yakın değerler alacaktır (Lawson, 2008: 179).

oluşturulmuştur. Raporda, 1980 yılından itibaren 102 ülke ve bölge için düzenli veri bulunduğu belirtilmiştir.

Tablo 2.3. EFW Endeksi Ana Alan, Bileşen ve Alt Bileşenleri

1.DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ A.Kamu tüketimi B.Transfer ve sübvansiyonlar C.Kamu girişimleri ve yatırımları D.En yüksek marjinal vergi oranları *i.*Gelir vergisi oranları *ii.*Gelir ve ücret vergi oranları	4.ULUSLARARASI TİCARET SERBESTLİĞİ A.Tarifeler *i.*Ticaretten elde edilen vergi gelirleri (% ticaret sektörü) *ii.*Ortalama tarife oranı *iii.*Tarife oranları standart sapması B.Düzenleyici ticaret engelleri *i.*Tarife dışı ticari engeller *ii.*İthalat ve ihracat uyum maliyetleri C.Kara borsa döviz kuru D.Sermaye ve insan hareketlerinin denetimi *i.*Yabancılar için sahiplik/yatırım kısıtlamaları *ii.*Sermaye kontrolü *iii.*Yabancıların giriş özgürlüğü
2.HUKUK SİSTEMİ VE MÜLKİYET HAKLARI A.Yargı bağımsızlığı B.Tarafsız mahkemeler C.Mülkiyet haklarının korunması D.Kanun ve politikalar yönetimine askeri müdahale E.Hukuksal sistemin bütünlüğü F.Sözleşmelerin yasal uygulaması G.Reel varlık satışlarında düzenleme maliyetleri H.Polis güvenirliliği İ.Suç maliyetleri	5.DÜZENLEMELER A.Kredi piyasaları düzenlemeleri *i.*Banka sahipliği *ii.*Özel sektör kredisi *iii.*Faiz oranlarının kontrolü/negatif reel faiz oranı B.İşgücü piyasaları düzenlemeleri *i.*Çalıştırma düzenlemeleri ve asgari ücret *ii.*Çalıştırma ve işten çıkarma düzenlemeleri *iii.*Toplu görüşmelerin merkezileştirilmesi *iv.*Çalışma saatleri düzenlemeleri *v.*Çalışanı işten çıkarma maliyetleri *vi.*Zorunlu askerlik C.İş düzenlemeleri *i.*İdari gereksinimler *ii.*Bürokratik maliyetler *iii.*Bir işe başlama *iv.*Ekstra ödemeler/rüşvet/adam kayırma *v.*Lisans kısıtlamaları *vi.*Vergi uyum maliyetleri
3.SAĞLAM PARA A.Para artışı (M1 para arzı) B.Enflasyonun standart sapması C.En son yıla ait enflasyon oranı D.Döviz hesabı bulundurma serbestliği	

Kaynak: EFW, 2015: 4

Yukarıda sıralan serbestlik endeksleri dışında benzer amaçlarla kullanılabilen Dünya Ekonomi Forumu (World Economic Forum) tarafından hazırlanan *Küresel Rekabet Raporu,* ülkelerdeki rekabet ortamını gösteren makroekonomik koşullar, kamu kurumlarının niteliği ve teknoloji gibi ekonomik göstergeleri içermektedir. Dünya Bankası'nın hazırladığı *İş Yapma Raporu* (Doing Business Report), bir ülkede yatırım koşulları için para ve zaman maliyetlerini göstermek üzere oluşturulmaktadır. Bu raporlar aynı zamanda IEF, EFW gibi endeksler için de üçüncü taraf kaynaklar arasında yer almaktadır.

Bu endeksler arasında Fraser Enstitüsü tarafından hazırlanan EFW endeksinin kapsamına bakıldığında, neoliberal uygulamaları temsilen kullanılabilecek en iyi endeks olduğu söylenebilir. Endeksi hazırlayan Hall ve Lawson (2013), EFW endeksinin klasik liberal gelenek içinde hazırlanan bir endeks olduğunu vurgulamışlardır. Endeks hazırlanırken, objektif içeriklerin anket ya da değer yargılarına tercih edilmesine dikkat edildiği ve IMF, DB, Dünya Ekonomi Forumu gibi dış veri kaynaklarına başvurularak yazarların değer yargılarıyla veri oluşturmasına engel olunduğu ifade edilmiştir (Hall ve Lawson, 2013: 3).

Lawson (2008), EFW endeksinde daha az ülkenin yer almasını, diğer ülkeler ile bir paylaşımı olmayan ve ekonomik özgürlük ihlalleri kendine has olan ülkelerin endeks dışında bırakılmasıyla açıklamıştır. Küba ve Kuzey Kore gibi ülkelerin üçüncü taraf kaynaklarında verilerinin şüpheli olması, bu ülkelerin EFW endeks değerinin hesaplanmasına da engel olmaktadır. Lawson (2008), endeksin geneli için, kullanılan verilere yönelik yöntemlerin değişmesi ve bazı verilerin yayınlanmaması durumunda EFW endeksinin de yeniden düzenlenmesini bir dezavantaj olarak açıklamıştır.

Literatürde yer alan çalışmalarda, ekonomik serbestlik endeksleri arasında en çok EFW'nin kullanıldığını belirten De Haan, Lundström ve Sturm (2006), bu endeksin 2004 yılı değişkenleri ile WU arasındaki ilişkiyi belirleme yoluna gitmişlerdir. Ancak yıllar içinde EFW endeksinin içeriğinin değişmesi, De Haan, Lundström ve Sturm (2006) çalışmasında 2004 yılında karşılık olarak gösterilen EFW değişkenlerinin 2015 yılı raporuna göre yeniden düzenlenmesini gerektirmiştir[27]. Bu durumda 2015 yılı EFW endeksi ve WU arasındaki ilişki Tablo 2.4'teki gibi oluşturulmuştur.

Tablo 2.4. Washington Uzlaşması ve EFW Endeksi

Washington Uzlaşması	**EFW endeksi**
Mali Disiplin: Bütçe açığının enflasyon vergisine gerek duyulmadan finansmanı sağlanabilecek düzeyde küçük olması	3.SAĞLAM PARA A.Para artışı (M1 para arzı) B.Enflasyonun standart sapması C.En son yıla ait enflasyon oranı
Kamu harcamaları: kamu harcamalarının yönetim, savunma gibi düşük getirisi olan alanlardan temel sağlık ve eğitim gibi ekonomik getirisi yüksek ve gelir dağılımı arttırma potansiyeli olan alanlara yeniden yönlendirilmesi	1.DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ A.Kamu tüketimi B.Transfer ve sübvansiyonlar
Vergi reformu: genişletilmiş vergi esası, marjinal vergi oranları kesintisi ve vergi yönetimi	1.DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ D.En yüksek marjinal vergi oranları i.Gelir vergisi oranları ii.Gelir ve ücret vergi oranları

[27]EFW endeksinin oluşturulmaya başlandığı 1995 yılı ilk raporunda, ekonomik serbestliğin temel yapı taşları olarak kişisel tercih, özel mülkiyetin korunması ve serbest mübadele sıralanmıştır. 17 bileşenden oluşan ilk endekste, para ve enflasyon, kamu faaliyetleri ve düzenlemeler, vergi düzenlemeleri ve uluslararası mübadelenin kısıtlanması olmak üzere dört ana grup yer almıştır. 2000 yılı raporunda bileşenler ve ana grup sayısı artmıştır. 23 bileşenden oluşan 2000 yılı raporunda, devletin büyüklüğü, ekonomik yapı ve piyasaların kullanımı, para politikası ve fiyat istikrarı, alternatif para kullanımı serbestisi, hukuksal yapı ve özel mülkiyetin güvenliği, yabancı ticaret serbestisi ve sermaye piyasalarında mübadele serbestliği olmak üzere yedi ana grup yer almıştır. 2002 yılında 21 bileşen olan endeks şu anda mevcut olan beş ana bileşen altında birleştirilmiştir. Daha sonraki yıllar içinde geliştirilen raporda, ana bileşenler aynı kalırken bileşen sayısı ve verisine ulaşılabilen ülke sayısı artış göstermiştir.

Finansal serbestleşme: piyasa koşullarında objektif bir şekilde belirlenecek olan faiz oranları ile, ayrıcalıklı borçlular için ayrıcalıklı faiz oranlarının kaldırılması, pozitif reel faiz oranı sağlanması	3.SAĞLAM PARA D.Döviz hesabı bulundurma serbestliği 5.DÜZENLEMELER A.Kredi piyasaları düzenlemeleri i.Banka sahipliği ii.Özel sektör kredisi ii.Faiz oranlarının kontrolü/negatif reel faiz oranı
Döviz kuru: ihracatta rekabeti sağlayabilecek birleştirilmiş bir döviz kuru	4.ULUSLARARASI TİCARET SERBESTLİĞİ C.Kara borsa döviz kuru
Ticaretin serbestleştirilmesi: miktar kısıtlamalarının yerini düşük oranlı tarifelere bırakması	4.ULUSLARARASI TİCARET SERBESTLİĞİ A.Tarifeler i.Ticaretten elde edilen vergi gelirleri (% ticaret sektörü) ii.Ortalama tarife oranı ii.Tarife oranları standart sapması B.Düzenleyici ticaret engelleri i.Tarife dışı ticari engeller ii.İthalat ve ihracat uyum maliyetleri
Doğrudan yabancı yatırımlar: yurt içi ve yabancı firmaların eşit koşullarda rekabetini sağlayarak yabancı firmaların giriş engellerinin kaldırılması	4.ULUSLARARASI TİCARET SERBESTLİĞİ D.Sermaye ve insan hareketlerinin denetimi i.Yabancılar için sahiplik/yatırım kısıtlamaları ii.Sermaye kontrolü ii.Yabancıların giriş özgürlüğü
Özelleştirmeler	DEVLETİN BÜYÜKLÜĞÜ C.Kamu girişimleri ve yatırımları
Kuralsızlaştırma: yeni firmaların girişini engelleyen ya da rekabeti kısıtlayan düzenlemelerin kaldırılması ve tüm düzenlemelerin güvenlik, çevresel koruma ya da finansal kurumların tedbirli gözetimi gibi kriterlere göre sağlanması	5.DÜZENLEMELER B.İşgücü piyasaları düzenlemeleri i.Çalıştırma düzenlemeleri ve asgari ücret ii.Çalıştırma ve işten çıkarma düzenlemeleri ii.Toplu görüşmelerin merkezileştirilmesi iv.Çalışma saatleri düzenlemeleri v.Çalışanı işten çıkarma maliyetleri vi.Zorunlu askerlik B.İş düzenlemeleri i.İdari gereksinimler ii.Bürokratik maliyetler ii.Bir işe başlama iv.Ekstra ödemeler/rüşvet/adam kayırma v.Lisans kısıtlamaları vi.Vergi uyum maliyetleri
Mülkiyet hakları: ekonomide aşırı maliyetlere yol açmadan mülkiyet haklarının korunmasını sağlayan yasal düzenlemeler	HUKUK SİSTEMİ VE MÜLKİYET HAKLARI A.Yargı bağımsızlığı B.Tarafsız mahkemeler C.Mülkiyet haklarının korunması D.Kanun ve politikalar yönetimine askeri müdahale E.Hukuksal sistemin bütünlüğü F.Sözleşmelerin yasal uygulaması D.Reel varlık satışlarında kısıtlayıcı düzenlemeler E.Polis güvenirliliği F.Suç maliyetleri

Kaynak: De Haan, Lundström ve Sturm, 2006: 160-161, EFW, 2015: 4

Yukarıdaki açıklamalar kapsamında, WU ile ilişkilendirilen EFW endeksinin, neoliberal uygulamaların ülkelerin serbestlik düzeylerinde yol açtığı değişimi göstermesi açısından, bu çalışma kapsamında kullanılabilecek bir endeks olarak kabul edilmiştir.

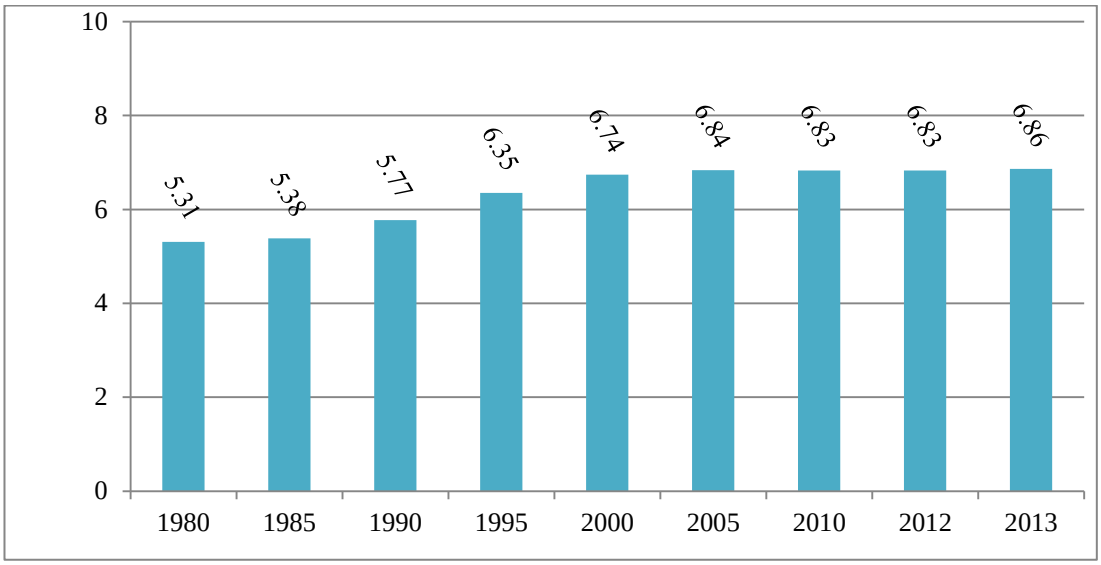
2015 yılı EFW raporunda, 2013 yılı verilerine göre Çin'in özel bir bölgesi olan Hong Kong 8.97 ile en serbest ve 3.23 ile Venezuela en az serbest ülke olarak belirlenmiştir.

Raporda, 1980 yılından itibaren düzenli verisi bulunan 102 ülke ile Dünya ekonomisinin serbestlik düzeyi hesaplanmıştır. 2008 yılında başlayan küresel kriz sonucunda, ülkelerde uygulanan kurtarma politikaları dünya serbestlik düzeyini düşürmüştür. Tablo 2.5'teki serbestlik düzeylerine göre ayrılan bu 102 ülkeden 8.97-7.38 değerini alan 33 ülke en serbest ülkeler, 7.34-7.01 arasında yer alan 21 ülke ikinci en serbest, 6.97-6.39 arasında yer alan 24 ülke üçüncü serbest ve 6.34-3.23 arasında değerler alan 26 ülke ise en az serbest ülkeler olarak gruplandırılmıştır. Buna göre 1980 yılında 5.31 olan Dünya ekonomisinin ortalama serbestlik düzeyi 2005 yılında 6.84 oranına çıkmıştır. 2010 ve 2012 yıllarında 6.83'e inen endeks oranı 2013 yılında 6.86 olmuştur (Grafik 2.13).

Tablo 2.5. 1980 Yılından İtibaren Düzenli Verisi Bulunan Ülkelerin 2015 Yılı EFW Raporuna Göre Serbestlik Grubu

En Serbest	İkinci Serbest	Üçüncü Serbest	En Az Serbest
Hong Kong, Singapur, Yeni Zelanda, İsviçre, BAE, Mauritius, Ürdün, İrlanda, Kanada, Şili, İngiltere, Avustralya, Tayvan, ABD, Finlandiya, Malta, Danimarka, Bahreyn, Kosta Rika, Japonya, Lüksemburg, Norveç, Almanya, Hollanda, Avusturya, Kuveyt, Guatemala, Rwanda, Portekiz, Bahamalar, Nikaragua, İsrail, G. Kore.	Peru, Jamaika, İsveç, Uganda, Honduras, Panama, İspanya, Belçika, El Salvador, Macaristan, Dominik Cum., Malezya, Uruguay, Kenya, Filipinler, Botsvana, İtalya, Fransa, Trinidad &Tob., Kıbrıs, Endonezya.	Zambiya, Tanzanya, Türkiye, Yunanistan, İzlanda, Fiji, Paraguay, Barbados, Haiti, Meksika, G. Afrika, Madagaskar, Belize, Tayland, Sri Lanka, Kolombiya, Nepal, Bolivya, Fas, Çin, Nijerya, Hindistan, Bangladeş, Tunus.	Brezilya, Kamerun, Mısır, Senegal, Mali, Pakistan, Gana, Sierra Leone, Benin, Fildişi Sahilleri, Ekvador, Malawi, Burundi, Nijer, Gabon, Togo, Kongo Dem., Miyanmar, Iran, Zimbabwe, Orta Afrika Cum., Cezayir, Arjantin, Suriye, Kongo Cum., Venezuela.

Grafik 2.13. 1980-2013 Yılları Dünya Ekonomisi Serbestlik Düzeyi

Kaynak: EFW, 2015:16

Grafik 2.13'te görüldüğü üzere, 1980 yılı sonrasında birçok ülkede uygulanmaya başlanan serbestleştirme, özelleştirme ve deregülasyonlar ile ülke ekonomileri ve dünya ekonomisi daha serbest bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu durum kaçınılmaz olarak ülkelerin birbirleri ile ekonomik ve politik bağlantılarını da arttırmıştır. Ülkeler dış ticaret, finansal sermaye hareketleri ve beşeri hareketler ile daha fazla etkileşim içinde olmuştur. Ülkelerin küresel krizden etkilenme düzeylerinde neoliberal uygulamalarının etkili olup olmadığını belirlemek üzere bir sonraki alt başlıkta EFW endeksi kapsamında bir analiz yapılmaktadır.

2.3. EFW Endeksi Kapsamında Küresel Krizin Analizi

Bu bölümde, neoliberal politikalar sonucunda ekonomik serbestlik düzeylerini temsilen EFW endeksi verileri kullanılmaktadır. EFW endeksi yanında DB kriz dönemi büyüme oranı ve ILO tarafından açıklanan işsizlik oranları da

analize dahil edilerek ülkelerin krizden etkilenme düzeylerini gösteren tablolar oluşturulmuştur. Buna göre, kriz dönemi olan 2008 ve 2009 yılları büyüme oranlarının ortalaması, ülkelerin krize girme düzeyini gösteren bir araç olmaktadır.

Ülkelerin, 2008 yılında küresel krizin etkisine girmeye başlaması nedeniyle değişkenlerin kriz öncesi yıl olan 2007 değerleri kullanılmaktadır. Buna göre EFW endeksinin 2007 yılı devlet büyüklüğü, mülkiyet hakları, sağlam para ve düzenlemeler ana alanları ile, düzenlemelerin kredi, işgücü ve iş yapma ana bileşenlerinin endeks değerleri kullanılmaktadır. Uluslararası ticaret serbestisi endeksinin alt bileşenlerinden tarife ve tarife dışı düzenlemelerin ortalama değeri ile ticari serbestlik düzeyi oluşturulmuştur. Ayrıca uluslararası ticaret serbestisi endeksinin sermaye kontrolü alt bileşeni kullanılmıştır.

Hazırlanan tablolarda sütunlar, EFW endeksine göre gruplanan en az serbestten en çok serbest olan ülkelere doğru dört gruba ayrılmıştır. Tablonun satırları ise ülkelerin krizden etkilenme düzeylerini göstermek üzere büyüme oranlarına göre kategorize edilmiştir. Bu değerler yukarıdan aşağıya doğru -%5, -%5 ile -%3 arası, -%3 ile -%1 arasında büyüme oranlarına sahip krizden daha çok etkilenenler, % -1 ve % 1 arasında yer alan ve daha az etkilendiği kabul edilen ülkeler, %1-%3, %3-%5 arasında ve %5'ten çok büyüyen ülkeler olarak sıralanmıştır. Tabloda yer alan ülke sayısı, 2007 yılında, serbestlik endeksi verisi bulunan ülkeler dikkate alınarak belirlenmiştir. Buna göre 139 olan ülke sayısı, her bir kategori için serbestlik düzeyine göre sıralandıktan sonra dört gelir grubuna ayrılmıştır.

Tablolarda ülke isimlerinin yanında, parantez içinde yer alan oranlar, kriz dönemine ilişkin işsizlik oranlarındaki farkı göstermektedir. Bu oran, küresel krizin

en derin yaşandığı 2009 yılındaki işsizlik oranı ile krizin henüz başlamadığı 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Bu şekilde kriz dönemi büyüme oranlarının yanında ülkelerin işsizlik oranlarındaki değişimi de dikkate alan bir tablo oluşturulmuş olmaktadır. Tablonun bir özelliği de ülkelerin kriz dönemindeki gelir düzeylerinin renklerle ifade edilmesidir. Kullanılan gelir düzeyleri yine 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre belirlenmiştir. 2007 yılı gelir düzeyi sınıflamasına göre, kişi başına düşen gayri safi milli geliri 935 dolar ve altında bulanan ülkeler düşük (siyah renk), 936 dolar ile 3,705 dolar arasında yer alan ülkeler alt-orta (mavi), 3,706 dolar ile 11,455 dolar arasında olan ülkeler üst-orta (yeşil), 11,456 dolar ve üzerinde olan ülkeler ise yüksek gelir (kırmızı) düzeyindedir[28]. Bu şekilde hazırlanan bir tabloda, aynı anda ülkelerin serbestlik düzeyi, gelir düzeyi, kriz dönemi büyüme oranı ve işsizlik oranındaki değişimi görebilme imkanı bulunmaktadır. İşsizlik oranlarındaki değişimlere bakıldığında, kriz döneminde daralan ekonomilerde işsizliğin arttığı, buna karşın büyümeye devam eden ülkelerde işsizliğin azalmış olduğu ya da çok küçük oranlarda artmış olduğu görülmektedir. Bu durumda kriz dönemi büyüme oranları, ülkelerin krizden etkilenme düzeylerini göstermesi açısından kullanılabilir bir değişken olmaktadır.

Ülkelerin ekonomik serbestlik düzeyini gösteren özet endeks değeri kapsamında bir gruplama yapılarak oluşturulan Tablo 2.6'ya göre, yüksek gelirli ve ekonomik serbestliği yüksek olan ülkelerin kriz döneminde ekonomileri oldukça daralmış ve işsizlik oranları artmıştır. Yüksek gelirli ülkelerin aksine, gelir düzeyi daha düşük olan ülkeler, kriz döneminde oldukça iyi bir performans sergilemişlerdir.

[28] 2014 yılında bu ülkerden 39'u, 2007'de bulundukları gelir grubundan bir üst gelir grubuna çıkmıştır.

Yani ulusal ve uluslararası alanda daha serbest bir yapıya sahip ve çoğunlukla yüksek gelirli olan ülkeler krizden en çok etkilenenler olmuştur.

Ancak bazı ülkelerin farklı düzeylerde büyüme performansı gösterdiği görülmektedir. Bu ülkelerden en az serbest kategorisinde yer alan başta Ukrayna ve Zimbabwe olmak üzere, Gabon, Hırvatistan, Türkiye, Barbados, Meksika ve Rusya'nın ekonomisi daralmış ve (Hırvatistan hariç) işsizlik oranları artmıştır. Diğer taraftan en serbest bölgede yer alan Şili, Güney Kore, Avustralya, Mauritirus, Bahreyn, Ürdün, Panama ve üçüncü serbest grupta yer alan Kenya, Guatemala, Belize, Kazakistan, İsrail, Peru, Arnavutluk, Kırgızistan, Uruguay, Umman, Uganda ve Zambiya daha iyi bir performans göstermiştir. Bu ülkelerden Şili, Belize, Avustralya ve Uganda'da işsizlik oranı %1'in üzerinde artış göstermiştir. Bu istisnaları belirlemek için endeksin ana ve bazı alt bileşenlerine göre tablolar yeniden oluşturulmuştur.

Tablo 2.6. EFW Endeks Özetine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (3.25-6.27)	Üçüncü serbest (6.31-6.99)	İkinci serbest (7.00-7.55)	En serbest (7.57-9.13)
(-5) den küçük	Ukrayna (2.4) Zimbabve (1.3)		Letonya (11.1) Litvanya (9.4)	Estonya (9.1)
(-5) - (-3)			Ermenistan (-9.7) İtalya (1.7)	İrlanda (7.4) Finlandiya (1.4) Japonya (1.1) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	Gabon (0.2)	Hırvatistan (-0.5) Türkiye (3.7) Barbados (2.6) Meksika (1.8) Rusya (2.3)	İsveç (2.2) Macaristan (2.6) Jamaika (2.0) Yunanistan (1.2) Slovenya (1.1) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) İspanya (9.7) Çek Cum. (1.4)	Danimarka (2.2) Lüksemburg (1.0) İngiltere (2.4) Kuveyt (0.1) Almanya (-0.9) İzlanda (4.9) ABD (4.7) Avusturya (0.4) Bir. Arap Em. (0.8)
(-1) - (+1)		Moritanya (-0.3) Tayland (0.3) Güney Afrika (1.4) Moldova (1.3)	Belçika (0.4) Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Trinidad &Tob. (-0.2) Fiji (0.1) Nikaragua (1.6) Bulgaristan (-0.1) Romanya (0.5) Honduras (0.4)	Yeni Zelanda (2.4) El Salvador (1.0) Kanada (2.3) Norveç (0.7) Hollanda (0.2) Tayvan (0.0) Hong Kong (1.2) İsviçre (0.5) Slovak Cum. (1.1) Malta (0.4) Singapur (1.3) Kıbrıs (1.5) Kosta Rika (3.2)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Madagaskar (0.7) Cezayir (-3.6) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Pakistan (-0.2) Brezilya (0.2) Kamerun (0.7) Guyana (0.7) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Paraguay (0.9) Bosna Hersek (-5.6) Namibya (10.4) Arjantin (0.1) Malezya (0.5) Haiti (-0.1) Dominik Cum. (-0.8) Makedonya (-2.7) Kolombiya (0.6) Filipinler (0.1)	Kenya (-0.1) Guatemala (0.6) Belize (2.4) Kazakistan (-0.7) İsrail (0.2)	Şili (2.6) G. Kore (0.4) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Senegal (0.0) Gine-Bissau (-0.1) Ekvador (1.5) Çad (0.0) Benin (0.1) Burundi (-0.1) Sierra Leone (0.0) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Lesotho (-0.4) Bolivya (-1.8) Myanmar (0.1)	Polonya (-1.4) Moğolistan (-1.3) Tunus (0.9) Mali (0.0) Sri Lanka (-0.1)		Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6)
(+5) üzeri	Burkina Faso (0.0) Suriye (-0.3) Bangladeş (0.7) Mozambik (0.0) Kongo, Cum. (0.0) Angola (0.2) Malawi (-0.1) Çin (0.6) Etiyopya (0.0) Azerbaycan (-0.6)	Fas (-0.7) Nepal (0.1) Endonezya (-1.2) Tanzanya (0.5) Vietnam (0.3) Mısır (0.5) Gana (0.4) Hindistan (0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Nijerya (0.0) Ruanda (0.0)	Peru (-0.1) Arnavutluk (0.3) Kırgızistan (0.2) Uruguay (-1.9) Umman (-0.1) Uganda (1.2) Zambiya (-0.1)	Ürdün (-0.2) Panama (0.2)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

1.Devlet büyüklüğü (Harcamalar, vergiler ve girişimler): Dört alt bileşenden oluşan bu ana alanda, kaynakların, mal ve hizmetlerin bölüşümünde politik sürecine yer verilmektedir. Endeksin bu ana alanı, devlet harcamalarının oranı, transfer ve sübvansiyon ödemelerinin payı, kamusal girişimler ve yatırımların toplam yatırım içindeki payı, gelir ve ücretlere uygulanan vergi oranlarını içermektedir. Bir ülkede kamu bütçesi ve politik araçlardan çok bireysel tercihlere ve piyasalara güvenildiğini göstermek üzere hesaplanmaktadır. Böylece toplam harcamalar içinde kamu harcamaları düştükçe, kamu girişimleri ve vergi oranları azaldıkça, devletin büyüklüğünü gösteren bu serbestlik oranı yükselir. WU kapsamında, büyük ve sürekliliği olan bütçe açıkları; enflasyon, cari işlemler açığı ve sermaye kaçışına yol açabilecek bir sorun olarak görülmektedir. Bu açıdan kamu harcamaları ve vergi düzenlemeleri mali disiplini sağlayacak şekilde gerçekleştirilmelidir.

EFW endeksi devlet büyüklüğü kategorisine göre ülkelerin kriz dönemi performansını gösteren Tablo 2.7'de göze çarpan ilk durum, yüksek gelirli, yani gelişmiş ülkelerin diğer ülke gruplarına göre daha düşük endeks oranlarına sahip olduğu yani devletin ekonomilerinde daha etkin bir role sahip olduğudur.

Tablo 2.7. EFW Endeksi Devlet Büyüklüğü Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (3.44-5.77)	Üçüncü serbest (5.82-6.69)	İkinci serbest (6.71-7.50)	En serbest (7.51-9.30)
(-5) den küçük		Estonya (9.1) Letonya (11.1) Zimbabve (1.3)	Ukrayna (2.4) Litvanya (9.4)	
(-5) - (-3)	Finlandiya (1.4) İtalya (1.7)	İrlanda (7.4) Japonya (1.1)		Ermenistan (-9.7) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	Danimarka (2.2) İsveç (2.2) Macaristan (2.6) Hırvatistan (-0.5) Lüksemburg (1.0) Almanya (-0.9) Slovenya (1.1) Barbados (2.6) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) Avusturya (0.4) Çek Cum. (1.4)	Yunanistan (1.2) İngiltere (2.4) Gabon (0.2) Rusya (2.3) İspanya (9.7)	Kuveyt (0.1) Türkiye (3.7) İzlanda (4.9) Meksika (1.8) ABD (4.7)	Jamaika (2.0) Bir. Arap Em. (0.8)
(-1) - (+1)	Belçika (0.4) Botsvana (-0.1) Hollanda (0.2)	Yeni Zelanda (2.4) Kanada (2.3) Gürcistan (3.6) Norveç (0.7) Slovak Cum. (1.1) Bulgaristan (-0.1) Malta (0.4) Güney Afrika (1.4)	Tayvan (0.0) Moritanya (-0.3) Tayland (0.3) Romanya (0.5) Kıbrıs (1.5) Moldova (1.3)	El Salvador (1.0) Trinidad &Tob. (-0.2) Fiji (0.1) Hong Kong (1.2) Nikaragua (1.6) İsviçre (0.5) Singapur (1.3) Kosta Rika (3.2) Honduras (0.4)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Cezayir (-3.6) Makedonya (-2.7) Kolombiya (0.6) Guyana (0.7)	Bosna Hersek (-5.6) Namibya (10.4) Malezya (0.5) İran (1.4) Belize (2.4) Kamerun (0.7) İsrail (0.2) Fildişi Sahili (0.0)	Paraguay (0.9) Arjantin (0.1) G. Kore (0.4) Orta Afr. Cum. (0.0) Brezilya (0.2) Avustralya (1.2)	Şili (2.6) Madagaskar (0.7) Kenya (-0.1) Guatemala (0.6) Haiti (-0.1) Dominik Cum. (-0.8) Kazakistan (-0.7) Pakistan (-0.2) Filipinler (0.1) Togo (-0.1)
(+3) - (+5)	Polonya (-1.4) Gine-Bissau (-0.1) Burundi (-0.1) Lesotho (-0.4) Myanmar (0.1)	Çad (0.0) Bolivya (-1.8)	Senegal (0.0) Ekvador (1.5) Moğolistan (-1.3) Benin (0.1) Tunus (0.9) Sierra Leone (0.0) Bahreyn (-0.6) Kongo, Dem. (0.0) Mali (0.0) Sri Lanka (-0.1)	Mauritius (-1.2) Nijer (0.0)
(+5) üzeri	Burkina Faso (0.0) Mozambik (0.0) Kongo, Cum. (0.0) Umman (-0.1) Angola (0.2) Malawi (-0.1) Çin (0.6) Azerbaycan (-0.6)	Tanzanya (0.5) Gana (0.4) Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Ruanda (0.0) Etiyopya (0.0)	Fas (-0.7) Suriye (-0.3) Vietnam (0.3) Uruguay (-1.9) Mısır (0.5) Nijerya (0.0)	Peru (-0.1) Nepal (0.1) Endonezya (-1.2) Arnavutluk (0.3) Bangladeş (0.7) Kırgızistan (0.2) Hindistan (0.2) Panama (0.2) Uganda (1.2) Zambiya (-0.1)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

2.Hukuksal yapı ve mülkiyet haklarının korunması: Ekonomik özgürlük açısından insanların ve kazanımlarının korunmasına önem verildiğini belirtilen EFW Raporunda, devletin en önemli işlevi olarak mülkiyet haklarını koruması gerektiği savunulmuştur. Buna göre, endeksin ikinci ana alanı olan mülkiyet haklarının korunması; bağımsız ve tarafsız mahkemelerin varlığına, kanunların tarafsız ve etkin uygulanıp uygulanmamasına göre oluşturulmaktadır. Dokuz bileşenden oluşan bu alanda, devletin korumacı işlevinin ne kadar etkin olduğu gösterilmektedir. Hukukun bağımsızlığı, mahkemelerin tarafsızlığı, mülkiyet haklarının korunması, hukukun üstünlüğü, olası askeri müdahaleler ve politik süreç, hukuksal sistemin entegrasyonu, sözleşmelerin icrası ve gayrimenkul satışlarında düzenleyici sınırlamalar endeksin oluşumunda kullanılan alt bileşenlerdir. Mülkiyet haklarının güvenliği ve yasalarla korunması ekonomik özgürlüğün ve piyasaların etkin işleyişinin temeli olarak kabul edilmektedir. Buna göre, hukuki kuralların düzgün işlediği bir ülkede serbestlik oranı yüksek olmaktadır. WU kapsamında da mülkiyet hakları, kapitalist sistemin güvenli bir şekilde işleyebilmesi açısından önemli bir unsurdur.

Hukuki sistem ve mülkiyet hakları endeksine göre ülkeler yeniden gruplandırıldığında, devlet büyüklüğüne göre daha net bir tablo ortaya çıkmıştır (Tablo 2.8). Yüksek gelirli ülkelerin büyük bir kısmı hukuki sistem ve mülkiyet hakları açısından en serbest alanda yoğunlaşmıştır. Düşük ve alt-orta gelirli ülkeler en az serbest ilk iki sütunda yer alırken, üst-orta gelirli ülkeler ikinci ve üçüncü serbestlik düzeyi sütunlarına dağılmıştır.

Tablo 2.8. EFW Endeksi Hukuksal Yapı ve Mülkiyet Hakları Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (2.15-4.46)	Üçüncü serbest (4.50-5.64)	İkinci serbest (5.70-6.84)	En serbest (6.93-9.14)
(-5) den küçük	Zimbabve (1.3)	Ukrayna (2.4)	Letonya (11.1) Litvanya (9.4)	Estonya (9.1)
(-5) - (-3)			Ermenistan (-9.7) İtalya (1.7)	İrlanda (7.4) Finlandiya (1.4) Japonya (1.1) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	Gabon (0.2)	Jamaika (2.0) Meksika (1.8) Rusya (2.3)	Macaristan (2.6) Hırvatistan (-0.5) Yunanistan (1.2) Slovenya (1.1) Türkiye (3.7) Çek Cum. (1.4)	Danimarka (2.2) İsveç (2.2) Lüksemburg (1.0) İngiltere(2.4) Kuveyt (0.1) Almanya (-0.9) İzlanda (4.9) Barbados (2.6) ABD(4.7) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) İspanya (9.7) Avusturya (0.4) Bir. Arap Em. (0.8)
(-1) - (+1)	El Salvador (1.0) Trinidad &Tob. (-0.2)	Moritanya (-0.3) Nikaragua (1.6) Bulgaristan (-0.1) Güney Afrika (1.4) Honduras (0.4)	Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Tayvan (0.0) Fiji (0.1) Tayland (0.3) Slovak Cum. (1.1) Romanya (0.5) Kosta Rika (3.2) Moldova (1.3)	Yeni Zelanda (2.4) Belçika (0.4) Kanada (2.3) Norveç (0.7) Hollanda (0.2) Hong Kong (1.2) İsviçre (0.5) Malta (0.4) Singapur (1.3) Kıbrıs (1.5)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Paraguay (0.9) Bosna Hersek (-5.6) Madagaskar (0.7) Arjantin (0.1) Orta Afr. Cum. (0.0) Guatemala (0.6) Haiti (-0.1) Dominik Cum. (-0.8) Pakistan (-0.2) Kamerun (0.7) Guyana (0.7) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Kenya (-0.1) Cezayir (-3.6) Brezilya (0.2) Makedonya (-2.7) Kolombiya (0.6) Filipinler (0.1)	Malezya (0.5) İran (1.4) Belize (2.4) Kazakistan (-0.7) İsrail (0.2)	Şili (2.6) Namibya (10.4) Güney Kore (0.4) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Senegal (0.0) Gine-Bissau (-0.1) Ekvador (1.5) Çad (0.0) Burundi (-0.1) Sierra Leone (0.0) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Lesotho (-0.4) Bolivya (-1.8) Myanmar (0.1)	Polonya (-1.4) Moğolistan (-1.3) Benin (0.1) Mali (0.0) Sri Lanka (-0.1)	Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6)	Tunus (0.9)
(+5) üzeri	Nepal (0.1) Bangladeş (0.7) Mozambik (0.0) Kongo, Cum. (0.0) Nijerya (0.0) Angola (0.2)	Peru (-0.1) Burkina Faso (0.0) Suriye (-0.3) Endonezya (-1.2) Arnavutluk (0.3) Kırgızistan (0.2) Uruguay (-1.9) Gana (0.4) Pap. Yeni Gine (0.0) Panama (0.2)	Fas (-0.7) Tanzanya (0.5) Vietnam (0.3) Mısır (0.5) Hindistan (0.2) Zambiya (-0.1) Çin (0.6) Azerbaycan (-0.6)	Ürdün (-0.2) Umman (-0.1)

		Uganda (1.2) Malawi (-0.1) Ruanda (0.0) Etiyopya (0.0)		

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

3.Sağlam para: EFW Raporunda, sağlam paranın bulunmadığı bir ülkede, dış ticarette kayıpların yaşanacağı vurgulanmaktadır. Para arzı artışlarının çok fazla olması enflasyona ve enflasyon da istikrarsızlığı yol açar. Bu açıdan bir ülkenin parasının sağlam olması, mülkiyet haklarının korunması ve ekonomik özgürlük açısından önemli olmaktadır. Sağlam para endeksi; para artışı, enflasyonun standart sapması, enflasyon düzeyi, döviz hesabı açabilme bileşenlerine göre hesaplanmaktadır. Buna göre, enflasyonun düşük oranda tutulması ve alternatif para kullanımlarını sınırlayan düzenlemelerden kaçınılması serbestlik düzeyini yükselmektedir.

Sağlam para endeksine göre gruplandırılan ülkeler, mülkiyet hakları endeksine göre oluşturulan tabloya benzer bir dağılım göstermiştir (Tablo 2.9). Aralarında Türkiye'nin de olduğu bazı üst-orta ve yüksek gelirli ülkeler, para kategorisinde en az serbest alanlarda yer almıştır.

Tablo 2.9. EFW Endeksi Sağlam Para Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (0.00-6.84)	Üçüncü serbest (6.99-8.18)	İkinci serbest (8.23-9.25)	En serbest (9.26-9.81)
(-5) den küçük	Ukrayna (2.4) Zimbabve (1.3)		Estonya (9.1) Letonya (11.1) Litvanya (9.4)	
(-5) - (-3)	Bahamalar (6.3)		Ermenistan (-9.7)	İrlanda (7.4) Finlandiya (1.4) Japonya (1.1) İtalya (1.7)

(-3) - (-1)	Gabon (0.2) Türkiye (3.7) Barbados (2.6)	İzlanda (4.9) Meksika (1.8) Bir. Arap Em. (0.8)	Macaristan (2.6) Hırvatistan (-0.5) Jamaika (2.0) Kuveyt (0.1) Slovenya (1.1) Rusya (2.3)	Danimarka (2.2) İsveç (2.2) Lüksemburg (1.0) Yunanistan (1.2) İngiltere(2.4) Almanya (-0.9) ABD(4.7) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) İspanya (9.7) Avusturya (0.4) Çek Cum. (1.4)
(-1) - (+1)	Fiji (0.1) Moritanya (-0.3) Moldova (1.3)	Tayland (0.3) Güney Afrika (1.4) Kosta Rika (3.2)	Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Norveç (0.7) Trinidad &Tob. (-0.2) Nikaragua (1.6) Bulgaristan (-0.1) Romanya (0.5) Honduras (0.4)	Yeni Zelanda (2.4) El Salvador (1.0) Belçika (0.4) Kanada (2.3) Hollanda (0.2) Tayvan (0.0) Hong Kong (1.2) İsviçre (0.5) Slovak Cum. (1.1) Malta (0.4) Singapur (1.3) Kıbrıs (1.5)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Namibya (10.4) Malezya (0.5) Dominik Cum. (-0.8) Pakistan (-0.2) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Bosna Hersek (-5.6) Madagaskar (0.7) Arjantin (0.1) Cezayir (-3.6) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Belize (2.4) Brezilya (0.2) Kamerun (0.7) Makedonya (-2.7) Kolombiya (0.6) Guyana (0.7) Filipinler (0.1)	Şili (2.6) Paraguay (0.9) Kenya (-0.1) Haiti (-0.1) Kazakistan (-0.7)	Güney Kore (0.4) Guatemala (0.6) İsrail (0.2) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Senegal (0.0) Gine-Bissau (-0.1) Ekvador (1.5) Çad (0.0) Nijer (0.0) Sri Lanka (-0.1) Myanmar (0.1)	Moğolistan (-1.3) Benin (0.1) Tunus (0.9) Burundi (-0.1) Sierra Leone (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Lesotho (-0.4) Mali (0.0)	Polonya (-1.4) Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6) Bolivya (-1.8)	
(+5) üzeri	Fas (-0.7) Nepal (0.1) Bangladeş (0.7) Vietnam (0.3) Hindistan (0.2) Kongo, Cum. (0.0) Nijerya (0.0) Angola (0.2) Malawi (-0.1) Etiyopya (0.0) Azerbaycan (-0.6)	Burkina Faso (0.0) Suriye (-0.3) Endonezya (-1.2) Tanzanya (0.5) Uruguay (-1.9) Mozambik (0.0) Pap. Yeni Gine (0.0) Ruanda (0.0) Çin (0.6)	Peru (-0.1) Kırgızistan (0.2) Mısır (0.5) Gana (0.4) Ürdün (-0.2) Umman (-0.1) Uganda (1.2) Zambiya (-0.1)	Arnavutluk (0.3) Panama (0.2)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

4.Uluslararası ticaret serbestisi: EFW raporunda, uluslararası ticaret serbestliğinin, modern yaşam standardının artmasında önemli katkılar sağladığı vurgulanmaktadır. Bu alanda uluslararası ticareti etkileyen gümrük tarifeleri, kotalar, gizli idari kısıtlamalar, döviz kuru ve sermaye üzerindeki kontrollere göre bir endeks oranı hesaplanmaktadır. Bir ülkenin uluslararası ticaret serbestisi endeksi yükseldikçe tarife oranlarının düşeceği, gümrük işlemlerinin kolaylaşacağı, paranın konvertibilitesi, fiziki ve beşeri hareketler üzerindeki kontrollerin azalacağı anlamına gelmektedir.

WU kapsamında ticaretin serbestleştirilmesi, ihracat açısından daha uygun fiyatlarda ithal girdilere ulaşımı sağlarken, vazgeçilen korumacı politikalar ile yolsuzluğun ve rüşvetin önüne geçileceği savunulmaktadır. Sermaye girişlerine izin verilmesi, ülke için finans kaynağı oluşturmaktadır. Ancak bu uygulamalar, ülkeleri dıştan gelecek şoklar karşısında savunmasız bırakmaktadır. Küresel krizin yayılmasında öne çıkan ticari ve finansal kanalların etkisinin görülmesi açısında, endeksin bu alanının alt bileşenlerinden tarifeler ve ticari engellerin düzenlenmesine ilişkin endeks değerlerinin ortalaması alınarak ticaret endeksi oluşturulmuştur. Sermaye kontrolünü gösteren alt bileşen de sermaye endeksi olarak kullanılmıştır.

Tablo 2.10'da ticari serbestlik düzeyi ve Tablo 2.11'de sermaye kontrolü endeksine göre ülkeler yeniden gruplandırılmıştır. Tablo 2.10'da yüksek gelirli ülkelerin büyük bir kısmında ticaret serbestisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın ikinci sütunda yer alan İzlanda, İsviçre, Norveç ve Güney Kore gibi ülkelerin daha kontrollü bir ticaret politikası izledikleri söylenebilir. Diğer taraftan düşük ve alt-orta gelirli ülkeler (Gürcistan dışında) ilk üç sütuna

dağılmıştır. Tablo 2.10'da ticaret serbestisi ile kriz dönemi büyüme oranları arasında genel olarak ters yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 2.10. EFW Endeksi Ticaret Endeksine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (3.13-5.92)	Üçüncü serbest (5.95-6.89)	İkinci serbest (6.90-7.69)	En serbest (7.72-9.70)
(-5) den küçük	Zimbabve (1.3)	Ukrayna (2.4)		Estonya (9.1) Letonya (11.1) Litvanya (9.4)
(-5) - (-3)		Bahamalar (6.3)	Ermenistan (-9.7) Japonya (1.1) İtalya (1.7)	İrlanda (7.4) Finlandiya (1.4)
(-3) - (-1)	Barbados (2.6) Rusya (2.3)	Gabon (0.2) Türkiye (3.7) İzlanda (4.9) Meksika (1.8)	Jamaika (2.0) Yunanistan (1.2) Slovenya (1.1)	Danimarka (2.2) İsveç (2.2) Macaristan (2.6) Hırvatistan (-0.5) Lüksemburg (1.0) İngiltere(2.4) Kuveyt (0.1) Almanya (-0.9) ABD (4.7) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) İspanya (9.7) Avusturya (0.4) Çek Cum. (1.4) Bir. Arap Em. (0.8)
(-1) - (+1)	Botsvana (-0.1)	Norveç (0.7) Fiji (0.1) Moritanya (-0.3) İsviçre (0.5) Güney Afrika (1.4)	El Salvador (1.0) Kanada (2.3) Tayvan (0.0) Trinidad &Tob. (-0.2) Nikaragua (1.6) Tayland (0.3) Bulgaristan (-0.1) Kosta Rika (3.2) Moldova (1.3) Honduras (0.4)	Yeni Zelanda (2.4) Belçika (0.4) Gürcistan (3.6) Hollanda (0.2) Hong Kong (1.2) Slovak Cum. (1.1) Romanya (0.5) Malta (0.4) Singapur (1.3) Kıbrıs (1.5)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Namibya (10.4) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Kazakistan (-0.7) Kamerun (0.7)	Paraguay (0.9) Madagaskar (0.7) Arjantin (0.1) Malezya (0.5) Güney Kore (0.4) Kenya (-0.1) Cezayir (-3.6) Haiti (-0.1) Belize (2.4) Pakistan (-0.2) Guyana (0.7) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Bosna Hersek (-5.6) Guatemala (0.6) Dominik Cum. (-0.8) Brezilya (0.2) Makedonya (-2.7) Kolombiya (0.6) Filipinler (0.1)	Şili (2.6) İsrail (0.2) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Çad (0.0) Benin (0.1) Tunus (0.9) Burundi (-0.1) Sierra Leone (0.0) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Lesotho (-0.4) Mali (0.0) Myanmar (0.1)	Senegal (0.0) Ekvador (1.5) Moğolistan (-1.3) Sri Lanka (-0.1)	Polonya (-1.4) Gine-Bissau (-0.1) Bolivya (-1.8)	Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6)
(+5) üzeri	Burkina Faso (0.0) Fas (-0.7)	Bangladeş (0.7) Hindistan (0.2)	Peru (-0.1) Endonezya (-1.2)	

	Suriye (-0.3) Nepal (0.1) Tanzanya (0.5) Vietnam (0.3) Kırgızistan (0.2) Mısır (0.5) Kongo, Cum. (0.0) Uganda (1.2) Zambiya (-0.1) Malawi (-0.1) Ruanda (0.0) Etiyopya (0.0) Azerbaycan (-0.6)	Mozambik (0.0) Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Nijerya (0.0) Angola (0.2)	Arnavutluk (0.3) Uruguay (-1.9) Gana (0.4) Panama (0.2) Umman (-0.1) Çin (0.6)	

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

Endeksin sermaye kontrolü alt bileşenine göre oluşturulan Tablo 2.11'de, yüksek gelirli ülkelerin sermaye hareketlerinde daha kontrollü oldukları söylenebilir[29]. Burada belirtilmesi gereken nokta, en az serbest alanda yer alan ülkelerin sermaye kontrolü endeksinin 0 ile 1 arasında değerler almasıdır. Yani ilk sütunda yer alan ülkeler sermaye hareketleri konusunda oldukça sıkı bir tutum sergilemiştir. İkinci sütunda yer alan ülkeler de bu kadar katı olmamakla birlikte daha kontrollü bir harekete izin vermektedir. En serbest alanda her dört ülke grubunun yer aldığı görülmektedir. Burada yer alan sermaye kontrolü alt bileşeni, finansal piyasalara dair birçok kısıt göz önüne alınarak hesaplanmaktadır. Bu nedenle uluslararası sermaye hareketleri tamamen serbest olan Türkiye'nin endeks değeri 1.54 olarak hesaplanmış ve bu alandaki serbestlik düzeyi düşük kalmıştır.

[29] EFW endeksinin sermaye kontrolü alt bileşeni, *IMF AREAER* tarafından belirlenen sermaye piyasaları varlıkları, para piyasası araçları, ortak yatırım payları, türevler ve diğer finansal araçlar, ticari krediler, finansal krediler, garanti, kefalet ve finansal yedek düzenlemeleri, doğrudan yatırımlar, karların gönderilmesi ya da doğrudan yatırımların tasfiyesi, gayri menkul işlemleri, kişisel sermaye hareketleri üzerindeki kontroller, ticari bankalar ve diğer kredi kurumlarının spesifik koşulları, kurumsal yatırımcılar için spesifik koşulları, çoklu döviz kuru düzenlemelerini içeren kısıtlama türlerine göre hazırlanmaktadır.

Tablo 2.11. EFW Endeksi Sermaye Kontrolü Endeksine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (0.00-0.77)	Üçüncü serbest (0.77-3.33)	İkinci serbest (3.85-6.67)	En serbest (6.67-9.23)
(-5) den küçük	Zimbabve (1.3)	Ukrayna (2.4)	Litvanya (9.4)	Estonya (9.1) Letonya (11.1)
(-5) - (-3)	Bahamalar (6.3)	Finlandiya (1.4)	Japonya (1.1)	İrlanda (7.4) Ermenistan (-9.7) İtalya (1.7)
(-3) - (-1)	Gabon (0.2) Barbados (2.6)	İsveç (2.2) Hırvatistan (-0.5) Jamaika (2.0) Türkiye (3.7) Meksika (1.8) Rusya (2.3) İspanya (9.7) Avusturya (0.4) Çek Cum. (1.4)	Macaristan (2.6) Lüksemburg (1.0) Yunanistan (1.2) Kuveyt (0.1) Almanya (-0.9) İzlanda (4.9) ABD(4.7) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) Bir. Arap Em. (0.8)	Danimarka (2.2) İngiltere(2.4) Slovenya (1.1)
(-1) - (+1)	Fiji (0.1) Güney Afrika (1.4)	Moritanya (-0.3) Tayland (0.3) Moldova (1.3) Honduras (0.4)	Belçika (0.4) Norveç (0.7) Trinidad &Tob. (-0.2) İsviçre (0.5) Slovak Cum. (1.1) Singapur (1.3) Kıbrıs (1.5)	Yeni Zelanda (2.4) El Salvador (1.0) Kanada (2.3) Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Hollanda (0.2) Hong Kong (1.2) Nikaragua (1.6) Bulgaristan (-0.1) Romanya (0.5) Malta (0.4) Kosta Rika (3.2)
(+1) -(+3)	Cezayir (-3.6) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Belize (2.4) Pakistan (-0.2) Kamerun (0.7) Kolombiya (0.6) Filipinler (0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Namibya (10.4) Madagaskar (0.7) Malezya (0.5) Kazakistan (-0.7) Makedonya (-2.7) Avustralya (1.2) Togo (-0.1)	Venezuela (0.3) Paraguay (0.9) Bosna Hersek (-5.6) Arjantin (0.1) Güney Kore (0.4) Kenya (-0.1) Dominik Cum. (-0.8) Brezilya (0.2) Guyana (0.7)	Şili (2.6) Guatemala (0.6) Haiti (-0.1) Guyana (0.7) İsrail (0.2)
(+3) - (+5)	Gine-Bissau (-0.1) Çad (0.0) Benin (0.1) Tunus (0.9) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Sri Lanka (-0.1) Myanmar (0.1)	Senegal (0.0) Polonya (-1.4) Moğolistan (-1.3) Burundi (-0.1) Sierra Leone (0.0) Lesotho (-0.4) Mali (0.0)	Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6) Bolivya (-1.8)	Ekvador (1.5) Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6)
(+5) üzeri	Burkina Faso (0.0) Fas (-0.7) Suriye (-0.3) Nepal (0.1) Tanzanya (0.5) Bangladeş (0.7) Vietnam (0.3) Hindistan (0.2) Mozambik (0.0) Kongo, Cum. (0.0) Angola (0.2) Çin (0.6)	Endonezya (-1.2) Arnavutluk (0.3) Malawi (-0.1) Ruanda (0.0) Etiyopya (0.0)	Mısır (0.5) Gana (0.4) Nijerya (0.0) Umman (-0.1) Azerbaycan (-0.6)	Peru (-0.1) Kırgızistan (0.2) Uruguay (-1.9) Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Panama (0.2) Umman (-0.1) Uganda (1.2) Zambiya (-0.1)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

5.Düzenlemeler: Endeksin beşinci ana alanını oluşturan düzenlemelerde, piyasaya girişlerin kısıtlanması ve iş yapma alanlarında gönüllü mübadelelere engel olunması ekonomik özgürlüğü azaltan bir durum olarak kabul edilmektedir. Düzenlemeler, kendi içinde kredi piyasaları, işgücü piyasaları ve iş yapma ile ilgili düzenlemeleri içermektedir. Endeks, kredi piyasalarının düzenlenmesi, bankacılık sektöründe özel sahiplik, özel sektöre açılan krediler ve faiz oranları üzerindeki kontrollere göre belirlenmektedir. İşgücü piyasası düzenlemeleri ise işçi ve işverenlerin ekonomik özgürlüğünün ihlal edilmesini içermektedir. Bu alanda öne çıkan uygulamalar asgari ücret, işten çıkarma, ücretlerin belirlenmesinin merkezileştirilmesi, sendika sözleşmeleri ve zorunlu askerliğe ilişkin düzenlemelerdir. İş yapma bileşenindeki düzenlemeler, piyasalara girişi engelleyen ve rekabeti düşüren uygulamalar ile bürokratik işlemleri kapsamaktadır. Bu alanda yüksek çıkan bir endeks oranı, düzenlemeler açısından daha serbest bir ekonomik yapıya işaret etmektedir.

Ana alan olan düzenlemelerin yer aldığı Tablo 2.12'de, bazı gelişmiş ülkelerin daha kontrollü bazı düşük gelirli ülkelerin ise daha serbest piyasalara sahip olduğu görülmektedir. Ancak genel olarak yüksek gelirli ülkeler en serbest kategoride düşük ve alt-orta gelirli ülkeler ise en az ve üçüncü serbest kategoriler içinde yer almıştır.

Tablo 2.12. EFW Endeksi Düzenlemeler Kategorisine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	**En az serbest (3.69-6.24)**	**Üçüncü serbest (6.25-6.97)**	**İkinci serbest (6.99-7.62)**	**En serbest (7.63-9.16)**
(-5) den küçük	Ukrayna (2.4) Zimbabve (1.3)		Estonya (9.1) Litvanya (9.4)	Letonya (11.1)

(-5) - (-3)		İtalya (1.7)	Finlandiya (1.4) Ermenistan (-9.7)	İrlanda (7.4) Japonya (1.1) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	Yunanistan (1.2) Almanya (-0.9) Türkiye (3.7) Rusya (2.3)	Hırvatistan (-0.5) Barbados (2.6) Meksika (1.8) Portekiz (1.5)	İsveç (2.2) Macaristan (2.6) Jamaika (2.0) Lüksemburg (1.0) Slovenya (1.1) Gabon (0.2) Fransa (1.1) İspanya (9.7) Avusturya (0.4) Çek Cum. (1.4) Bir. Arap Em. (0.8)	Danimarka (2.2) İngiltere(2.4) Kuveyt (0.1) İzlanda (4.9) ABD(4.7)
(-1) - (+1)		Tayvan (0.0) Moritanya (-0.3) Malta (0.4) Kosta Rika (3.2)	El Salvador (1.0) Norveç (0.7) Tayland (0.3) Romanya (0.5) Kıbrıs (1.5) Güney Afrika (1.4) Moldova (1.3) Honduras (0.4)	Yeni Zelanda (2.4) Belçika (0.4) Kanada (2.3) Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Hollanda (0.2) Trinidad &Tob. (-0.2) Fiji (0.1) Hong Kong (1.2) Nikaragua (1.6) İsviçre (0.5) Slovak Cum. (1.1) Bulgaristan (-0.1) Singapur (1.3)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Paraguay (0.9) Madagaskar (0.7) Arjantin (0.1) Cezayir (-3.6) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Brezilya (0.2) Kamerun (0.7) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Güney Kore (0.4) Guatemala (0.6) Haiti (-0.1) Dominik Cum. (-0.8) Pakistan (-0.2) Kolombiya (0.6) Filipinler (0.1) İsrail (0.2)	Şili (2.6) Bosna Hersek (-5.6) Kenya (-0.1) Kazakistan (-0.7) Guyana (0.7)	Namibya (10.4) Malezya (0.5) Belize (2.4) Makedonya (-2.7) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Senegal (0.0) Gine-Bissau (-0.1) Ekvador (1.5) Çad (0.0) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Mali (0.0) Bolivya (-1.8) Myanmar (0.1)	Benin (0.1) Sierra Leone (0.0) Sri Lanka (-0.1)	Polonya (-1.4) Moğolistan (-1.3) Tunus (0.9) Burundi (-0.1) Lesotho (-0.4)	Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6)
(+5) üzeri	Fas (-0.7) Suriye (-0.3) Nepal (0.1) Mısır (0.5) Mozambik (0.0) Kongo, Cum. (0.0) Angola (0.2) Çin (0.6)	Peru (-0.1) Burkina Faso (0.0) Endonezya (-1.2) Arnavutluk (0.3) Tanzanya (0.5) Bangladeş (0.7) Vietnam (0.3) Uruguay (-1.9) Gana (0.4) Hindistan (0.2) Panama (0.2) Zambiya (-0.1) Malawi (-0.1) Etiyopya (0.0) Azerbaycan (-0.6)	Kırgızistan (0.2) Nijerya (0.0)	Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Umman (-0.1) Uganda (1.2) Ruanda (0.0)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

Endeksin düzenlemeler alanını oluşturan ana bileşenlerinden kredi piyasalarının düzenlenmesi Tablo 2.13'te, işgücü piyasalarının düzenlenmesi Tablo 2.14'te ve iş piyasalarının düzenlenmesi de Tablo 2.15'te yer almaktadır.

Tablo 2.13'te 2.22 ile en düşük endeks oranına sahip olan Myanmar'dan sonra 4.79 ile Zimbabve gelmektedir. Bazı yüksek ve üst-orta gelirli ülkeler diğer yüksek gelirli ülkelere göre kredi piyasaları düzenlemeleri açısından daha kontrollü görülmelerine rağmen kriz döneminde oldukça daralmışlardır. Diğer endeks değerlerinde olduğu gibi düşük ve orta gelirli ülkelerin büyük bir kısmı kredi piyasalarında daha denetimli görülmektedir.

Tablo 14'teki işgücü piyasaları düzenlemeleri ve Tablo 15'teki iş yapma düzenlemelerine göre ülkelerin daha dağınık bir yapıda olduğu görülmektedir.

Tablo 2.13. EFW Endeksi Kredi Piyasalarının Düzenlemesi Ana Bileşenine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (2.22-7.95)	Üçüncü serbest (7.97-8.92)	İkinci serbest (9.00-9.68)	En serbest (9.73-10)
(-5) den küçük	Zimbabve (1.3)	Ukrayna (2.4)	Estonya (9.1) Letonya (11.1) Litvanya (9.4)	
(-5) - (-3)		İtalya (1.7)	İrlanda (7.4) Ermenistan (-9.7) Japonya (1.1)	Finlandiya (1.4) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	Jamaika (2.0) Yunanistan (1.2) Gabon (0.2) Türkiye (3.7) Barbados (2.6) Portekiz (1.5) Bir. Arap Em. (0.8)	Almanya (-0.9) Meksika (1.8) Rusya (2.3)	Macaristan (2.6) Lüksemburg (1.0) Birleşik Krallık (2.4) Slovenya (1.1) İzlanda (4.9) Birleşik Devletler (4.7) Fransa (1.1)	Danimarka (2.2) İsveç (2.2) Hırvatistan (-0.5) Kuveyt (0.1) İspanya (9.7) Avusturya (0.4) Çek Cum. (1.4)
(-1) - (+1)	Romanya (0.5)	Tayvan (0.0) Fiji (0.1) Moritanya (-0.3) Malta (0.4) Kosta Rika (3.2)	Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Trinidad &Tob. (-0.2) İsviçre (0.5) Tayland (0.3) Moldova (1.3) Honduras (0.4)	Yeni Zelanda (2.4) El Salvador (1.0) Belçika (0.4) Kanada (2.3) Norveç (0.7) Hollanda (0.2) Hong Kong (1.2) Nikaragua (1.6) Slovak Cum. (1.1) Bulgaristan (-0.1) Singapur (1.3) Kıbrıs (1.5) Güney Afrika (1.4)
(+1) -(+3)	Madagaskar (0.7) Arjantin (0.1) Cezayir (-3.6) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Haiti (-0.1) Brezilya (0.2) Kamerun (0.7) Togo (-0.1)	Paraguay (0.9) Dominik Cum. (-0.8) Pakistan (-0.2) Kolombiya (0.6) Guyana (0.7) İsrail (0.2) Fildişi Sahili (0.0)	Venezuela (0.3) Şili (2.6) Bosna Hersek (-5.6) Güney Kore (0.4) Kenya (-0.1) Guatemala (0.6) Filipinler (0.1)	Namibya (10.4) Malezya (0.5) Belize (2.4) Kazakistan (-0.7) Makedonya (-2.7) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Çad (0.0) Sierra Leone (0.0) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Mali (0.0) Sri Lanka (-0.1) Myanmar (0.1)	Senegal (0.0) Gine-Bissau (-0.1) Tunus (0.9) Burundi (-0.1) Mauritius (-1.2)	Polonya (-1.4) Ekvador (1.5) Benin (0.1) Bolivya (-1.8)	Moğolistan (-1.3) Bahreyn (-0.6) Lesotho (-0.4)
(+5) üzeri	Suriye (-0.3) Nepal (0.1) Arnavutluk (0.3) Uruguay (-1.9) Mısır (0.5) Hindistan (0.2) Kongo, Cum. (0.0) Malawi (-0.1) Çin (0.6) Etiyopya (0.0) Azerbaycan (-0.6)	Peru (-0.1) Burkina Faso (0.0) Fas (-0.7) Endonezya (-1.2) Tanzanya (0.5) Bangladeş (0.7) Gana (0.4) Mozambik (0.0) Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Angora (0.2) Zambiya (-0.1) Ruanda (0.0)	Vietnam (0.3) Kırgızistan (0.2) Panama (0.2) Uganda (1.2)	Nijerya (0.0) Umman (-0.1)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

Tablo 2.14. EFW Endeksi İşgücü Piyasalarının Düzenlemesi Ana Bileşenine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (2.86-5.24)	Üçüncü serbest (5.28-6.25)	İkinci serbest (6.27-7.32)	En serbest (7.35-9.24)
(-5) den küçük	Zimbabve (1.3)	Estonya (9.1) Ukrayna (2.4) Litvanya (9.4)	Letonya (11.1)	
(-5) - (-3)	Finlandiya (1.4)	Ermenistan (-9.7) İtalya (1.7)		İrlanda (7.4) Japonya (1.1) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	İsveç (2.2) Yunanistan (1.2) Almanya (-0.9) Türkiye (3.7)	Hırvatistan (-0.5) Lüksemburg (1.0) Slovenya (1.1) Meksika (1.8) Portekiz (1.5) Fransa (1.1) Rusya (2.3) İspanya (9.7) Avusturya (0.4)	Macaristan (2.6) Gabon (0.2) Barbados (2.6)	Danimarka (2.2) Jamaika (2.0) Birleşik Krallık (2.4) Kuveyt (0.1) İzlanda (4.9) Birleşik Devletler (4.7) Çek Cum. (1.4) Bir. Arap Em. (0.8)
(-1) - (+1)	Norveç (0.7) Tayvan (0.0) Kıbrıs (1.5)	Tayland (0.3) Güney Afrika (1.4) Moldova (1.3) Honduras (0.4)	El Salvador (1.0) Belçika (0.4) Botsvana (-0.1) Hollanda (0.2) Moritanya (-0.3) Nikaragua (1.6) Romanya (0.5) Malta (0.4) Kosta Rika (3.2)	Yeni Zelanda (2.4) Kanada (2.3) Gürcistan (3.6) Trinidad &Tob. (-0.2) Fiji (0.1) Hong Kong (1.2) İsviçre (0.5) Slovak Cum. (1.1) Bulgaristan (-0.1) Singapur (1.3)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Paraguay (0.9) Madagaskar (0.7) Arjantin (0.1) Güney Kore (0.4) Cezayir (-3.6) Orta Afr. Cum. (0.0) İran (1.4) Guatemala (0.6) Brezilya (0.2) İsrail (0.2) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Şili (2.6) Pakistan (-0.2) Kolombiya (0.6) Filipinler (0.1)	Bosna Hersek (-5.6) Dominik Cum. (-0.8) Kazakistan (-0.7) Kamerun (0.7) Makedonya (-2.7) Guyana (0.7)	Namibya (10.4) Malezya (0.5) Kenya (-0.1) Haiti (-0.1) Belize (2.4) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Senegal (0.0) Gine-Bissau (-0.1) Ekvador (1.5) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Bolivya (-1.8)	Çad (0.0) Benin (0.1) Sierra Leone (0.0) Mali (0.0)	Polonya (-1.4) Moğolistan (-1.3) Tunus (0.9) Mauritius (-1.2) Lesotho (-0.4) Sri Lanka (-0.1)	Burundi (-0.1) Bahreyn (-0.6)
(+5) üzeri	Fas (-0.7) Vietnam (0.3) Mısır (0.5) Mozambik (0.0) Angora (0.2) Çin (0.6)	Suriye (-0.3) Nepal (0.1) Endonezya (-1.2) Arnavutluk (0.3) Tanzanya (0.5) Kırgızistan (0.2) Uruguay (-1.9) Gana (0.4) Panama (0.2)	Peru (-0.1) Burkina Faso (0.0) Bangladeş (0.7) Hindistan (0.2) Kongo, Cum. (0.0) Zambiya (-0.1) Malawi (-0.1) Ruanda (0.0) Etiyopya (0.0) Azerbaycan (-0.6)	Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Nijerya (0.0) Umman (-0.1) Uganda (1.2)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

Tablo 2.15. EFW Endeksi İş Yapma Düzenlemesi Ana Bileşenine Göre Ülkelerin Kriz Dönemi Performansı

Kriz dönemi büyüme oranları	En az serbest (3.43-5.34)	Üçüncü serbest (5.39-6.07)	İkinci serbest (6.10-6.54)	En serbest (6.58-8.74)
(-5) den küçük	Ukrayna (2.4) Zimbabve (1.3)		Letonya (11.1) Litvanya (9.4)	Estonya (9.1)
(-5) - (-3)		Ermenistan (-9.7) İtalya (1.7)	Japonya (1.1)	İrlanda (7.4) Finlandiya (1.4) Bahamalar (6.3)
(-3) - (-1)	Rusya (2.3) Çek Cum. (1.4)	Macaristan (2.6) Hırvatistan (-0.5) Jamaika (2.0) Barbados (2.6) Meksika (1.8) Portekiz (1.5) İspanya (9.7)	Yunanistan (1.2) Almanya (-0.9) Slovenya (1.1) Türkiye (3.7) Fransa (1.1) Avusturya (0.4)	Danimarka (2.2) İsveç (2.2) Lüksemburg (1.0) Birleşik Krallık (2.4) Kuveyt (0.1) Gabon (0.2) İzlanda (4.9) Birleşik Devletler (4.7) Bir. Arap Em. (0.8)
(-1) - (+1)	Moritanya (-0.3) Bulgaristan (-0.1) Malta (0.4)	Nikaragua (1.6) Slovak Cum. (1.1) Kosta Rika (3.2)	El Salvador (1.0) Belçika (0.4) Hollanda (0.2) Tayvan (0.0) Trinidad &Tob. (-0.2) Tayland (0.3) Romanya (0.5) Kıbrıs (1.5) Güney Afrika (1.4) Moldova (1.3) Honduras (0.4)	Yeni Zelanda (2.4) Kanada (2.3) Gürcistan (3.6) Botsvana (-0.1) Norveç (0.7) Fiji (0.1) Hong Kong (1.2) İsviçre (0.5) Singapur (1.3)
(+1) -(+3)	Venezuela (0.3) Bosna Hersek (-5.6) Arjantin (0.1) Orta Afr. Cum. (0.0) Haiti (-0.1) Pakistan (-0.2) Brezilya (0.2) Kamerun (0.7) Togo (-0.1) Fildişi Sahili (0.0)	Paraguay (0.9) Madagaskar (0.7) Kenya (-0.1) Cezayir (-3.6) Guatemala (0.6) Dominik Cum. (-0.8) Kazakistan (-0.7) Filipinler (0.1)	Şili (2.6) Namibya (10.4) İran (1.4) Makedonya (-2.7) Kolombiya (0.6) Guyana (0.7) İsrail (0.2)	Malezya (0.5) Güney Kore (0.4) Belize (2.4) Avustralya (1.2)
(+3) - (+5)	Senegal (0.0) Polonya (-1.4) Gine-Bissau (-0.1) Ekvador (1.5) Çad (0.0) Benin (0.1) Burundi (-0.1) Nijer (0.0) Kongo, Dem. (0.0) Lesotho (-0.4) Bolivya (-1.8)	Mali (0.0) Sri Lanka (-0.1)	Moğolistan (-1.3) Sierra Leone (0.0)	Tunus (0.9) Mauritius (-1.2) Bahreyn (-0.6)
(+5) üzeri	Nepal (0.1) Bangladeş (0.7) Vietnam (0.3) Mısır (0.5) Hindistan (0.2) Nijerya (0.0) Angora (0.2) Çin (0.6)	Peru (-0.1) Burkina Faso (0.0) Suriye (-0.3) Endonezya (-1.2) Arnavutluk (0.3) Tanzanya (0.5) Gana (0.4) Mozambik (0.0) Kongo, Cum. (0.0) Uganda (1.2) Malawi (-0.1) Azerbaycan (-0.6)	Fas (-0.7) Kırgızistan (0.2) Uruguay (-1.9) Panama (0.2) Zambiya (-0.1) Etiyopya (0.0)	Ürdün (-0.2) Pap. Yeni Gine (0.0) Umman (-0.1) Ruanda (0.0)

Not: Ülke adlarının yanındaki parantezlerin içindeki değerler 2009 yılındaki işsizlik oranı ile 2007 yılı işsizlik oranı arasındaki farka eşittir. Tablodaki renkler 2007 yılı DB gelir sınıflamasına göre yazılmıştır. Siyah renkli yazılan ülkeler düşük gelirli, mavi renkli yazılan ülkeler alt-orta gelirli, yeşil renkli yazılan ülkeler üst-orta gelirli, kırmızı yazılan ülkeler gelişmiş ülkelerdir.

EFW endeksi kapsamında oluşturulan bu tablolarda genel olarak ekonominin serbestlik düzeyini gösteren özet endeksin yer aldığı Tablo 2.6'da, ana bileşen ve alt bileşenlere göre hazırlanan diğer tablolara göre daha net bir sonuç ortaya çıktığı görülmüştür. Yani yüksek gelirli ve daha serbest ekonomik yapıya sahip olan ülkeler krizden oldukça derin etkilenirken düşük gelirli ve ekonomik serbestlik düzeyi daha düşük olan ülkeler daha az etkilenmiştir. Endeksin ana ve alt bileşenlerinden mülkiyet hakları, sağlam para, ticaret ve düzenleme endeksleri, endeks özeti tablosuna benzer bir eğilim göstermiştir.

EFW endeks özetine göre oluşturulan tabloda bazı ülkeler genel eğilimin dışında kalmıştır. Yani ekonomik olarak daha serbest olup yüksek oranlarda büyüyen ya da serbetlik düzeyi daha düşük olup ekonomisi daralan ülkeler olmuştur. Bu durum, küresel finansal kriz ile çakışan diğer küresel olaylar ile açıklanabilir. 2007 yılında ABD'de başlayan finansal kriz dünya ekonomik krizine dönüşürken, gıda krizi, enerji fiyatlarındaki artış ve dünya ticaretinde yaşanan tıkanıklık süreciyle örtüşmüştür. 2007 yılının birinci çeyreğinde büyük banka kayıpları yaşanırken, aynı yılın son çeyreğinde gıda ihracatında kısıtlamalar başlamıştır. 2008 yılının ikinci çeyreğinde gıda fiyatları zirve yapmış, üçüncü çeyreğinde de Lehman Brothers iflas etmiştir. 2010 yılının ilk çeyreğinde Yunanistan borç krizine girmiştir (IEG, 201: 6-7). Tablo 2.16'da da görüldüğü üzere dünya genelinde gıda krizi ve finansal kriz süreci aynı dönemde başlamıştır. Finansal kriz daha çok gelişmiş ülkelerde yayılırken, gıda krizi az gelişmiş ülkelerde açlık sorununu arttırmıştır.

Tablo 2.16. 2007-2010 Kriz Kronolojisi

ABD eşik altı krizi	Gelişmiş ekonomilerin finansal krizi			Küresel ekonomik kriz				Toparlanma				
Gıda fiyatlarında artış				Gıda krizi		Gıda fiyatlarında düşüş						
2007	2007	2007	2007	2008	2008	2008	2008	2009	2009	2009	2009	2010
Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1	Q2	Q3	Q4	Q1

Kaynak: IEG, 2010: 6.

Buna göre ekonomisinde petrol geliri önemli bir paya sahip olan ülkelerin kriz dönemindeki büyüme oranlarına bakıldığında, EFW endeksi kapsamında istisna oluşturan ülkelerden serbestlik düzeyi yüksek olan ve kriz döneminde büyüyen Bahreyn, Kazakistan ve Umman GSYİH içinde petrol geliri yüksek olan ülkelerdir[30].

Diğer taraftan dış ticaretinde gıdanın payı önemli olan ülkelere bakıldığında, gıda ticaretinde ve büyüme oranlarında petrol ülkelerinde olduğu gibi önemli bir değişim görülmemektedir[31]. Buna göre EFW endeksi kapsamında istisna oluşturan ülkelerden toplam ihrcatında gıda ihracatının payı yüksek olan ülkelerden Uganda, Panama, Uruguay ve Belize serbestlik düzeyi yüksek olan ve kriz döneminde büyüyen ülkeler arasında yer almıştır.

Küresel krizle çakışan gıda ve petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak bu ülkelerde ekonomik büyüme devamlılık göstermiştir. Ancak bu dönemde ekonomisi en az serbest kategorsinde yer alan ve 2009 yılında %17 üzerinde daralan (2008-09 ortalaması -%5,84) Zimbabve'nin 2006 yılında %1,000 olan enflasyon oranının 2007 yılında %66,000 olduğunu belirten Reinhart ve Rogof (2008), ülkenin hiperenflasyon

[30] Ek 2'de, 2008 yılında petrol gelirinin GSYH içinde payı en yüksek olan ilk 15 ülke sıralanmıştır. Bu ülkelerden Cezayir, Angola, Ekvador, İran, Kuveyt, Nijerya, BAE, Venezuela OPEC (Net Petrol İhraç eden Ülkeler Birliği) üyesidir. Bu çalışma kapsamında yer almayan Irak, Katar, Suudi Arabistan ve Libya ile 12 üye ülkeden oluşan OPEC, 1960 yılında Irak'ta, Irak, İran, Kuveyt, Suudia Arabistan ve Venezuela arasında yapılan anlaşma ile kurulmuştur.

[31] Ek 3'de, gıda ithalatı ve ihracatına göre sıralanan ilk on beş ülkeye göre yorumlanmaktadır.

sürecine dikkati çekmiştir. Lane ve Milesi-Ferretti (2010) Meksika'nın ABD ekonomisi ile olan sıkı ilişkisine vurgu yapmıştır. Yine bu dönemde Ukrayna ve Rusya arasında doğal gaz sorunu yaşanmıştır. 2006 yılında Ukrayna'nın doğal gaz ithalatının yaklaşık %80'ini sağladığı Rusya ile arasında gaz savaşı başlamış ve Rusya Ukrayna'ya gaz ihracatını durdurmuştur (Larrabee, 2010: 40)

Bu örnekler dışında, 1980 yılından itibaren istikrar ve yapısal uyum programları kapsamında ekonomik serbestleşme sürecine giren Türkiye, EFW endeksi kapsamında daha az serbest bir ekonomiye sahip olmasına karşın krizden oldukça etkilenen ülkeler içinde yer almıştır. Bu durum, EFW endeksinin ülkelerin ekonomik serbestlik düzeyini ne kadar gerçekçi belirlediğine dair bir soruya da yol açabilir. Ancak küresel kriz sürecini ele alan çalışmalarda, finansal piyasalarını aşırı serbestleştiren ve denetlemeyen özellikle gelişmiş ülkelerin krizden daha çok etkilendiği vurgulanmıştır. Bu sonuç, EFW endeksi kapsamında oluşturulan tablolarda da görülmüştür. Sonuç olarak, daha serbest ekonomiye sahip olan dünya ekonomisi ile daha çok bütünleşen özellikle yüksek gelirli ülkelerin krizden daha fazla etkilendiği söylenebilir.

BÖLÜM 3. KÜRESEL KRİZE YÖNELİK ÜLKELER ARASI KARŞILAŞTIRMA VE AMPİRİK UYGULAMA

Küresel krizin en derin yaşandığı 2009 yılından sonra uygulanan programlar neticesinde, 2010 yılıyla birlikte birçok ülkede krizin etkisi azalmaya başlamıştır. 2009 yılında derinleşen kriz üzerine yapılan teorik çalışmalar yanında kriz dönemi büyüme oranları kapsamında yapılan ampirik çalışmalar da literatürde yerini almıştır. Bu çalışmaların ortak görüşü, denetimsiz bırakılan finansal piyasalarda krizin kaçınılmaz olduğudur.

Krizden en çok etkilenen yeni üye AB ülkelerinin deneyimi, gelişmekte olan birçok ülkede uygulanan istikrar ve yapısal uyum programları sonrasında yaşanan ekonomik krizlere benzetilmektedir. Buna karşın, kalkınma politikaları kapsamında daha korumacı politikalar uygulayan Asya ülkeleri kriz sürecinde oldukça başarılı bir performans sergilemişlerdir. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle krizden en çok etkilenen on AB üyesi ülkeler ile DAKM (Doğu Asya Kalkınma Modeli) uygulamış olan on Asya ülkesinin küresel krizdeki farklı deneyimleri ele alınmaktadır. Daha sonra DB, IMF veri tabanı ve EFW serbestlik endeksi verileri kapsamında kesit verisi regresyon analizi ile küresel krize yönelik çalışmalarda öne çıkan değişkenlerin kriz dönemi büyüme oranı üzerinde etkili olup olmadığı test edilmektedir.

3.1. AB Ülkeleri ile Asya Ülkeleri Ekonomilerinin Karşılaştırılması

Çalışmanın Ekler kısmında yer alan Ek 14 tablosunda, kriz dönemi büyüme oranlarına göre sıralanan ülkelere bakıldığında, başta Estonya olmak üzere AB'ye 2004 yılı ve sonrasında katılan ülkelerin negatif büyüme oranları dikkati çekmektedir[32].

AB içinde kriz döneminde ekonomisi en çok daralan ilk on ülkenin yer aldığı Tablo 3.1'de görüldüğü üzere, kürsel kriz öncesi dönemde yüksek büyüme oranı kaydeden Estonya, Letonya ve Litvanya kriz döneminde bir o kadar daralmıştır. Bu üç ülkenin en önemli özelliği, kriz öncesinde %14 üzerinde seyreden cari işlemler dengesi açığıdır. Bu üç ülkenin cari işlemler açığı kriz öncesi dönemde sürekli artmıştır. 2006 yılında cari işlemler açığı en çok artış gösteren ilk üç ülke yine Baltık ülkeleri olmuştur (Letonya %127, Estonya %86.5 ve Litvanya %76, Ek 4).

[32] Bugünkü Avrupa Birliği'nin (AB) temellerini, 1951 yılında Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın imzaladığı Paris Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ile yine aynı ülkelerin 1957 yılında imzaladığı Roma Antlaşmasıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu oluşturuyor. Avrupa bütünleşmesi birbirini takip eden çeşitli genişleme ve derinleşme süreçlerinden geçerek ortak para biriminden, tarım ve göç politikalarına kadar pek çok alanda ortak politikalar uygulayan 28 üyeli bir Birliğe dönüştü. Birinci Genişleme, İngiltere, İrlanda, Danimarka, 1973. İkinci Genişleme, Yunanistan, 1981. Üçüncü Genişleme, İspanya ve Portekiz, 1986. Dördüncü Genişleme, Avusturya, Finlandiya, İsveç, 1995. Beşinci Genişleme, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 2004; Romanya ve Bulgaristan, 2007**;** Hırvatistan 2013 (Avrupa Birliği Bakanlığı).

Tablo 3.1. Kriz Döneminde Ekonomisi En Çok Daralan İlk On AB Ülkesine Dair Bazı Veriler

	Büyüme oranları (%)				Cari işlemler Dengesi (GSYH, %)		
Ülkeler	**2002-07**	**2008-09**	**2010-13**		**2005-07**	**2008-09**	**2010-13**
Danimarka	1.76	-2.90	0.41		-13.635	-3.160	-0.228
Estonya	7.98	-10.03	4.26		-17.777	-1.931	-0.992
Finlandiya	3.27	-3.77	0.70		-10.661	-4.640	-0.040
Hırvatistan	4.83	-2.67	-1.28		-3.984	-3.865	3.159
İrlanda	4.91	-4.49	0.59		4.785	2.910	-0.089
İtalya	1.07	-3.27	-0.54		-2.135	-2.349	-1.518
Letonya	9.39	-8.68	2.80		2.828	3.102	6.119
Litvanya	9.25	-6.09	3.71		-7.111	-3.874	1.712
Macaristan	3.63	-2.84	0.66		-6.329	-6.754	-0.342
Yunanistan	4.17	-2.42	-6.19		-10.724	-12.679	-5.474
	İşsizlik oranları (%)				**Sanayi (GSYH, %)**		
	2002-07	**2008-09**	**2010-13**		**2002-07**	**2008-09**	**2010-13**
Danimarka	4.67	4.70	7.40		26.25	24.83	23.03
Estonya	8.10	9.65	12.08		29.70	28.22	28.77
Finlandiya	8.27	7.25	7.97		34.20	31.57	28.16
Hırvatistan	12.67	8.75	14.68		28.82	27.79	27.08
İrlanda	4.42	9.00	14.08		34.34	28.45	26.25
İtalya	7.77	7.25	9.92		26.16	25.19	23.96
Letonya	9.23	12.25	15.23		16.97	15.35	17.95
Litvanya	9.23	9.75	14.52		23.97	21.25	24.21
Macaristan	6.65	8.90	10.80		31.05	29.97	30.28
Yunanistan	9.58	8.60	20.43		21.10	17.71	14.29

Kaynak: DB.

Krizden oldukça derin etkilenmiş olan Letonya, Estonya ve Litvanya'nın dikkat çekici bir diğer özelliği de *Doing Business*[33] *2006* yılı raporunda görülmektedir. İş yapma raporu olan *Doing Business*, ülkeler için işletme açma, çalıştırma, işten çıkarma, sözleşmelerin uygulanması, kredi alma ve bir işletmenin kapanmasına yönelik reformlara göre hazırlanan bir rapordur. *Doing Business 2006* yılı raporunda, 2004 yılında en an az bir reform gerçekleştiren bölgeler sıralamasında

[33] *Doing Business* raporu, hükümet düzenlemeleri ve mülkiyet haklarının korunması ve bunların özellikle küçük ve orta ölçekli yurt içi işletmeler üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu göstergeler, bir işe başlamadaki prosedür sayısı ya da ticari mülkü kaydetmek gibi düzenlemelerin derecesini belgelemektedir. İkinci olarak, zaman ya da sözleşmelerin uygulanma maliyetleri, iflasların gerçekleşmesi ya da sınırlar arası ticaret gibi düzenleme sonuçlarını kaydeder. Üçüncü olarak mülkiyet haklarının korunmasının boyutunu ölçer. Dördüncü olarak istihdama yönelik düzenlemelerin esnekliğini ölçer ve son olarak işletmelerin vergi yükünü belirler.

ilk sırayı Doğu Avrupa ve Merkez Asya ülkeleri almıştır. Bu ülkeleri sırayla yüksek gelirli OECD ülkeleri, Latin Amerika ve Karayipler, Güney Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahra-altı Afrika bölgeleri takip etmiştir. 2004 yılında çoğunluğu Doğu Avrupa ülkesi olan 10 ülkenin AB'ye girmesi bu reformların gerçekleştirilmesini hızlandırmıştır. 2004 yılında en kolay yatırım yapılan ülkeler arasında yer almayı başaran Baltık ülkeleri, yani Litvanya, Estonya ve Letonya için dikkate değer bir başarı olduğu belirtilmiştir (Doing Business, 2006:3).

Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Slovenya ve Slovakya 2004 yılında, Bulgaristan ve Romanya ise 2007 yılında AB'ye girmiştir. AB'ye giriş neticesinde gerçekleştirilen reformlar, bu ülkelere sermaye girişini artırmıştır. Küresel kriz öncesinde, AB'ye yeni üye olan ülkelere giren ortalama sermaye, Asya krizi öncesinde bu ülkelere giren sermaye girişinin üç katı oranında gerçekleşmiştir (Bakker ve Gulde, 2010:5).

Bu ülkelerin performansına bakıldığında daha korumacı ve sanayileşme üzerine gelişen Asya ülkeleri ile karşılaştırıldığında çarpıcı sonuçlar vermektedir. Tablo 3.1'de yer alan göstergelerle Tablo 3.2'de yer alan göstergeler birbirine çok zıttır. Doğu Asya Kalkınma Modelinin (DAKM) en başarılı 10 ülkesini içeren Tablo 3.2'de sadece Hong Kong ve Japonya'nın kriz dönemi büyüme oranının negatif olduğu görülmektedir [34] . Ancak Hong Kong daha çok bir finans merkezi konumundadır. DAKM'nin öncüsü olan Japonya, bu grup içinde ekonomisi en çok daralan ülke olmuştur.

[34] Doğu Asya, Dünya GSYİH'sinin%20'sinden fazlasını oluşturan, 10 ASEAN ülkesi (Brunei, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, Laos, Malezya, Myanmar, Singapur, Tayland ve Vietnam), Çin, Japonya, Moğolistan, Güney ve Kuzey Kore ile birlikte Tayvan ve Hong Kong'u kapsayan ve 2 milyardan fazla insanın yaşadığı bir bölgedir.

Sommer (2009), Japonya'nın yaşadığı olumsuzlukları işgücü piyasalarında yaşanan gelişmelere bağlamıştır. Ülkede 1990'lı yılların ortasından itibaren işgücünün istihdamı düzenli bir şekilde sağlanamamış, işten çıkarmalar kolaylaştırılmış, sosyal güvenceler sınırlandırılmış, düzenli çalışmayanların geliri düzenli çalışanlara göre %40 azalmıştır. Özellikle hizmet sektöründe düşük ücretli çalışanların payının artması, ücret artışını baskı altına almıştır. İmalat sanayinde çalışanlara verilen ücretler yüksek tutulsa da bu ücretler üretkenliklerinden daha düşük kalmıştır. Bu durumun yurtiçi talebinde bir azalışa yol açmış olabileceğini belirten Sommer (2009), Japonya'da yaşanan bu sürecin gelişmiş ülkelerin genelinde var olduğunu ifade etmiştir. Yükselen piyasa ekonomilerinin dünya ile bütünleşmesi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, dünya genelinde üretimin yeniden dağıtılmasına ve bazı üretim alanlarının daha az maliyetli bölgelere kaymasına yol açmıştır. Bu durum, ilk olarak imalat ürünleri fiyatlarının uluslararası rekabet ortamında düşmesi ile ihracat gelirlerinin düşmesine, ikinci olarak ülkeler arasındaki ücret farklılıkları ile yurtiçinde ücret artışları üzerinde bir baskı oluşmasına yol açmıştır.

Yükselen piyasa ekonomileri olarak da adlandırılan ülkeler içinde yer alan Çin, Hindistan, Endonezya ve Vietnam kriz döneminde de yüksek oranlarda büyümeye devam etmiştir.

Tablo 3.2. Asya Ülkelerine Ait Bazı Veriler

	Büyüme oranları (%)				**Cari işlemler Dengesi (GSYH, %)**		
Ülkeler	**2002-07**	**2008-09**	**2010-13**		**2005-07**	**2008-09**	**2010-13**
Çin	11.24	9.43	8.89		8.12	7.02	2.56
Endonezya	5.31	5.32	6.00		1.83	1.00	-1.25
G. Kore	4.97	1.77	3.84		0.94	2.02	3.64
Hindistan	7.99	6.19	7.22		-0.95	-2.22	-3.56
Hong Kong	5.72	-0.17	4.09		12.53	12.44	3.91
Japonya	1.59	-3.28	1.89		4.20	2.91	1.95
Malezya	5.86	1.66	5.75		15.13	16.29	8.09
Singapur	7.28	0.59	7.33		24.27	15.63	20.18
Tayland	5.59	0.08	4.32		1.04	4.56	1.08
Vietnam	7.07	5.53	5.83		-3.40	-8.58	1.96
	İşsizlik oranı (%)				**Sanayi (GSYH, %)**		
	2002-07	**2008-09**	**2010-13**		**2002-07**	**2008-09**	**2010-13**
Çin	4.15	4.40	4.40		46.09	46.21	45.24
Endonezya	9.85	8.15	6.52		45.52	47.86	44.23
G. Kore	3.48	3.40	3.35		37.05	36.48	38.28
Hindistan	4.08	4.00	3.55		27.69	28.02	30.73
Hong Kong	6.05	4.40	3.58		9.06	7.18	7.09
Japonya	4.62	4.50	4.45		28.38	26.79	26.48
Malezya	3.43	3.50	3.18		46.28	43.04	40.72
Singapur	4.18	3.75	2.90		31.80	27.60	26.46
Tayland	1.42	1.35	0.77		43.75	43.70	43.43
Vietnam	2.20	2.50	2.10		37.51	37.23	38.26

Kaynak: DB.

Tablo 3.1'de yer alan AB ülkeleri ile Tablo 3.2'de yer alan Asya ülkeleri arasında kriz dönemi büyüme oranlarındaki farkın yanında cari işlemlerdeki dengesizlikler de dikkat çekicidir. Asya ülkelerinde sanayinin payının daha yüksek olması ve maliyet avantajları ile imalat sanayi ürünlerinin yurt dışına satılması bu ülkelerde cari fazla yarattığı gibi istihdam olanakları ile işsizlik sorununun oluşmasını da engellemiş görünmektedir. Bu ekonomik yapı, Doğu Asya ülkelerinin neoliberal dönemde kalkınma sürecinde başarılı ülkeler olarak kaydedilmesini sağlamıştır. (Çin'in cari işlemler fazlası 2007 yılında 353 milyar dolar, Japonya'nınki de 211 milyar dolardır, Ek 7).

Ortiz ve Cummins'in (2011) çalışmasına göre, Asya ülkelerinin gini katsayısı 2000 yılında 40 ve 2008 yılında 40.4 iken doğu Avrupa ve Merkez Asya ülkeleri için bu oran sırayla 33.2 ve 35.4 olarak hesaplanmıştır. Bu durum çoğunluğu AB'ye yeni üye olan ülkelerde gelir eşitsizliğinde artış olduğunu göstermektedir. Ayrıca ILO 2015 yılı raporunda da krizden en çok etkilenen AB ülkelerinde gelir eşitsizliğinin artığı vurgulanmıştır. Bu açıdan Asya ülkeleri, büyüme oranlarını korumaları yanında gelir eşitsizliğinde önemli bir artış göstermeyerek kriz sürecini AB ülkeleri karşısında daha başarılı atlatmıştır.

Doğu Asya'da uygulanan sanayi politikaları ile daha önce hiçbir ülkenin gerçekleştiremediği %9 üzerinde büyüme oranlarına ulaşıldığını belirten Chang (2011), bölgede uygulanan sanayi politikalarının önemine dikkati çekmiştir. Doğu Asya modelini, neoliberal kalkınma politikalarını içeren anaakım ideali ile karşılaştıran Rodrik (2007, 2009), 1960'ların başından itibaren en iyi performans gösteren Doğu Asya ülkelerinin başarısını kalkınmacı devlet yapısı ile açıklamıştır (Tablo 3.3). Chang (2009a) *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü* adlı kitabında, gelişmiş ülkelerin kalkınma deneyimlerinin Doğu Asya modeli ile benzer olduğunu ifade etmiştir. Chang, gelişmiş ülkelerin, kendi yapılarına göre müdahaleci sanayi, ticaret ve teknoloji politikaları sonucu geliştikten sonra dış ticarete açıldıklarını, buna karşın gelişmekte olan ülkelerin bu süreci tamamlamadan ekonomilerini serbestleştirmelerine zorlamalarını (Hollanda ve İsviçre hariç) kendi tarihsel deneyimlerine ters düştüğünü ifade etmiştir (2009a: 210-211).

Tablo 3.3. Doğu Asya Modelinin Aykırılıkları

Kurumsal alan	Anaakım ideali	"Doğu Asya" modeli
Mülkiyet hakları	Özel, yasal hükümlerle uygulanır	Özel fakat devlet otoritesi zaman zaman yasaları ihlal eder (özellikle Kore'de)
Kurumsal yönetişim	Hissedarların ("dışarıdan") denetimi, hissedar haklarının korunması	İçeriden denetim
İş dünyası –devlet ilişkileri	Kol mesafesinde, kurallara dayalı	Sıkı ilişkili
Endüstriyel örgütlenme	Ademi-merkeziyetçi, rekabetçi piyasalar, güçlü anti-tekel hükümlerin uygulanması	Üretimde yatay ve dikey entegrasyon (chaebol); devlet talimatlı karteller
Finansal sistem	Kuralsızlaştırılmış, menkul kıymetlere dayalı, giriş serbestisi olan, düzenleyici gözetim ile ihtiyatlı denetim	Banka tabanlı, sınırlı giriş, devletin yoğun denetimi altında, teşvik kredileri, zayıf resmi düzenlemeler
Emek piyasaları	Ademi-merkeziyetçi, kurumsallaşmamış, esnek emek piyasaları	Merkezi işletmelerde ömür boyu istihdam (Japonya)
Uluslararası sermaye hareketi	İhtiyatlı olmak kaydıyla serbest	1990'lara kadar sınırlı
Kamu mülkiyeti	Üretken sektörlerde söz konusu değil	Yükselen sanayilerde yoğun

Kaynak: Rodrik, 2007: 19, Rodrik, 2009: 22.

Sermaye hareketlerinin kontrol edildiği dönemlerde bile doğrudan yabancı yatırım girişinin devam ettiği yükselen Asya ülkeleri için Patnaik ve Rawal (2007), doğrudan yatırımın büyüyen piyasaları tercih ettiğini, yani sermayenin serbestleşmesine gerek olmadığını vurgulamıştır. Chang ve Grabel (2005), Rodrik (2009), Ocampo, Rada ve Taylor (2009), Yeldan (2010), Chang (2009a, 2009b) çalışmalarında DAKM, neoliberal dönemin en başarılı modeli olarak belirtilmiştir. DAKM'nin diğer gelişmekte olan ülkelerin kalkınmaları için de doğru politikaları barındırdığı görüşü hakimdir. Wade (2010), küresel kriz neticesinde özellikle düşük gelirli ülkelerin uzun dönemli büyüme ve kalkınması için, piyasaların

serbestleştirilmesine gerek olmadığını yinelemiştir. Bu uygulamalar yerine, uluslararası ticaret ve yatırım anlaşmaları kapsamında geniş çaplı sanayi politikalarını öne çıkarabilecek devlet ve piyasanın işbirliği içinde olduğu koşullarda daha iyi sonuçlar alınabileceği vurgulanmıştır.

3.2. Küresel Kriz Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalar

Claessens ve Köse (2013), yaşanan küresel krizin önceki krizlere benzer olarak; varlık fiyatlarındaki sürdürülemez boyuttaki ani yükselmeler, borç yükünde artışa yol açan kredi genişlemesi, marjinal kredilerin birikmesi ve sistemik riskler, finansal yenilikleri takiben krizlere engel olabilecek düzenleme ve denetimde yapılan hataların öne çıktığını belirtmişlerdir. Çalışmada, küresel finansal krizde yeni olan özellikler olarak, karmaşık ve şeffaf olmayan finansal varlıkların yaygın kullanımı, ABD merkez olmak üzere ulusal ve uluslararası finansal piyasaların artan ilişkisi, finansal kurumların yüksek oranda kaldıraç kullanması yanında hane halkının da önemli bir rolü olduğu saptanmıştır. Küresel krize yönelik bu saptamalar, yapılan ampirik çalışmalarda kullanılan değişkenlerde de etkili olmuştur.

Ülkelerin küresel krizden etkilenme nedenlerini belirlemek üzere yapılan çalışmalarda en çok kullanılan bağımlı değişken 2008-09 yılları ortalama büyüme oranıdır (kişi başına ya da toplam GSYH yıllık değişim oranları). Kriz öncesi büyüme oranı ile kriz dönemi büyüme oranı arasındaki fark da kullanılan bir diğer bağımlı değişkendir. Kullanılan açıklayıcı (bağımsız) değişkenler ise kriz öncesi (genellikle 2007 yılı) döneme ait veriler olmaktadır. Ancak kullanılan bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken olan büyüme oranı arasındaki içsellik sorunu

(endogeneity) ve bağımsız değişkenler arasındaki çoklu bağımlılık sorunu (multicollinearity) bulunması analizler açısından kısıtlayıcı bir durum oluşturmuştur.

Tablo 3.4. Küresel Kriz Analizleri Kapsamında Kullanılan Değişkenler[35]

Kullanılan değişkenler çoğunlukla 2007 yılı değerleri olmak üzere	
*Banka kredisi/GSYH *Banka kredisi/Mevduatı (kaldıraç) *Bütçe dengesi *Cari işlemler dengesi/GSYH *Döviz kuru rejimi *Enflasyon *Enflasyon Hedeflemesi *Ev (gayrimenkul) fiyatları *Finansal bütünleşme (sermaye hesabındaki kısıtlamalar ya da serbestlik endeksleri) *Gelişmiş ülkelerden alınan banka kredilerinin GSYH içindeki payı *İhracat hacmindeki değişim *İhracat/GSYH (bazen de ihracat içindeki bileşenlerine göre) *İmalat sanayi/GSYH *İpotekli kredi/GSYH *İşçi gelirlerinin GSYH içindeki payı	*Kamu borcu/GSYH *Kısa ve uzun dönem borçlar *Kişi başına düşen GSYH *Kredi artışı *Menkul kıymetler piyasası *Nüfus *Para arzı /GSYH (M1, M2, M3) *Reel faiz oranı *Rezerv varlıklar/GSYH *Sermaye hareketleri (DYY, portföy, finansal türevler ve diğer yatırımlar) *Tasarruf/GSYH *Ticaret ortakları *Ticari açıklık (ihracat+ithalat/GSYH) *Uluslararası alanda yayınlanan serbestlik endeksleri, kredi dereceleri, yolsuzluk vb. göstergeleri *Yatırım/GSYH *Yurtiçi kredi/yurtiçi mevduat (kaldıraç)

Küresel kriz literatüründe yer alan ampirik çalışmalara bakıldığında daha çok kesit verisi regresyon analizi kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan Claessens vd. (2010), çeyrek dönemli büyüme oranları kapsamında ülkelerin krize girme sırasına göre bir analiz yapmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 58 ülke için kesit verisi regresyon analizi ile ülkelerin büyüme oranının negatif olduğu çeyreklik dönem süresi, resesyonun başlaması ve bitmesi arasında geçen süredeki büyümenin kümülatif azalması ile derinliğini ve 2008-09 yılları ortalama büyüme oranı ile 2003-07 yılları ortalama büyüme oranı arasındaki farka göre kriz performansını gösteren üç göstergeye göre analiz uygulanmıştır. Çalışmada, ev fiyatlarındaki artış, banka

[35]Rose ve Spiegel (2012) bu değişkenlerden çok daha fazlasını kullanarak küresel kriz için öncü gösterge belirlemeye çalıştıkları çalışmasında, öncü bir değişken tespit edemediklerini, bu nedenle erken uyarı sistemine dair kuşku duymaya başladıklarını belirtmişlerdir.

kredilerindeki artış ve cari işlemler dengesi açığı üç performans üzerinde istatistiki olarak anlamlı değişkenler olarak belirlenmiştir. Ticari açıklık değişkeni, krizin süresi dışındaki performanslarda ve bankalardaki yabancı payı ise krizin süresini gösteren ilk modelde anlamlı çıkmıştır.

Üretim, tüketim ve yurtiçi talep üzerinden küresel krizin etkisini inceleyen Lane ve Milesi-Ferretti (2010), krizin boyutunu, kriz dönemi olan 2008-2009 yılları büyüme oranı ile yükselme dönemi olarak 2005-2007 yılları büyüme oranı arasındaki farka göre belirlemiştir. Uygulanan kesit verisi regresyon analizinde, kredi oranlarındaki hızlı artışların ve cari işlemler açığının kriz sürecinde önemli bir etkisinin olduğu, buna karşın ticaret açıklığı ve sanayi payının istatistiki olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Benzer bir uygulama ile Dullein (2010), 2008-2009 yılları ortalama büyüme oranı ile 2003-2007 yılları ortalama büyüme oranı farkının bağımlı değişken olarak kullandığı ilk modelinde, sadece 2007 cari işlemler dengesi ve kişi başına düşen GSYH değişkenleri negatif ve anlamlı çıkmıştır. Çalışmasında, 2007 yılı cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı, 2007 yılı enflasyon oranı, 2007 yılı kişi başı GSYH değeri, 2007 yılı döviz kuru politikasını temsilen kukla değişkenlerin yer aldığı bir regresyon analizi daha uygulamıştır. IMF WEO Ocak 2010 veri tabanında verisi bulunan 179 ülke üzerinden yapılan ikinci analizde, cari işlemler dengesi, kişi başı GSYH ve para kurulları için kullanılan kukla değişkenlerin büyümeyi negatif yönde etkilediği, 2003-2007 yılları ortalama büyüme oranını ve 2007 yılı enflasyon oranlarının ise pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Aiginger (2011), krize yönelik ampirik çalışmalarda, daha çok gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomilerinin kullanılmasını, uygulanan analizlerde de

genel olarak finansal değişkenlere yer verilirken kamu dengesi ya da kamu borcuna yönelik değişkenlere yer verilmemesini eleştirmiştir. Aiginger (2011), kendi analizinde, sanayileşmiş ülkeler ile birlikte Çin, Hindistan, Türkiye, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya ve Romanya'dan oluşan 37 ülke ile gelişmiş ülkeler ve bağlantılı olan yükselen piyasa ekonomilerine yer vermiştir. Bu çalışmada da en iyi açıklayıcı değişkenler, cari işlemler dengesi ve kredi genişlemesi olmuştur. Çalışmada, 2000-07 arası yüksek büyüme oranlarının kriz dönemi büyüme oranını ters yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmasına karşın, kullanılan Asya kukla değişkeninin pozitif çıkmasıyla kriz öncesi yüksek büyüme oranlarının kriz döneminde düşük performansa yol açacağına dair bir kesinlik olmadığı belirtilmiştir.

Berkmen vd. (2012), gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomilerinin krizden farklı düzeylerde etkilenme nedenlerini belirlemek üzere IMF WEO 2009 yılı büyüme oranları tahminleri ile bu oranların gerçekleşmelerinin karşılaştırıldığı çalışmalarında, kesit verisi regresyon analizini kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda yüksek oranlı kaldıraç, kredi genişlemesi ve kısa dönem borçların kriz döneminde oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yükselen piyasa ekonomileri için uygulanan modelde, sabitlenen döviz kuru ve gelişmiş ülkelerden borçlanma düzeyinin negatif yönde, birincil bütçe dengesinin ise pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Düşük gelirli ülkelerin de analize dahil edildiği modelde, kaldıraç ve kredi genişlemesinin büyümeyi negatif yönde etkilediği, bu değişkenler dışında ticari açıklığın en önemli açıklayıcı değişken olduğu ve negatif yönde etkilendiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Laeven ve Valencia (2010, 2012) çalışmalarında 1970-2008 yıllarında tespit edilen bankacılık krizleri üzerinden bir analiz yapan Ganioğlu (2012), panel logit

yöntemi ile krizi etkileyen unsurları belirleme yoluna gitmiştir. Çalışmada 24 gelişmiş ve 26 gelişmekte olan toplam 50 ülke için uygulanan analizde, cari işlemler dengesizliği ve kredilerdeki genişlemelerin her iki ülke grubu içinde yaşanan krizler için önemli değişkenler olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışmada gelişmiş ülkelerde kredi genişlemelerinin, gelişmekte olan ülkelerde ise cari açığın kriz olasılığını daha çok arttırdığı sonucu elde edilmiştir.

41 Avrupa ülkesi için kriz dönemini analiz eden Fraga ve Rocha (2014), üç grupta inceledikleri bu ülkelerden, özellikle AB'ye katılan yeni üye ülkeler ve yükselen piyasa ekonomilerinin krizden oldukça derin etkilenirken gelişmiş ülkelerin daha az etkilendiğini belirtmiştir. Uygulanan kesit verisi analizinde 2008-09 yılları ortalama büyüme oranı ile 2005-07 yılları ortalama büyüme oranı arasındaki fark bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada, ülkelerin kriz deneyimlerinin farklılığında finans hesabındaki diğer yatırımlar ve dış borçlar değişkenlerinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Serbestlik endeksinin yer aldığı çalışmalarda serbestlik düzeyinin, kriz dönemi büyüme oranlarında etkili olduğu görülmektedir. Dullien (2010), küresel kriz analizi yaptığı çalışmasında, Chinn-Ito'nun hazırlamış olduğu ülkelerin sermaye hesabının açıklık düzeyini gösteren KAOPEN endeksine yer vermiştir. Bu çalışmada 2008-09 kriz dönemi büyüme oranı %3'ün üzerinde daralan 12 ülke için tahmin edilen probit modelinde sermaye açıklığının kriz olasılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Giannone, Lenza ve Reichlin (2011), EFW endeksi kapsamında yer alan verileri kullanarak, kredi piyasalarındaki serbestleşme politikalarının, ülkelerin 2008-2009 büyüme oranları ile negatif yönde ilişkili olduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Buna göre kriz analizi çerçevesinde kredi genişlemesi ve cari işlemler açığının kriz sürecinde en etkili değişkenler olduğu tespit edilmiştir. Bu tez çalışmasında da yukarıda sıralanan çalışmalara benzer olarak kriz yılları olan 2008-2009 yılı ortalama büyüme oranlarının bağımlı değişken olarak yer aldığı kesit verisi regresyon analizi kullanılmaktadır. Analiz serbestlik endeksi verileri ile genişletilmektedir.

3.4.Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Veriler

Bu çalışma kapsamında da küresel kriz literatüründe öne çıkan kesit verisi regresyon analizi kullanılmaktadır. Buna göre analize katılan değişkenler 2008-09 yılları ortalama ekonomik büyüme oranı (DB), 2007 yılı yurtiçi kredi hacminin GSYH'ye oranı (DB), 2007 yılı cari işlemler ve kamu dengesinin GSYH içindeki payı (IMF, WEO), 2008 yılı nisan ayı döviz kuru rejimini gösteren kukla değişkeni (IMF, AREAER)[36] ve ekonomik serbestlik düzeyini gösteren 2007 yılı EFW endeksi bağımsız değişkenler olarak yer almaktadır. Analiz 2002-2007 yılları ortalama değeleri ile kriz öncesi dönem için de uygulanmıştır.

Ülkelerin krizden etkilenme düzeyini gösteren bağımlı değişken olarak GSYH'deki yüzde değişimin 2008-2009 yılları ortalaması kullanılmaktadır[37]. Bu oranın pozitif değer alması ekonomik büyümenin gerçekleştiği, negatif değer alması ise ekonominin küçüldüğü anlamına gelmektedir. Ekonomik büyüme; yeni yatırımların yapılması, kapasite kullanımındaki artış ve üretkenlik artışına bağlı olarak arz yönünden sağlanabildiği gibi harcamalardaki artış ile talep üzerinden de

[36] Döviz kurunu tamamen dalgalanmaya bırakan ve gözetimli dalgalanmaya bırakan ülkeler için 1, diğer döviz kuru rejimlerini uygulayan ülkeler için 0 değeri verilmiştir.
[37]Ekonomik büyüme oranı, reel GSYİH ya da kişi başına düşen reel GSYİH'nin yıllık değişim oranı olarak hesaplanmaktadır. GSYİH, üretim, harcamalar ve gelir yöntemi ile hesaplanabilmektedir.

sağlanabilir. Bu sürecin, bir taraftan yeni üretim ve pazarlama alanlarının oluşturulması ile yeni ekonomik faaliyetleri arttırması, diğer taraftan yeni istihdam olanakları yaratarak ülke ekonomisine bir dinamizm katması beklenirken, kriz durumunda ise ekonomik büyümenin düşmesi, yatırımların azalması ve işsizlik oranlarının artması beklenir. Bu açıdan büyüme oranı, ekonomiye dair genel bir eğilimi vereceği için ekonometrik analizlerde kullanımı çok yaygındır.

Kriz analizlerinde öne çıkan cari işlemler dengesinin açık vermesi, ülkenin dış dünyayla mal ve hizmet ticaretinden, kar, faiz ve ücret transferlerinden oluşan bilançosunun negatif olduğu anlamına gelmektedir. Cari işlemler açığı sürekli ve kronik hale gelen bir ülke ekonomisi dış açık vermeden büyüyemez duruma gelir ve böyle bir ekonomide kaynak akımı kesilirse büyüme durur (Boratav, 2011: 60). Cari açığı sürdürebilmek için ülkeler borçlanmak zorunda kalır. Yaşanan bir dışsal kriz durumunda ülkelerin ihracat gelirleri azalır ya da dış finansı kısıtlanır. Cari işlemler açığının azalması için özel kesim tüketim ve yatırımlar kısıtlanırken hükümetler de harcamalarını azaltıp vergi gelirlerini arttırmak zorunda kalır. Bu durum ülkeyi resesyona iter ve toparlanma süreci oldukça zaman alabilir (Ocampo, Rada ve Taylor, 2009: 13). Bu açıdan cari açık, finans sıkıntısı çeken ve dış kaynaklara bağımlı kalan ülkelerin dış şoklara karşı hassasiyetini arttırmaktadır. Bu nedenle cari denge, kriz analizlerinde yer alması gereken önemli bir değişkendir.

Yaratılan yurtiçi krediler ise alım gücü olmayan kesimlere, tüketim talebini arttırma imkanı sunmaktadır. Bu şekilde hane halkının gelirinden daha fazla tüketim yapmasına neden olunmaktadır. Firmalar da yatırım finansmanı olarak kredi yolunu seçebilmektedirler. Alınan kredilerin geri ödenmesinde yaşanan aksaklıklar bankacılık krizine yol açabilmektedir. Diğer taraftan yurt içinde yaratılan kredi

artışının sermaye girişlerine bağlı olması analizlerde kullanılan önemli bir değişken olmaktadır.

Kamu bütçesi dengesi, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki farka eşittir. Kamu dengesinin açık vermesi harcamaların gelirden daha fazla olduğu, fazla vermesi ise gelirin harcamalardan daha fazla olduğu anlamına gelir. Kamu bütçesi denk ise harcamalar ile gelirler denk demektir. Neoliberal görüş kapsamında mali disiplin ile bütçe açığına karşı çıkılmaktadır. Ancak Chang ve Grabel (2005) neoliberal uygulamaların mali dengesizliği daha çok arttırdığını vurgulamıştır. Chang ve Grabel'e (2005) göre örneğin dış ticaretin serbestleştirilmesiyle gümrük vergilerinin azalması, finansal serbestleşme neticesinde faiz oranlarındaki artış ile devlet borç yükünün artması gibi durumlar mali dengenin bozulmasına yol açabilir. Diğer taraftan kamu harcamalarının kalkınma sürecinde önemli olduğu tarihteki deneyimlerle ortaya konmuştur. Bu açıdan kamu dengesinin GSYH'ye oranı analize dahil edilmiştir.

Bu değişkenlerin dışında döviz kuru rejimi ve neoliberal uygulamaları temsil etmek üzere EFW endeksi değişkenleri de analizde yer almaktadır[38]. Buna göre kamu değişkeni (kamu dengesinin GSYH'ye oranı), cari değişkeni (cari dengenin GSYH'ye oranı), kredi değişkeni (yurtiçi kredinin GSYH'ye oranı), endeks değişkeni EFW endeksi özet değeri, devlet değişkeni EFW devlet büyüklüğü, müliyet değişkeni EFW hukuksal yapı ve mülkiyet hakları, para değişkeni EFW sağlam para, ticaret değişkeni EFW tarifeler ve ticari engellerin düzenlenmesine ilişkin endeks değerlerinin ortalaması, sermaye değişkeni EFW sermaye kontrolü,

[38] Analize dahil edilen kriz dönemi verileri, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon katsayıları ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu tespiti için uygulan VIF testi sonuçları ekte yer almaktadır.

kredip değişkeni EFW kredi piyasaları düzenlemeleri, isgucup EFW işgücü piyasları düzenlemeleri, isp EFW iş yapma düzenlemeleridir.

3.5. Bulgular

Buna göre kriz öncesi dönem için uygulanan kesit verisi regresyon analizleri sonuçları Tablo 3.5'te yer almaktadır. Bu analizde değişkenlerin 2002-2007 yılları ortalama değerleri kullanılmıştır. Bu analiz kapsamında uygulanan on modelde kredi değişkeni istatistiki olarak anlamlı tek değişken olmuştur (%1 hata payıyla). Yurtiçi kredi değişkeni kriz öncesi dönemde büyüme oranı ile ters yönlü bir ilişki göstermiştir. Bu durum düşük büyüme oranlarına sahip olan ülkelerde kredi genişlemesi ile talebin canlandırılmasının etkili bir yöntem olmadığına dair bir çıkarım oluşturabilir.

Kriz öncesi dönemde serbestlik endeksine ait hiçbir değişkenin istatistiki olarak anlamlı çıkmadığı görülmektedir (Tablo 3.5) Bu durum, dünya genelinde büyüme kaydedilen bir dönemde, ekonomilerde artan serbestleşme uygulamalarının ülke ekonomilerinin büyüme oranları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığını göstermektedir.

Kriz döneminde ise endeks özeti, mülkiyet hakları, sağlam para, ticaret ve kredi piyasası düzenlemelerini içeren endeks değişkenleri için istatistiki olarak anlamlı negatif katsayılara ulaşılmıştır (Tablo 3.6). Bu durumda kriz öncesi serbestlik düzeyi ile kriz dönemi ekonomik büyüme oranları arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Serbestlik endeksine ait diğer değişkenlerin katsayıları ise anlamlı çıkmamıştır. Bu sonuçlar, çalışmanın ikinci bölümünde EFW endeksine göre

oluşturulan, ülkelerin kriz dönemi performansını gösteren tablolar ile tutarlı çıkmıştır.

Kriz dönemi analizinde, büyüme oranının 2007 yılı kamu dengesi ile negatif, 2007 yılı cari denge ile pozitif yönlü bir ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 3.6). Bu durumda 2007 yılı kamu dengesi ile kriz dönemi büyüme arasında ters yönlü bir ilişkiden bahsedilebilir. Yani kriz öncesi dönemde kamu dengesi açık olan ülkelerin kriz döneminde daha az etkilendiği söylenebilir. Bu durum kamu açığının büyümeyi azalttığını savunan neoliberal görüşün aksine bir sonuç olmuştur. Diğer taraftan krize giren ülkelerde kurtarma paketleri kapsamında kamu harcamaları da artırılmıştır.

Kriz öncesi cari işlemler dengesi ile kriz dönemi büyüme oranı arasında ise aynı pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yani cari işlemler açığı fazla olan ülkeler krizden oldukça etilenmiş demektir. Kredi değişkeni de tüm modellerde %1 hata payı ile kriz dönemi büyüme oranıyla negatif yönlü bir etkiye sahip değişken olarak belirlenmiştir. Buna göre milli gelir içinde kredi hacmi yüksek olan ülkelerin krizden oldukça derin etkilendiği söylenebilir. Kriz dönemine ilişkin bu sonuçlar küresel kriz kapsamında yapılan diğer çalışmalardaki bulgular ile tutarlı çıkmıştır. Kur değişkeni ise hiçbir modelde istatistiki olarak anlamlı çıkmamıştır.

Küresel krize yönelik teorik ve ampirik çalışmalarda da finansal serbestleşme özellikle de sermaye hareketlerinin kontrol edilmemesi en önemli etken olarak kabul edilmiştir. Literatürde yer alan diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da yurtiçi kredi değişkeni ve cari işlemler açığıyla krizi açıklayan en önemli değişkenler olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde vurgulandığı gibi neoliberal dönemde artan sermaye hareketleri ile birlikte hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler artmıştır. Birleşmiş Milletlerin Yoksulluğu Yeniden Düşünmek raporunda, uygulanan reformların, kamu yatırımlarının düşürülmesi yanında büyümede görülen aşırı değişkenliğe yol açarak gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında önemli bir başarı sağlayamadığı vurgulanmıştır. Özellikle Latin Amerika ve Afrika ülkeleri, Doğu Avrupa geçiş ülkeleri, Eski Sovyet ülkeleri buna örnektir. Reformlar neticesinde daraltılan para ve maliye politikaları devletin ekonomik dalgalanmalara müdahalesini azalttığı gibi bu kısıtlamalar oynaklığı daha da artırmıştır. Tüketici fiyat düzeyi ve mali denge gibi nominal makroekonomik değişkenlerin istikrarı özel yatırımlar üzerinde de olumsuz etkilere yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda yavaşlayan büyüme ekonomik istikrar yanında hedeflenen yoksulluğun azaltılmasına da engel olmuştur. Diğer taraftan da ücret üzerinde oluşturulan baskı sonucu azalan reel ücret gelir eşitsizliğini arttırmıştır (UN, 2009: 89).

Chang ve Grabel (2005), daha korumacı politikalar uygulayan ülkelerin, Latin Amerika ve Asya krizlerinden çok etkilenmediğini ülke örnekleriyle göstermişlerdir. Örneğin 1990'lar boyunca kredilerin caydırılması için zorunlu karşılık vergisi uygulayan Şili ve Kolombiya, bu dönemde yaşanan krizlerden etkilenmemiştir. Ayrıca 1992-98 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlara izin veren Şili ve Kolombiya portföy yatırımlarını denetlemiştir. Asya krizi sırasında Tayvan da bu politikayı izlemiştir. Sınırlı konvertibiliteye sahip olan Çin, Hindistan ve Tayvan'da döviz kuru yanında sermaye hareketleri ve finansal denetimin sağlanması, bu ülkelerin Meksika ve Asya krizlerinde paniğin yaşanmasını engellemiştir. Sonuç

olarak Chang ve Grabel (2005) neoliberal politikalar çerçevesinde dayatılan devletin finansal sisteme müdahalesinin sakıncalı olduğu tezine karşılık alternatif politikaların varlığını ve bu politikaları uygulayan ülkelerin başarısını kanıt olarak ortaya koymaya çalışmışlardır. Çalışmada dünyadaki en başarılı kalkınma deneyimlerinin devletin kalkınma amacına uygun bir şekilde finans sektörünü idare ettiği ve özel kesim ile uyum içinde çalışan ülkelerde gerçekleştiği vurgulanmıştır.

UNCTAD 2015 yılı raporunda, ülkelerin krizden çıkış sürecinde efektif talebin önemine vurgu yapılmıştır. 1929 bunalımının ardından da Keynes (2008 [1936]), krize yol açan efektif talep yetersizliğinden bahsetmiştir. Bu durum, ekonomik kararlarda talep yönünün önemini ortaya koymaktadır. Neoliberal dönemde artan gelir eşitsizliği ve baskı altında tutulan ücretler, yurtiçi talebin düşmesinde önemli rol oynamıştır. Yine bu dönemde kamu harcamalarının azaltılması yönündeki baskılar yurtiçi talepte düşüşe yol açtığı gibi kamu yatırımlarının da azalmasına yol açarak istihdam olanaklarının da kısıtlanmasına yol açmıştır. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde önemli bir engel oluşturmuştur. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerin, en azından gelişme sürecini tamamlayana kadar daha korumacı politikalara ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Tablo 3.5. Kriz Öncesi Yükselme Dönemi Regresyon Analizi										
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
kamu27	0.0823	0.0675	0.0816	0.0564	0.079	0.0957	0.0808	0.0838	0.0945	0.118*
	(0.0628)	(0.0642)	(0.0619)	(0.0635)	(0.0624)	(0.0612)	(0.0632)	(0.0638)	(0.0593)	(0.061)
cari27	-0.017	-0.0149	-0.014	-0.0203	-0.0159	-0.0298	-0.0177	-0.0172	-0.0259	-0.0285
	(0.0415)	(0.0414)	(0.0409)	(0.0427)	(0.0417)	(0.0405)	(0.0419)	(0.0417)	(0.0405)	(0.0405)
kredi27	-0.0176***	-0.0207***	-0.0173***	-0.0245***	-0.0188***	-0.0188***	-0.0182***	-0.0175***	-0.0174***	-0.0141***
	(0.00394)	(0.00746)	(0.00413)	(0.00764)	(0.00627)	(0.00564)	(0.00447)	(0.00478)	(0.00412)	(0.00526)
endeks27		0.305								
		(0.639)								
devlet27			0.107							
			(0.242)							
mülkiyet27				0.311						
				(0.278)						
para27					0.0872					
					(0.385)					
ticaret27						0.171				
						(0.304)				
sermaye27							0.0327			
							(0.0971)			
kredip27								-0.0182		
								(0.331)		
isgucup27									0.123	
									(0.173)	
isp27										-0.252
										(0.366)
sabit	6.225***	4.366	5.511***	4.943***	5.61*	5.081**	6.129***	6.369**	5.392***	7.431***
	(0.425)	(4.056)	(1.8)	(1.261)	(2.863)	(1.96)	(0.532)	(2.746)	(1.082)	(2.064)
N	137	137	137	137	137	136	137	137	136	136
R^2	0.123	0.129	0.125	0.137	0.125	0.129	0.124	0.123	0.129	0.131
Düz. R^2	0.104	0.103	0.099	0.11	0.098	0.102	0.098	0.097	0.102	0.105

Not:Parantez içindeki değerler dirençli (robust)standart hatalardır. Katsayılar *** %1, ** %5, *%10 hata düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3.6. Kriz Dönemi Regresyon Analizi										
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
kamu7	-0.159**	-0.107*	-0.165**	-0.126**	-0.132**	-0.103*	-0.143**	-0.124**	-0.158**	-0.136**
	(0.0636)	(0.0572)	(0.0664)	(0.0611)	(0.0605)	(0.0532)	(0.0634)	(0.0547)	(0.0657)	(0.0659)
cari7	0.0840**	0.0708**	0.0897**	0.0923***	0.0770**	0.0758**	0.0796**	0.0799**	0.0837**	0.0798**
	(0.0403)	(0.0355)	(0.0421)	(0.0396)	(0.0374)	(0.0351)	(0.0390)	(0.0366)	(0.0406)	(0.0394)
kredi7	-0.0195***	-0.0117**	-0.0191***	-0.00861	-0.0149***	-0.0112**	-0.0187***	-0.0144***	-0.0194***	-0.0177***
	(0.00489)	(0.00537)	(0.00492)	(0.00594)	(0.00514)	(0.00455)	(0.00499)	(0.00498)	(0.00524)	(0.00524)
kur	-0.596	-0.178	-0.623	-0.426	-0.0993	0.0959	-0.424	-0.653	-0.597	-0.56
	(0.660)	(0.679)	(0.656)	(0.665)	(0.760)	(0.661)	(0.697)	(0.635)	(0.664)	(0.669)
endeks7		-1.211***								
		(0.444)								
devlet7			0.16							
			(0.216)							
mulkiyet7				-0.691***						
				(0.242)						
para7					-0.626**					
					(0.344)					
ticaret7						-1.191***				
						(0.272)				
sermaye7							-0.118			
							(0.110)			
kredip7								-0.823***		
								(0.249)		
isgucup7									-0.0252	
									(0.195)	
isp7										-0.374
										(0.340)
sabit	3.607***	11.11***	2.543	6.651***	8.010***	10.75***	3.890***	10.38***	3.757***	5.664**
	(0.498)	(2.731)	(1.639)	(1.017)	(2.422)	(1.671)	(0.501)	(2.092)	(1.189)	(1.809)
N	133	133	133	133	133	133	133	133	133	133
R^2	0.219	0.267	0.222	0.268	0.251	0.323	0.227	0.276	0.219	0.227
Düz. R^2	0.195	0.238	0.192	0.239	0.222	0.296	0.197	0.248	0.189	0.197

Not:Parantez içindeki değerler dirençli (robust) standart hatalardır. Katsayılar *** %1, ** %5, *%10 hata düzeyinde anlamlıdır.

BÖLÜM 4. TÜRKİYE EKONOMİSİ VE KÜRESEL KRİZİN ETKİSİ

Türkiye'de, 1980 yılından itibaren uygulanmaya başlanan yapısal uyum programıyla birlikte ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile bütünleşme süreci başlamıştır. Türkiye'de, II. Dünya Savaşından sonra devlet kontrolünde uygulanan ithal ikameci politikalar, 1980 yılı sonrasında ihracata dayalı sanayileşme politikaları, 1989 yılı sonrasında ise finansal serbestleşme ile birlikte ulusal ve uluslararası ekonomik kararlarda devlet kontrolünün azalmaya başladığı bir ekonomik yapı oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelere karşın gelişmekte olan ülke imajından kurtulamayan Türkiye, Dünya Bankası gelir düzeyi gruplamasına göre üst-orta gelir grubunda yer almaktadır[39]. Türkiye ekonomisi bir taraftan kalkınma sürecini tamamlamaya çalışırken diğer taraftan da AB'ye girmek üzere sürekli bir yapılanma içinde olmuştur. Bu süreçte dünya ile bütünleşirken ekonomik kırılganlığı artan ülke ekonomisinde, dünya genelindeki deneyimlere benzer şekilde ekonomik krizler daha sık yaşanmaya başlamıştır. Ekonomik krizlerden çıkabilmek için her seferinde IMF ve DB ile imzalanan istikrar ve yapısal uyum programlarında verilen taahhütler ile çoğu zaman politika özerkliğini yitiren ülke, yurtiçi ve yurtdışındaki gelişmelere daha duyarlı bir hale gelmiştir. Türkiye'nin 1978 yılında yaşamış olduğu borç krizinin ardından IMF ve DB öncülüğünde uygulamaya koyduğu 24 Ocak kararları ile birlikte 1980 yılı sonrası yaşadığı ekonomik ve toplumsal gelişmeler

[39]DB 2014 yılı verilerine göre kişi başına gelir düzeyi 4,126-12,735 dolar arasında olan 53 ülke üst-orta gelir düzeyindedir ve Türkiye 10,830 dolar ile bu grup içinde yer almaktadır. Yeldan vd. (2012) çalışmasında, uzun sürerdir orta gelir grubunda bulunan Türkiye için ülkenin orta gelir tuzağında yer alıp almadığına dair tartışma başlatmıştır.

birçok çalışmanın da konusu olmuştur[40].

4.1. 1980 Yılı Sonrasında Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler

Türkiye'de, 1970'lerin sonuna kadar ithal ikameci politikaların izlendiği, dış ticaret, yabancı sermaye hareketleri, finansal varlıklar, tarım ve diğer mal piyasalarının devlet tarafından kontrol edildiği, planlamaya dayalı yıllar olmuştur. 1978 yılında yaşanan krizin ardından, 24 Ocak 1980 kararları olarak adlandırılan IMF ve DB ile imzalanan istikrar ve yapısal uyum programları kapsamında, ülke ekonomisinde ekonomik kararların piyasaya bırakıldığı serbestleşme dönemi başlamıştır[41]. 1980 yılında DB ve IMF ortaklığı ile hazırlanan istikrar ve yapısal programını ilk uygulayan Türkiye'de piyasaları öne çıkartan bu programlar ülkenin kalkınma planlarının yerine geçmiştir (BSB, 2008: 61).

1978 krizinin ardından henüz toparlanamamış bir ekonomide uygulanan serbestleşme politikaları, 1982-83 yılında önce bir para krizine ardından biriken kısa vadeli dış borçları tasfiye için alınan önlemlerin ekonomiyi duraksatmasına ve 1988-89 krizine yol açmıştır. Ülkede 1988-89 krizinin etkilerinden kurtulmak üzere, 1989 yılında ödemeler dengesinin sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Finansal piyasaların tam serbestleştirilmesi ve TL'nin konvertibilitesine geçiş ile sermaye hareketleri her şekliyle serbestleştirilmiştir[42]. Ödemeler dengesinde sermaye

[40]Bu çalışmalardan öne çıkan ve bu tez çalışmasında kullanılanlar Uygur (1990); Yeldan (2001); TCMB (2002); Kepenek ve Yentürk (2003); Doğruel ve Doğruel (2006); Bağımsız Sosyal Bilimciler (2008); Boratav (2008); Kazgan (2012) çalışmalarıdır.

[41]Türkiye'de daha önce 1950'li yılarda IMF ve DB tarafından uygulanması sağlanan serbest piyasa ekonomisine geçiş için bir adım atılmış olsa da getirilmek istenen ekonomik serbestlikler 1954 yılı ve sonrasında çökmüş ve krizle sonuçlanmıştır (Kazgan, 2012:8).

[42]1980'den sonra 28 ve 30 No'lu Kararnamelerle başlatılmış ve bu kararnameler uyarınca Aralık 1983 ve Temmuz 1984'te uygulamaya konmuştur. Bu kararnameler ile sermaye hareketleri kısmen liberalleştirilmiş, sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştirilmesi süreci 1989 yılında tamamlanmıştır. 32 No'lu Kararname 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (TCMB, 2002: 16).

hareketlerinin serbestleştirilmesi ve bu şekilde sermaye hareketleri üzerindeki bütün kontrollerin ve denetimlerin kaldırılması, yurtiçi piyasalarında döviz ve faiz kurunu birbirine bağlı hale getirmiş ve merkez bankasının politik kararlarındaki bağımsızlığını etkilemiştir.

1994 yılında yaşanan krizin ardından 5 Nisan Kararları ile devleti ve sosyal politika alanlarını düzenleyen ekonomik ve kurumsal reformların uygulanmasına geçilmiştir. Ancak, bu uygulamalara rağmen ülke yeni bir kriz sürecine girmiştir. IMF, yaşanan bu krizler nedeniyle, ekonomiyi denetim altına almak amacıyla, 1998 yılında 'Yakın İzleme Anlaşması' ile yeni bir istikrar programını uygulamayı önermiştir. Ancak, bu döneme denk gelen Doğu Asya ve Rusya krizleri arından 1999 yılı Ağustos ve Kasım aylarında yaşanan depremler, ülkenin toplumsal ve ekonomik sorunlarını arttırmıştır. 1999 yılında yeni bir kriz sürecine giren ekonomide, iç ve dış borç oranlarında görülen artışlar ile artan reel faiz oranları karşısında özellikle iç borcun çevrilememe sorunuyla beraber Aralık 1999 yılında IMF ile yeni bir stand-by anlaşması imzalanmıştır[43].

1994 ve 1999 yıllarında IMF ile yapılan anlaşmalar sonucunda, Merkez Bankası, nominal döviz kurunu hedefleyerek enflasyon sorununu çözmek için döviz fiyatlarını geçmiş enflasyona bağlayarak istikrarlı hale getirmeye çalışmıştır. Ancak, ülkede 2000 yılı sonu ve 2001 yılı başında yine kriz yaşanmıştır. 2001 finansal krizinden sonra kur dalgalanmaya bırakılarak sıkı para politikası uygulanmaya başlamıştır.

---

[43]Bu dönem içerisinde ayrıca, 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması uyarınca 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Gümrük Birliği'ne gidilmiştir. Böylece Türkiye, AB ve EFTA ülkeleri menşeili mallardan alınan tüm vergiler ve TKF ücretleriyle miktar kısıtlamalarını iptal etmeyi ve üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifelerini uygulamayı kabul etmişti. 1980'lerde Türkiye hem sayı kısıtlamalarını kaldırmış hem de ithalat vergisi oranlarını indirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye 1991 yılında Dünya Bankası tarafından yoğun düzenlemeler yapan ülkelerden biri olarak sınıflandırılmıştır (TCMB, 2002).

2001 krizinden sonra IMF'ye 18 Ocak 2002 tarihinde gönderilen Niyet Mektubunda [44], 2002-2004 yılında yapılacak olan yeni stand-by anlaşmaları neticesinde enflasyonun % 35 düzeyine indirilmesi, ihracata dayalı olması gereken büyümenin yeniden başlaması ve büyümenin sağladığı getirilerin düşük gelir gruplarına daha hızlı yayılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Kriz sonrasında birçok olumlu ilerleme olmasına rağmen ekonomide hala önemli miktarda borç yükü, yüksek enflasyon, bankacılık sektörü sorunları ve devletin ekonomik düzen içerisinde yoğun bir biçimde yer alması gibi makroekonomik ve yapısal politika sorunlarının var olduğu belirtilmiştir. Bu sorunlar için orta vadeli programın uygulanması vaat edilmiştir. 28 Kasım 2002 tarihinde kurulan tek partili bir hükümet ile 5 Nisan 2003 tarihli stand-by düzenlemesinin 4. Gözden geçirilme metninde, istikrarlı bir makroekonomik ortam sağlanarak ve temel yapısal reformlar uygulanarak, Türkiye'nin kalkınma potansiyelinin harekete geçirilmesi amaçlanmıştır. Buna göre metinde, enflasyonla mücadele, % 6,5 faiz dışı fazla, kamu borcunun GSYH'deki payının düşürülmesi, özel sektörün ekonomideki rolünün arttırılması, yabancı sermayeyi çekmeye yönelik tedbirlerin alınması, yolsuzlukla mücadele, özel şirketlerin yönetişimi, kamuda şeffaflığın iyileştirilmesi ve yenilenmiş bir özelleştirme atağı üzerinde durulacağı ifade edilmiştir.

Dördüncü gözden geçirme metninde; sürdürülebilir büyümenin iki temel unsuru olarak iyi bir piyasa mekanizmasının ve ekonomide ağırlığı olan özel sektöre vurgu yapılmıştır. Ancak sürdürülebilir büyüme için, piyasa ekonomisi ve küreselleşmenin dışsal etkilerinden en fazla zarar görebilecek kesimleri dışarıda bırakmayacak şekilde yeterli sosyal güvenlik ağlarına da gereksinim olduğuna vurgu

[44]TCMB'nin resmi internet sayfasından IMF'ye gönderilen niyet mektuplarına ve gözden geçirme metinlerine ulaşılabilmektedir.

yapılmıştır. Niyet mektubunda yer alan bu uygulamaların PWU'yu kapsar nitelikte olduğu görülmektedir.

10 Mayıs 2008 tarihinde sona eren 19. Stand-by düzenlemesinin yürürlükte olduğu dönemde 28 Nisan 2008 tarihli son niyet mektubunda, ekonominin, küresel finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar karşısında dayanıklı olduğu ve bu durumun son beş yılda uygulanmış olan ihtiyatlı politikaların bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemde yükselen petrol fiyatları, toplam cari işlemler açığını genişletmiş olsa da (enerji hariç) cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranının istikrarlı bir seyir izlediği ifade edilmiştir. Enflasyonun, büyük ölçüde enerji ve gıda fiyatlarındaki küresel artışın etkisiyle hedeflenen seviyenin üzerinde kaldığı, ancak çekirdek enflasyonun[45] son on iki ay içinde önemli ölçüde azaldığı, 2007 yılı faiz dışı fazlanın hedefin altında kalmış olsa da net kamu borcunun GSYH'nin %30'unun altına indiği belirtilmiştir. Disiplinli makroekonomik politikaları ve yapısal reformları devam ettirerek, kaydedilen ekonomik başarıyı daha da geliştirmek ve sağlanan ekonomik refahı artırmak konusundaki kararlılık yeniden vurgulanmıştır.

Ancak 2001 yılında yaşanan kriz sonrasında uygulamaya konulan programda vurgulanan devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi vurgusuna karşın 2002 yılında başa gelen tek parti hükümeti bu kurala çok uymamıştır. Devlet müdahaleciliğinin daha sınırlı olduğu iddia edilen neoliberal dönemde, genel olarak özel sektörü destekleyen iktisat politikaları yerine hükümete yakın sermaye grupları, yerel yönetimlerin ve merkezi devletin ihalelerinde, kamu ve özel bankaların kredi dağıtımı sürecinde ayrıcalıklı konumda olmuşlardır. Bu durum Türkiye tarihinde var

[45] Çekirdek enflasyon, fiyatlarda gözlenen tüm geçici etkilerin arındırılması sonucunda fiyatlar genel düzeyindeki artış anlamına gelmektedir. Çekirdek enflasyon, enflasyon eğilimini belirleyen ve para politikasının oluşturulmasına yardımcı olan bir göstergedir (TÜİK).

olmasına karşın, 2000'li yılların tek partili hükümet dönemlerinde, 1990'lı yıllardaki koalisyon hükümetleri dönemine göre çok daha fazla olmuştur (Pamuk, 2014:311).

Bu dönem içerisinde kamu ekonomisinin faaliyet alanı daraltılmış, kamunun yatırım, üretim ve işletmecilik faaliyetleri bütünüyle ortadan kaldırılmış, sahip olduğu varlıklar özelleştirilmiştir. Para, kur, tasarruf ve yatırım politikalarında uluslararası yönlendirmeler etkili olmuştur. Maliye politikalarında faiz dışı fazla yaratılması, vergi ve harcama politikalarından daha önemli bir araç haline gelmiştir (BSB, 2008: 63).

Sonuç olarak, IMF ile yapılan anlaşmalarda her seferinde serbest ekonomiye bağlılık tekrar edilmiş, devletin ekonomideki rolü azaltılmıştır. İstikrar uygulamalarında enflasyonun düşürülmesi ve kamu açıklarının azaltılması vurgulanmıştır. Kamu açıklarının azaltılabilmesi için vergi artışları ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesi uygulamaları ile gelir artışı amaçlanırken, sosyal devlet tanımını içeren harcamaların ise kısılması yoluna gidilmiştir. Ülkede tarım sektörüne yönelik destekler azaltılmış, bu kesimde yer alan işgücünün işsiz kalmasına ve gelir kayıplarına yol açmıştır. 2001 krizinden sonra verilen taahhütlerin büyük bir kısmının yerine getirilmesine karşın, ülke ekonomisi küresel kriz karşısında, bankacılık sektörü dışında, oldukça derin etkilenmiştir. 2009 yılında ekonomi %4,8 oranında daralmış ve işsizlik oranı %14'e yükselmiştir.

Ülkedeki finansal kaynak sıkıntısının, sermaye hareketlerine izin verilerek aşılacağı kabul edilmiştir. Bu süreçte daha da serbestleşen ülke ekonomisinin yapısı daha istikrasız bir hal alırken bir yandan gelir dağılımının adaletsizliği, diğer yandan devletin sosyal harcamalarını kısması ile ekonomik sorunlar yanında toplumsal sorunlar da büyümüştür.

Uygulanan istikrar ve yapısal uyum programlarının ülke ekonomisinde oluşturduğu serbestlik düzeyini göstermek üzere EFW endeksi ana alanlarının yer aldığı Tablo 4.1'e bakıldığında, endeks oranlardaki artışın, kriz dönemleri dışında devam ettiğini göstermektedir. Endeks özetinin yer aldığı ilk sütunda 2001, 2008-09 ve 2012-13 yıllarının önceki yıllara göre düştüğü görülmektedir. Tablonun diğer sütunlarında yer alan endeksin ana alanlarında, 2001 ve 2009 yıllarındaki sağlam para endeks oranları dışındaki endeks değerlerinde düşüş görülmektedir. 2013 yılı verileri 2008 yılına göre değerlendirildiğinde, sağlam para ve düzenlemeler dışındaki endeks oranlarındaki düşüş, küresel kriz sonrasında yapılan müdahalelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte, enflasyon hedeflemesine göre uygulanan politikalar sağlam para endeks oranında artışı devam ettirmiş görünmektedir.

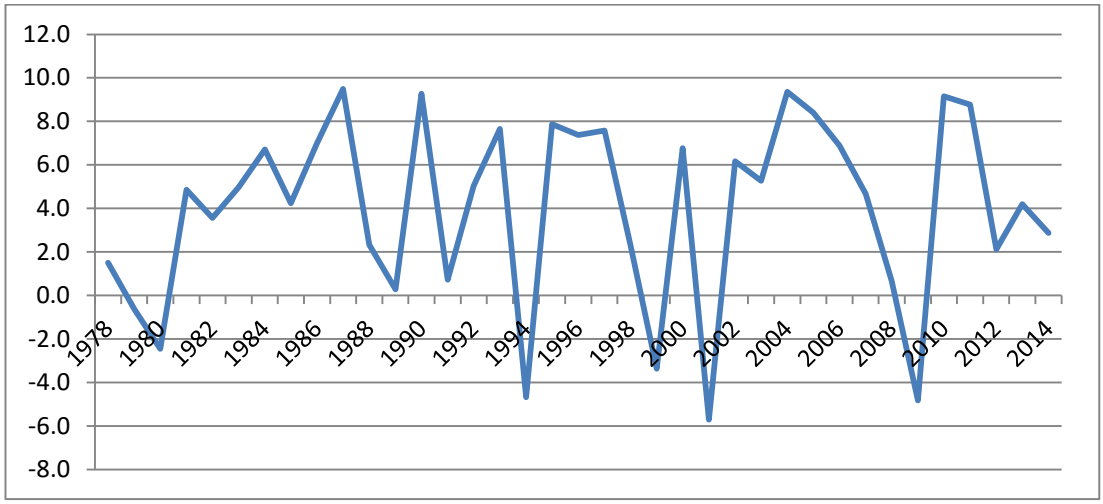
Tablo 4.1. EFW Endeksi Kapsamında Türkiye'nin Serbestlik Düzeyleri

Yıllar	Endeks özet	Devlet büyüklüğü	Mülkiyet hakları	Sağlam para	Uluslararası ticaret	Düzen-lemeler
1980	3.72	4.40	5.57	0.78	3.43	4.41
1985	4.78	4.93	5.85	2.68	5.25	5.21
1990	4.83	5.82	4.48	3.87	4.71	5.28
1995	5.80	6.93	4.85	3.21	7.75	6.27
2000	5.83	7.08	5.39	3.57	7.63	5.49
2001	**5.28**	**6.70**	**4.14**	**3.59**	**7.30**	**4.69**
2005	6.43	7.84	6.39	4.84	7.38	5.69
2006	6.45	7.41	6.28	5.42	7.49	5.68
2007	6.59	7.50	5.70	6.44	7.45	5.85
2008	6.98	7.23	5.49	8.57	7.37	6.24
2009	**6.88**	**6.60**	**5.47**	**8.91**	**7.45**	**5.96**
2010	**6.88**	**6.76**	**5.25**	**8.86**	**7.35**	**6.20**
2011	7.07	7.07	5.53	8.98	7.24	6.51
2012	**7.03**	**6.96**	**5.50**	**8.84**	**7.25**	**6.59**
2013	**6.92**	**6.96**	**5.28**	**9.02**	**6.88**	**6.47**

Not: EFW endeks özeti, serbestlik endeksinin devlet büyüklüğü, mülkiyet hakları, sağlam para, uluslararası ticaret ve düzenlemeler ana alanlarının ortalamasından elde edilmektedir. Endekse ilişkin ayrıntılı bilgi çalışmanın 2. bölümünde yer almaktadır.
Kaynak: EFW, 2015.

1978 yılı sonrası döneme ilişkin ülke ekonomisinin büyüme oranlarının yer aldığı Grafik 4.1'de neoliberal uygulamaların ilk aşaması olarak ticaretin serbestleştirildiği 1980-89 döneminin, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1989 sonrası döneme göre daha istikrarlı bir büyüme sergilediği görülmektedir.

Grafik 4.1. Türkiye Ekonomisi GSYH Değişim Oranları (1978-2014)

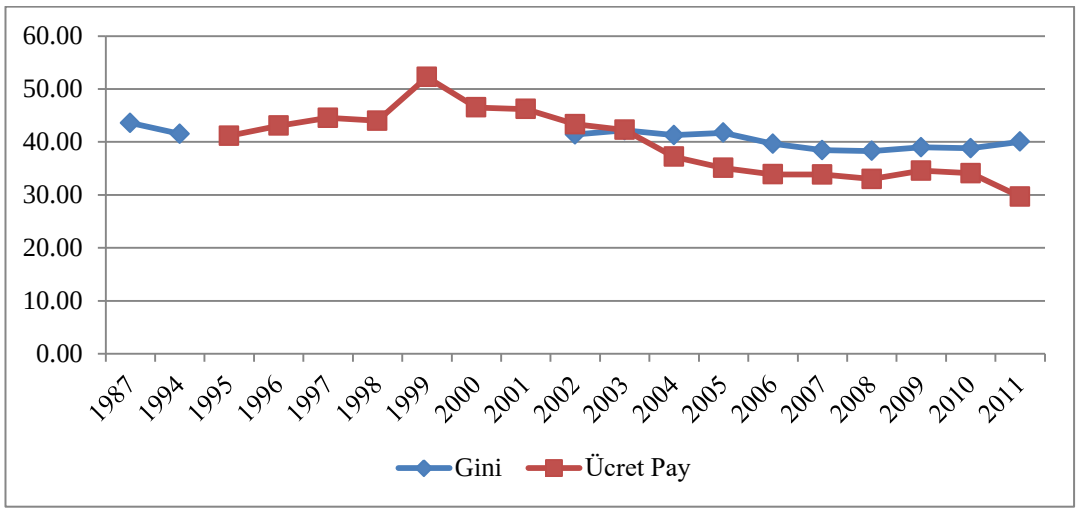
Kaynak: DB

Küresel kriz dönemine kadar giderek serbestleşen bir ekonomik yapıya sahip olan ülke ekonomisinde gelir dağılımının ve ücretlerin milli gelir içindeki payının birlikte yer aldığı Grafik 4.2'de, gelir dağılımında görece bir iyileşme olmasına karşın ücret payının düştüğü görülmektedir. 1987, 1994 yılları ve 2002-2011 arası verileri bulunan gini katsayısı, 1987 yılında 43.57 ile en yüksek, 2008 yılında 38.28 ile en düşük orana sahip olmuştur. 2000'li yıllarda gini katsayısında önemli bir değişme olmamış ve 40 civarında seyretmiştir[46].

[46] BSB (2015) çalışmasında, Türkiye'nin gini katsayısı hesaplamasına en zengin hanelerin eklenmemesi nedeniyle gelir eşitsizliğinin daha düşük belirlenmesine yol açtığı belirtilmiştir. Gini katsayısı hesaplamalarında en zengin %1'lik kesimin yer alması durumunda, 2000'li yıllarda gelir eşitsizliğinde artış görüleceği vurgulanmıştır.

Milli gelir içinde ücretin payı 1999 yılında %50'nin üzerine çıkmış ancak sonraki yıllarda düşmeye başlamıştır. Bu durum birçok çalışmada, 1980 sonrası dönemde uygulanan politikaların, çalışan kesimin aleyhine ve ücretleri baskılayan bir sonuç doğurması yönünden eleştirilmiştir.

Grafik 4.2. Gini Katsayısı ve Ücretin GSYH İçindeki Payı (%)

Kaynak: DB, ILO

Ülke ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler karşısında, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi içindeki konumunu belirlemek üzere oluşturulan Tablo 4.2'de, DB verileri kapsamında 1960 yılı sonrası döneme ilişkin verilere bakıldığında, ülkenin GSYH'sinin dünya ekonomisi içindeki payı 1980 öncesi dönemlerde %0.7'ye yakın iken bu oran, serbest ekonomiye giriş yapılan 1980'li ve 1990'lı yıllarda düşmüştür. 2000'lerde %0.91 ve 2010'lu yılların ilk yarısında %1'in üzerine çıkmıştır. Türkiye'nin dünya ticaret hacmindeki payında düzenli bir artış olduğu görülmekle birlikte, bu oran 2010'lu yıllarda %1 olmuştur. Ülke nüfusunun dünya nüfusu içindeki payı %1 civarında olup çok küçük oranlarda artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4.2. Türkiye'nin Dünya Ekonomisindeki Yeri

Göstergeler (%)	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-2009	2010-14
Nüfus/Dünya	0.93	0.96	1.01	1.03	1.04	1.05
GSYH/Dünya	0.68	0.69	0.54	0.65	0.91	1.07
Ticaret hacmi/Dünya	0.26	0.30	0.42	0.61	0.84	1.01*
Büyüme oranı	5.65	4.70	4.10	3.98	3.77	5.42
Sanayi/GSYH	19.42	24.00	29.20	32.68	28.40	26.84
İmalat sanayi/GSYH	14.51	17.70	20.72	22.98	19.58	17.61
Yatırım/GSYH	11.68	16.80	19.51	23.49	19.03	20.84
İşsizlik oranı	-	-	-	7.77**	10.27	9.76

Kaynak: DB verileri ile oluşturulmuştur.* 2010-13 yılları ortalaması. **1991-99 yılları ortalaması.

Boratav'ın (2008) içe dönük dışa bağımlı genişleme dediği, 1962 -1976 yıllarını ve 1977-79 yıllarında yaşanan krizleri kapsayan, ilk iki sütunda yer alan değerler, dünya genelinde uygulanan korumacı bir ekonomik yapıda gerçekleşmiştir. Serbest ekonomiye geçişin başladığı 1980'li yıllardan itibaren, ortalama büyüme oranları düşüş göstermiştir. 1960'lardaki büyüme oranı sonraki on yıllık dönemlerde yakalanamamıştır. 2010-14 yıllarını kapsayan ve beş yıllık ortalaması %5 üzerinde seyreden büyüme oranının, sonraki beş yıl içinde nasıl bir seyir izleyeceği yurtiçi ve yurtdışındaki ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olacaktır (Tablo 4.2).

1960-80 arası uygulanan ithal ikameci sanayileşme modelinden 1980'li yıllarla birlikte ihracata dönük sanayileşme modeline geçilmiştir. Ülkede sanayi-imalat sanayi ve yatırımın payı 1990'lı yıllara kadar artış gösterirken 2000'li yıllarda düşmüştür. Ekonomide, sanayi payında önemli bir artış sağlanamadığı gibi bu alanda üretkenlik ve ücretler de düşük kalmıştır. Türkiye'nin ihracata yönelik sanayi politikalarının uygulanmaya başlandığı 1980 sonrası dönem üzerine yapılan çalışmalardan Taymaz, Voyvoda ve Yılmaz (2008), 1983-2001 yıllar için, Altıok ve Tuncer (2013), 1981-2008 yılları için, imalat sanayindeki yapısal dönüşümün

üretkenlik artışına önemli bir katkı sağlamadığı sonucuna ulaşmışlardır. 1980 sonrası dönem için, dış ticarete yönelik imalat sanayinde çalışanların ücretlerindeki gelişimi değerlendiren Onaran (2009), bu sektörde çalışanların ücretlerinde düşüş tespit etmiştir.

1990'lı yıllarda ilk kez %24'e yaklaşan yatırım oranı, 2000'lerin ilk on yılında %19'a gerilemiştir. Reel ekonominin daralması işsizlik oranına da yansımış ve 2000'li yılların ilk on yılında, işsizlik oranı ortalaması %10'u aşmıştır. 2000'li yılların başında Türkiye ekonomisi, yaşadığı en şiddetli ekonomik krizi sonucu %5.7 oranında daralırken 2009 yılında küresel krizin etkisiyle %4.8 oranında daralmıştır. Bu dönemde ülke ekonomisindeki dalgalanmalar oldukça sert olmuştur.

4.2. Küresel Finansal Krizin Türkiye Ekonomisine Etkisi

1980 sonrası dönemde uygulanan istikrar ve yapısal uyum programlarına karşın sıkça kriz yaşanması, uygulanan programların ülke ekonomisinde bir istikrar ortamı oluşturmadığını gösterdiği gibi ülkenin kalkınması önünde bir engel oluşturmuştur. Finansal serbestleşme teorisi kapsamında reel yatırımlar için yetersiz kalan yurtiçi kaynakların, sermaye girişleri ile karşılanabileceği tezine karşılık, bu kaynakların daha çok spekülatif kazançlar için kullanılması ve kriz durumunda sermayenin ülkeyi terk etmesi, ülke ekonomisini daha zor bir duruma düşürmüştür.

Türkiye'nin serbestleşme dönemine girdiği 1980 sonrası dönemin %40'ını kriz yılları olarak geçirdiğini belirten Kazgan (2012), bu süreçte aşırı TL uygulaması, kısa vadeli dış borç birikimi, makroekonomik istikrarsızlık gibi iç etkenler yanında, dış dünyada reel faiz oranlarının artması ve sermaye çıkışları gibi dış etkenlerin yaşanan krizlerde etkili olduğunu vurgulamıştır. Tablo 4.3'te 1978 yılı ve sonrasında,

ülkede yaşanan krizlere yönelik iç ve dış etkenler yer almaktadır. Buna göre, dış etkenlerin en önemli rol oynadığı kriz 1978 krizi, bu krizi takiben 1991 ve 1994 yılı krizleri ve en az etkili olduğu 1988-89 krizidir. 2008-09 krizinde TL'nin aşırı değerlenmesi, ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi, kısa vadeli sermaye çıkışları önemli olsa da en önemli etki dış talebin daralması olmuştur. İç etkenlerin daha ağırlıklı olduğu 1994 ve 1998-2001 yıllarında yaşanan krizlerde başta banka çöküşleri olmakla birlikte bütün iç etkenlerin rolü önemli olmuştur. Bu krizleri, 1988-89 ve 1991 krizleri izlemektedir. 2008-09 krizinde, diğer krizlerde öne çıkan enflasyon yerini yüksek oranda seyreden işsizlik oranına bırakmıştır (Kazgan, 2012: 14-15).

Tablo 4.3. Türkiye'de 1978 Yılı Sonrası Yaşanan Krizlerin Yurtdışı ve Yurtiçi Etkileri

Dünya Olayları ve Krizler					
Kriz Dönemleri	Pazarlarda Ekonomik durgunluk ve/veya savaş	DTH'de aleyhe gidiş	Pazarlarda ve/veya Rakiplerde devalüasyon	Reel Faiz haddi artışları	Kısa Vadeli sermaye kaçışı ve/veya çekilişi
1978-81	xx	xx	xx	xx	Xx
1988-89	x	0	x	xx	X
1991	xx	xx	x	xx	Xx
1994	xx	0	xx	xx	Xx
1998-2001	xx	xx	xx	xx	Xx
2008-09	xx	x	x	x	Xx
İç etkenler ve krizler					
Kriz Dönemleri	Uygunsuz ekonomik politikalar	CİB açıkları	Kamu iç-dış borçları	Bk/şirket KV dış borçları	Makro-ek istikrarsızlık
1978-81	xx	xx	0	xx	Xx
1988-89	xx	xx	xx	xx	Xx
1991	xx	xx	xx	xx	Xx
1994	xx	xx	xx	xx	Xx
1998- 2001	xx	x	xx	xx	Xx
2008-09	xx	xx	0	x	X

Açıklama:
Dünya olayları ve krizler:
Pazarlarda ekonomik durgunluk: Avrupa ve ABD'de GSMH artışı yılda, %1'in altındaysa xx %1-2 arasındaysa x , %2'nin üstündeyse 0. Dış Ticaret Haddinde aleyhe dönüş: %10'dan fazlaysa xx, %5-10 arasındaysa x, %5'in altındaysa 0. Pazarlarda ve rakip mal satanlarda yerli paraların devalüasyonu: İhraç pazarı olan veya bu pazara benzer malları/hizmetleri satan ülke paralarının %20 veya daha yüksek oranda devalüasyonu xx, %10-20 arası x, %10'un altında ise 0. Dünya veya bölgesel ya da Türkiye için kredilerde reel faizlerdeki fırlamalar: Reel faiz %10'un üstündeyse xx, %6-10 arasındaysa x, %6'nın

altındaysa 0. Kısa vadeli sermaye kaçışı veya çekilişi: İhracat gelirinin %10'u aşan net çıkış xx, %5-10 arasında çıkış x, %5'in altında çıkışı 0.
İç etkenler ve krizler:
Uygunsuz ekonomi politikaları: Kriz öncesi yıllarda dış ticaret ve/veya mali piyasalarda dönemin ekonomisinin taşıyamayacağı çapta ve nitelikte serbestleşme yapılması xx; mali piyasaları denetimli planlı ekonomi 0. CİB açıkları: Cari İşlemler Bilançosu açığı GSMH'nın %4'ünün üstündeyse xx, %2-4 arasındaysa x, %2'nin altındaysa 0. Özel kısa vadeli dış borçlar:Özel kısa vadeli borçların krizde konsolide edilip, IMF ile anlaşma çerçevesinde uzun-orta vadeli kamu borcuna dönüştürüldüğü durumlarda, bu borçlar özel borç sayılmıştır; çünkü hesaba katılan borçlar kriz öncesi yıldaki kısa vadeli birikimdir. Bunlar toplam net uluslararası rezervlerin %75 ve daha fazlasına eşitse xx, %50-75 arasıysa x, %50'nin altındaysa 0. Kamu iç ve dış borçları: Bu toplamın GSMH'ya oranı %50'nin altındaysa 0, %50-60 arasındaysa x, %60'ın üzerindeyse xx; (%60'lık sınır AB'nin kamu borçları için koyduğu sınırdır). Makroekonomik istikrarsızlık: (Bunun göstergesi olarak) yıllık enflasyon oranı %20 ve daha fazlaysa xx, %10-20 arasındaysa x, %10'un altındaysa 0.

Kaynak: Kazgan, 2012: 15,24-25.

Kriz dönemlerinde, istikrarsızlık göstergeleri olarak enflasyon oranı, döviz kuru, kamu dengesi ve cari dengenin GSYH içindeki payları izlenmektedir. Enflasyon oranlarındaki değişim, ekonomik kararlar açısından yarattığı belirsizlik nedeniyle önemli bir değişkendir. Bu değişkenler kapsamında, küresel kriz sürecinde Türkiye'nin sahip olduğu değeler Tablo 4.4'te yer almaktadır.

Tablo 4.4. Kriz Dönemlerinde Öne Çıkan Değişkenler

Yıllar	TÜFE[1]	ÜFE[1]	Döviz kuru (ABD doları)[1]	Kamu dengesi/GSYH[2]	Cari işlemler dengesi/GSYH[1]
2006	9.60	9.77	1.44	-0.61	-6.05
2007	8.76	6.31	1.31	-1.63	-5.82
2008	10.44	12.72	1.30	-1.83	-5.42
2009	**6.25**	**1.23**	**1.56**	**-5.54**	**-1.95**
2010	8.57	8.52	1.51	-3.65	-6.19
2011	6.47	11.08	1.68	-1.37	-9.69
2012	8.89	6.09	1.80	-2.08	-6.17
2013	7.49	4.48	1.91	-1.18	-7.86
2014	8.85	10.25	2.20	-1.30	-5.81

Kaynak: 1TCMB, 2Kalkınma Bakanlığı.

2001 krizinden sonra TCMB'nin fiyat istikrarı hedefi ile uzun yıllardır Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan yüksek enflasyon düşürülmüştür. 2007

yılında %8.76 olan tüketici fiyatları endeksi (TÜFE) ve %6.31 olan üretici fiyatları endeksi (ÜFE), 2008 yılında dünya genelinde artan petrol ve gıda fiyatlarının etkisiyle birlikte %10'un üzerine çıkmıştır. 2009 yılında küreselleşen finansal kriz ile birlikte birçok ülkede fiyatların düşmeye başlaması ülke içindeki fiyatlara yansımış ve TÜFE %6.25, ÜFE de %1.23 oranlarında gerçekleşmiştir.

Dış ticaret işlemlerinde ve döviz borçlarında önemli bir araç olan dolar kurundaki gelişmelere bakıldığında, 2009 yılı öncesinde ülkeye giren yabancı sermaye ile 1.3 seviyesine kadar gerileyen kur, 2009 yılında bu girişlerin durması sonucunda artmıştır. 2009 yılında ABD ve AB ülkelerinde uygulanan genişletici para politikaları, ülkeye yeniden sermaye girişini sağlamış ve 2010 yılında dolar kuru 1.51 olmuştur. Kriz dönemlerinde önemli göstergelerden biri olan cari işlemler açığının GSYH'ye oranı kriz yılında düşmesine karşın (%1.95), 2008 yılında %5.42 ve 2010 yılında %6.19 oranında kaydedilmiştir. Aynı şekilde kamu açığı da kriz döneminde %5'in üstüne çıkmış, kriz öncesi ve sonrasında bu oranın altında açık verilmiştir. Tablo 4.4, ülkenin daha önceki krizlerine göre cari işlemler dengesi haricinde daha istikrarlı bir yapı sergilemiş olduğunu göstermektedir.

Küresel bir ekonomi karşısında kırılgan bir ekonomik yapıya sahip olan, hem finansal hem de ticaret açısından dış ekonomiye bağımlı olan Türkiye'nin daha önceki dünya olaylarında olduğu gibi küresel krizden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Küresel krizin yayılması dışında, son zamanlarda Fed'in para politikası kapsamında faiz artırımına dair yarattığı beklentiler bile, Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan birçok ülke için sermaye girişlerine son vereceği endişesine yol açmıştır. Bu durum uluslararası gelişmeler karşısında ülke ekonomisinin kırılganlık düzeyinin hala yüksek olduğunu gösteren bir örnektir.

2001 krizinden sonra alınan önlemler sonucunda, kamu kesiminin borçlanma gereği, faiz dışı fazla ve özelleştirme gelirleri ile kontrol altına alınmış, bankacılık sektörü yeniden düzenlenmiş ve esnek döviz kuru uygulamasına geçilmiştir. 2002 yılında yüksek seyreden sermaye girişi 2008 küresel krizine kadar devam etmiştir. Bu dönemde artan sermaye girişleri ve dış borç hacmi, yurtiçi kredilerini genişletmiş ve varlık fiyatlarında artışa yol açmıştır. Portföy girişi ve dış borç artışı ekonomide cari işlemler dengesinde açığın artmasına, özel sektörün uluslararası yatırım pozisyonunun kötü görünmesine, dış borç düzeyinde artışa ve ekonomide kredi genişlemesine yol açmıştır (Orhangazi ve Özgür, 2015). 2008'in son çeyreği ile 2009'un son çeyreği arasında 1 milyonu aşan karşılıksız çek oluşmuş, alınan kredilerin ödenememesi karşısında haczedilen gayrimenkul sayısı üç bine yaklaşmış, artan kredi ve kredi kartı borçlarıyla birlikte finansal baskı küçümsenmeyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu süreçte tüketici kredilerindeki artış geçim kaynağı olmuştur (Kazgan, 2012: 288).

Küresel krizin yayılmasında finansal, dış ticaret ve işçi dövizleri olmak üzere üç kanal öne çıkmıştır (UNCTAD, 2009). Türkiye'ye giren işçi gelirlerinin GSYH'ye oranı 2001 yılına kadar %1,4'ün üzerinde olurken, 2002 yılında 0,84'e gerilemiş ve sonraki yıllarda daha da düşmüştür. Kriz döneminde, işçi gelirlerinin ülke ekonomisindeki önemi ihmal edilebilecek bir düzeyde olmuştur. Buna karşın finansal ve dış ticaret kanalları Türkiye ekonomisinin küresel krizden etkilenme sürecinde daha etkin bir rol oynamıştır[47].

[47] Yörükoğlu ve Atasoy (2010), Türkiye'nin küresel krizden finansal, ticaret, beklentiler ve kredi olmak üzere dört kanal üzerinde etkilendiğini belirtmiştir. Cömert ve Çolak (2014), Türkiye'nin küresel krizden etkilenme kanallarını; tüketici ve reel kesimin beklentilerdeki değişim, ticaret ve finansal olmak üzere üç kanal sıralamışlardır.

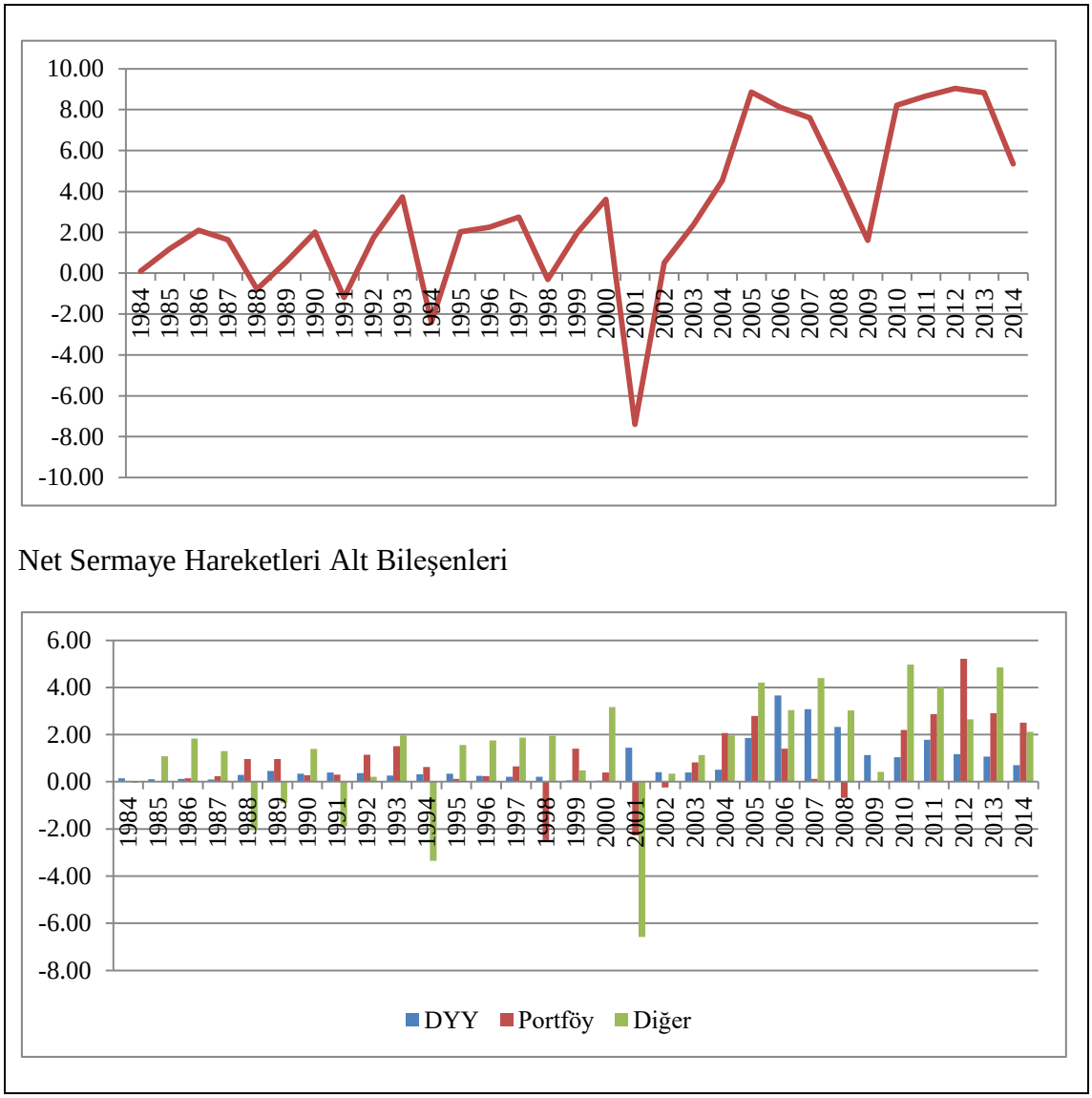
1. Finansal kanal

Diğer birçok ülkede olduğu gibi, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, bu dönemi takiben ülke ekonomisinde yaşanan ekonomik krizlerin en önemli nedeni olarak gösterilmiştir. Erdem (2007), Türkiye'nin (1994, 2000-2001) krizleri gibi Güney Kore (1997) ve Meksika (1994-1995) krizlerinin de nedeninin piyasaların kuralsızlaştırılması ve sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerden vazgeçilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Doğruel ve Doğruel (2006), 2000'li yıllarda Arjantin ve Türkiye'de yaşanan ekonomik krizlerde enflasyonda bir artış gözlenmemesine rağmen, kısa vadeli borçlanma ve sermaye göstergelerinin öne çıktığını belirtmişlerdir. Boratav (2008), finansal serbestleşmeyle birlikte yaşanan finansal krizlerin en önemli belirleyicisinin sermeye çıkışları olduğunu ifade etmiştir. Kara (2012), sermaye akımlarındaki oynaklığın makroekonomik istikrar konusunda önemli rol oynadığını ve yaşanan krizlerin sermaye hareketlerinin ani duruşu[48] ile birlikte gerçekleştiğini belirtmiştir. Kazgan (2012), bu durumun Türkiye yanında birçok gelişmekte olan ülkeyi etkilediğini ve 1980 sonrası dönemde ekonominin yapısıyla bağdaşmayan serbestleşme politikalarının yaşanan krizlerin temel nedeni olduğunu vurgulamıştır.

Buna göre, Türkiye'nin finansal sermaye hareketlerine bakıldığında, net sermaye girişlerinin GSYH'ye oranının en yüksek 2005 yılında %8.87 oranına ulaştığı, buna karşın 2009 yılında %1,6'ya kadar gerilediği görülmektedir (Grafik 4.3). Yani 2009 yılında net sermaye girişinde önemli bir düşüş olmasına karşın negatif olmamıştır. Ancak, genel olarak sermaye hareketlerinin oldukça istikrarsız bir yapıda olduğu ve önceki kriz yıllarında eksiye düştüğü görülmektedir.

[48] 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yaşanan krizlerde öne çıkan sermaye hareketlerine yönelik Calvo'nun (1998), bu krizlerde sermaye çıkışı olmadan, sermaye girişlerinin durmasının da krizlerde etkili olduğunu belirtmek üzere kullandığı bir kavramdır.

Grafik 4.3. Net Sermaye Hareketlerinin GSYH İçindeki Payı (%)

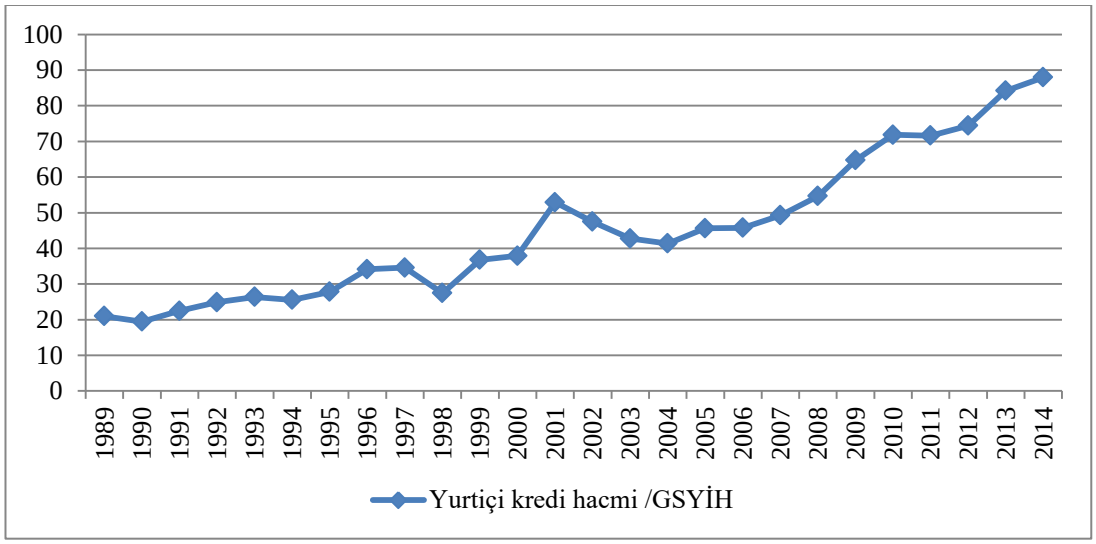

Not: DYY:Doğrudan yabancı yatırımlar; Portföy: Portföy yatırımları, Diğer: Diğer yatırımlar
Kaynak: TCMB

Küresel kriz kapsamında net sermaye hareketlerinin alt bileşenlerine bakıldığında, sadece portföy yatırımlarının GSYH'ye oranının 2008 yılında %0.68 oranında net çıkış gösterdiği görülmektedir. Dış borçlanmaları kapsayan diğer yatırımlar 2007 yılında %4.4 oranından 2009 yılında %0.42 oranına kadar gerilemiştir. Diğer yatırımlardaki net çıkış, 2001 krizinde daha büyük olmuştur (%6.7). 2010 yılındaki net sermaye girişi 2005 yılı düzeyine yaklaşmış ve 2012

yılında %9'u geçmiştir. Bu durum yurtiçi kredi oranlarında hissedilmiştir. 2010 ve 2011 yıllarında %71 seviyesinde kalan yurtiçi kredi hacminin GSYH'ye oranı 2013 yılından sonra yeniden artışa geçmiştir (Grafik 4.4).

Grafik 4.4. Yurtiçi Kredi Hacminin GSYH'ye Oranı (%)

Kaynak: DB

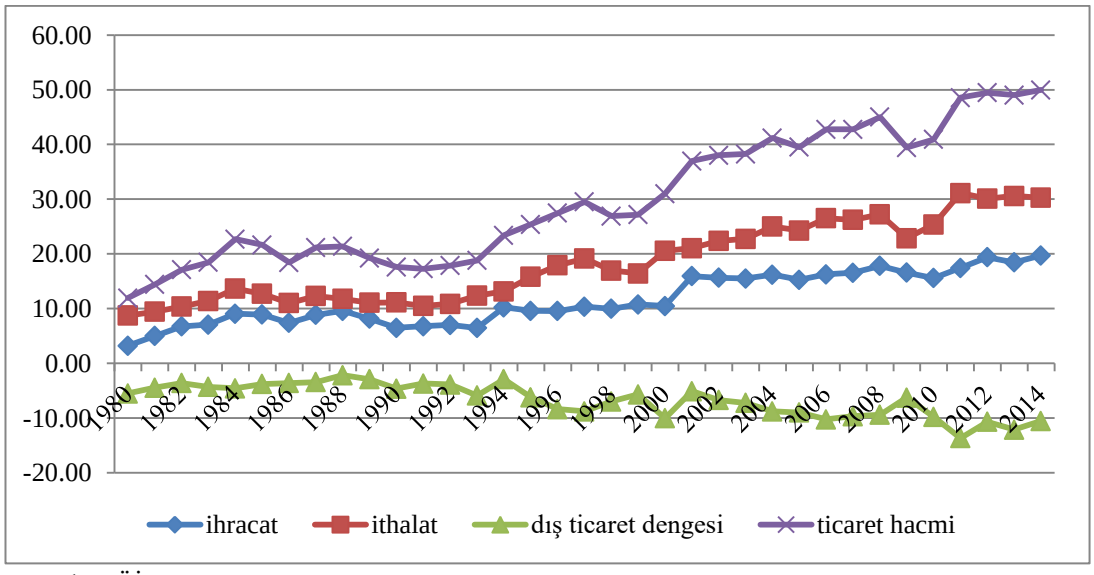
Togan ve Berument (2011) çalışmasında, Türkiye'de 1993 ile 2010 arası çeyreklik dönemler itibariyle sermeye girişi ile kredi hacmi (toplam ve özel) arasında, sermaye girişinden kredi genişlemesine doğru granger nedensellik ilişkisi bulgusuna ulaşılmıştır.

Boratav (2009), kriz öncesi dönemde Türkiye'ye giren yabancı sermayenin, 2002-2004 yıllarında %82'sinin ve 2005-2007 yıllarında da %62'sinin dış borç olduğunu belirtmiştir. 1989 yılından sonraki dönemde Türkiye'nin tüm gelişmekte olan ülkelere göre dış borç stokundaki artışının daha hızlı (gelişmekte olan ülkeler için %6,1, Türkiye için %10,4) olduğuna dikkati çekerek olası krizlerde dış borcun önemine vurgu yapmıştır.

2. Dış ticaret kanalı

Küresel kriz döneminde dış ticaretteki gelişmelere bakıldığında, ticaret hacminin GSYH'ye oranı 2008 yılında %45 iken 2009 yılında %39.4'e gerilemiştir (Grafik 4.5). Aynı dönem için ithalattaki düşüş ihracattan daha çok olmuş ve böylece dış ticaret açığı azalmıştır. İthalat 2008 yılında %27.22'den 2009 yılında %22.85'e, ihracat ise 2008 yılında %17.79'dan 2009 yılında 16,56'ya gerilemiştir. Serbest ticarete geçiş yapılan 1980 yılı sonrası döneme genel olarak bakıldığında, 1994 yılına kadar dış ticaret açığının daha sabit bir oranda gerçekleştiği görülürken 1995 yılıyla birlikte ihracat ve ithalat arasındaki farkın arttığı, buna bağlı olarak dış ticaretteki açığın arttığı ve daha dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Sermaye hareketlerinin alt bileşenlerinde de 1994 yılıyla birlikte daha yüksek oranlarda dalgalanmalar olduğu göz önene alındığında, Türkiye ekonomisinde, 1994 yılını takiben dış ekonomilerdeki gelişmelerin daha fazla etkili olduğu söylenebilir. 1994 yılı 5 Nisan kararları ve 1995 yılında Gümrük Birliği anlaşması ile birlikte dünya ekonomisi ile daha da bütünleşen ülke ekonomisinde AB ülkelerinin etkisi büyük olmuştur.

Grafik 4.5. 1980 Sonrası Dış Ticaret Verileri (GSYH payı, %)

Kaynak: TÜİK

Küresel krizden en çok etkilenen ülkelerin başında yer alan AB ülkelerinin, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir paya sahip olması, ülkenin dış ticaret hacminde etkili olmuştur. Kriz öncesi dönemde AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı %56 iken bu oran 2009 yılında %46'ya kadar gerilemiştir. 2009 yılında AB'ye yapılan ihracat hacmi %26 oranında azalırken, dünyanın geri kalanına yapılan ihracat %16 oranında azalmıştır. AB'den yapılan ithalatın payında önemli bir değişme olmazken, miktar olarak oldukça dalgalanma göstermiştir. 2009 yılında AB'den yapılan ithalat %24 oranında düşmüştür. Diğer ülkelerdeki ithalat talebinin düşüşü %34'e yaklaşmıştır. Türkiye'nin 2009 yılı toplam ihracat ve ithalatı sırayla %23 ve %30 oranlarında azalmıştır. 2010 ve 2011 yıllarında ihracat ve ithalat oranlarında artışlar sağlanırken, 2012 yılıyla birlikte bu durum yeniden tersine dönmüştür (Tablo 4.5).

Tablo 4.5. AB (28) ve Diğer Bölgelerle Yapılan Dış Ticaret

	İhracat					**İthalat**				
	Pay (%)		**(Değişim)**			**Pay (%)**		**Değişim (%)**		
	AB	**Diğer ülkeler**	**AB**	**Diğer ülkeler**	**Toplam**	**AB**	**Diğer ülkeler**	**AB**	**Diğer ülkeler**	**Toplam**
2005	56.5	39.4	13.2	21.2	**16.3**	45.2	54.1	9.7	30.1	**19.7**
2006	56.3	40.2	15.9	18.8	**16.4**	42.6	56.7	12.6	25.2	**19.5**
2007	56.6	40.6	26.2	26.6	**25.4**	40.3	59.0	15.2	26.8	**21.8**
2008	48.3	49.5	4.9	49.9	**23.1**	36.9	62.4	8.8	25.7	**18.8**
2009	**46.2**	**51.8**	**-25.9**	**-18.9**	**-22.6**	**40.2**	**59.1**	**-24.0**	**-33.9**	**-30.2**
2010	46.5	51.7	12.1	11.2	**11.5**	39.0	60.5	27.9	34.7	**31.7**
2011	46.4	51.7	18.2	18.5	**18.5**	38.0	61.6	26.3	32.1	**29.8**
2012	39.0	59.5	-5.1	30.1	**13.0**	37.1	62.5	-4.1	-0.4	**-1.8**
2013	41.5	56.9	6.1	-4.9	**-0.4**	36.7	62.8	5.5	6.8	**6.4**
2014	43.5	55.1	8.7	0.6	**3.8**	36.7	62.8	-4.0	-3.7	**-3.8**

Not: Serbest bölgelerdeki dış ticaret oranları düşük olduğu için tabloya eklenmemiştir.
Kaynak: TÜİK.

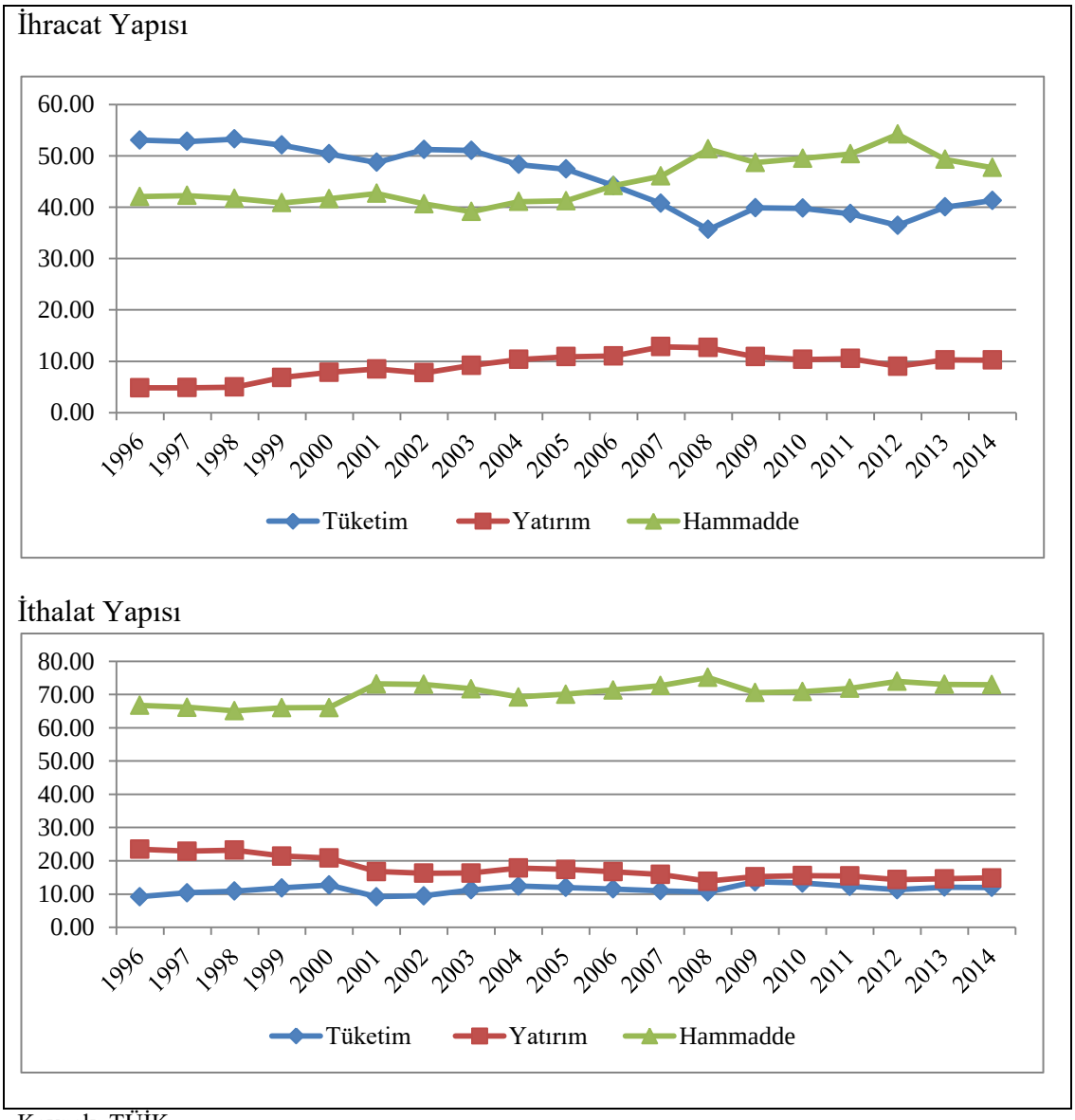
AB'nin dış ticaretteki büyüklüğü yanında, Türkiye'de faaliyet gösteren şirketlerdeki payı da önemlidir. Dünya Bankası AB-Türkiye Gümrük Değerlendirmesi Raporunda (2014), Türkiye'nin AB şirketleri için önemli bir yatırım üssü olduğu, AB tedarik ve üretim ağlarında Türkiye iştiraklerinin giderek artan ölçüde entegrasyonuna yol açtığı belirtilmiştir. 2006-2009 döneminde çoğunluk hissesi AB ülkelerinde olan 430'dan fazla şirketin Türkiye'nin imalat sektöründe faaliyet gösterdiğini, bu şirketlerin yerli şirketlere göre daha büyük ve ihracat pazarlarına katılım bakımından çok daha fazla eğilim gösterdiği belirtilmektedir.

Bu süreçte, Türkiye'nin dış ticaretin genel ekonomik sınıflamasına göre ithalat ve ihracat yapısının yer aldığı Grafik 4.6'da küresel kriz dönemine kadar düşük oranlarda olsa da yatırım malları ihracatının payında bir artış yaşandığı, ancak kriz sonrası dönemde %10 civarında kaldığı görülmektedir. 2008 yılında %35.66'ya düşen tüketim malları ihracatının payı 1996 yılı sonrasında en düşük seviyesine inmiştir. 2007 yılından itibaren hammadde ihracatının payı tüketim malları ihracatının payını geçerek %50 civarında seyretmiştir. Küresel kriz sonrası daralan dünya talebi, ülkenin ihracat yapısında önemli bir yeri olan tüketim mallarının payının artmasına engel olmuştur. Yeldan vd. (2012: 52), ihracatın alt bileşenlerinde tüketim malları payının düşmesine karşın, ticaret dengesine pozitif katkısı olan tek mal grubunun tüketim mallarına ait olduğunu belirtmişlerdir.

Yatırım mallarının ithalat içindeki payı 2000 öncesinde %20 üzerinde seyrederken 2000'li yıllarda bu oranın altında kalmıştır. Küresel kriz sonrası dönemde yatırım malları ve tüketim malları itahalatının oranı %15 civarında seyrederken hammaddenin payı %70'in üzerine çıkmıştır (Grafik 4.6). Ülkenin 2000 yılı sonrasında ortalamada %20'yi aşan enerji ithalatı, cari işlemler açığının ve ithalat

yapısındaki hammadde oranının yüksek olmasına yol açmaktadır. Saygılı vd. (2010), Türkiye ekonomisinin ithalat yapısını incelemiş oldukları çalışmalarında, 2000'li yıllarda, sanayi üretiminde imalat sanayi genelinde 2002 yılında %56.5 olan toplam hammadde ve malzeme içerisindeki ithalat payının 2007 yılında %61.8'e ulaştığını göstermiştir. Bu durum, ülke ekonomisinin başta enerji olmak üzere ithal girdilerine olan bağımlılığını göstermektedir.

Grafik 4.6. Geniş Ekonomik Grupların Sınıflamasına Göre İthalat ve İhracat Yapısı (Pay, %)

Kaynak: TÜİK

2000'li yıllarda ihracatın %90'ından fazlasının imalat sanayi ürünlerinden oluşması, dış ticaretteki gelişmelerin imalat sanayi üzerinde etkili olmasına yol açmaktadır. İmalat sanayinin kapasite kullanım oranı 2007 yılında %80.2 iken bu oran 2008 yılında 77.7, 2009 yılında ise 65.2 olarak kaydedilmiştir. 2010 yılı ve sonrasında yeniden %70 üzerine çıkmıştır. Kriz döneminde ihracat hacminin düşmesi yurtiçi üretim düzeyinde ve istihdam talebi üzerinde de etkili olmuştur. Ek 13'de yer alan tabloda sektörel istihdam verilerine göre, 2009 yılında %7.9 oranıyla sadece imalat sanayinin istihdam talebinde bir azalma olduğu görülmektedir. Bu göstergeler, Türkiye'nin kriz sürecinde dış ticaret kanalı üzerinden oldukça etkilenmiş olduğunu göstermektedir.

4.3. Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler

2008 yılından sonra IMF ile yapılan stand-by anlaşmasının sona ermesine rağmen mali disiplin devam ettirilmiştir. Bu süreci takiben tasarruf oranlarının düşmesine karşın iktisat politikalarının kayıtsız kalması, tüketimin üretimden daha çok arttığı, yatırımların dış borçlar ile yapıldığı bir ekonomik yapının devam etmesine yol açmıştır (Pamuk, 2014: 291). Kısa vadeli sermaye girişleri, bir yandan krediye erişimi kolaylaştırarak tüketimi hızlandırırken diğer yandan TL'nin değerlenmesine yol açarak iç ve dış talep arasındaki ayrışmayı daha da belirginleştirmiştir. Cari dengenin hızla bozulması ve bu açığın finansmanda kısa vadeli sermaye girişleri ile portföy yatırımlarının payının giderek artması, küresel risk iştahındaki ani değişimlere karşı ekonominin kırılganlığını artırarak

makroekonomik ve finansal istikrara dair kaygıları gündeme getirmiş ve alternatif bir politika yaklaşımını gerekli kılmıştır (Başçı ve Kara, 2011: 2)[49].

Başçı ve Kara (2011), 2001 yılından itibaren örtük bir şekilde, 2006 yılından itibaren ise resmi olarak uygulanan enflasyon hedeflemesi çerçevesinde, para politikası fiyat istikrarına odaklı bir strateji izlendiğini belirtmiştir[50]. TCMB, biriken makro finansal dengesizlikleri sınırlamak amacıyla, temel olarak kısa vadeli sermaye girişlerini ve kredi genişlemesini yavaşlatmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda, fiyat istikrarından taviz verilmeden finansal istikrarın gözetilebilmesi amacıyla, politika faizine ek olarak zorunlu karşılıklar ve faiz koridorunun (gecelik borç verme ve borçlanma faizi arasındaki fark) aktif para politikası araçları olarak kullanılmasına karar verilmiştir (Başçı ve Kara, 2011: 3-4). Buna göre Merkez Bankasının 2007 yılında 15.75 olan gecelik borçlanma faiz oranı 2008 yılında 15'e, 2009 yılında 6.5'e ve 2010 ve 2011 yıllarında ise 1.5'e kadar düşürülmüştür. Ancak 2012 yılından sonra artışa geçmiştir.

Uygulanan para politikalarının enflasyon hedeflemesinin geliştirilmiş bir hali olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirten Kara (2012), para politikası kararları verilirken yine enflasyon hedefiyle uyumlu olmasına dikkat edildiğini vurgulamıştır. Ancak bunu yaparken, kredilerde aşırı büyüme veya yavaşlama, döviz kurunun iktisadi temellerden sapması, cari denge ve finansmanının bozulması gibi makro finansal risklerin de dikkate alındığını ifade etmiştir (Kara, 2012: 23).

Kriz sonrasında kamu dengesindeki gelişmelere bakıldığında ise, ülkede küresel krizin en derin yaşandığı 2009 yılında, gelirdeki artış %3'ün altında kalırken

[49] Erdem Başçı, 2011 yılından itibaren TCMB Başkanıdır.
[50] Geleneksel enflasyon hedeflemesinde, merkez bankaları esas olarak enflasyonu hedefle uyumlu seviyelerde tutmayı amaçlamakta ve bunu yaparken de genelde tek bir araç (kısa vadeli faiz oranı) kullanmaktadır (Başçı ve Kara, 2011:6).

harcamalar %18 oranında artmıştır. Ancak 2010 yılında vergi gelirlerindeki artış oranı harcamalardaki artış oranından daha büyük olmuştur. Kamu gelirlerinin GSYH'daki payı %23'ün üzerine çıkarken kamu harcamalarının payı %26.79'a düşmüştür. 2009 yılında faiz dışı dengenin GSYH'ya oranı %1'in altında kalmıştır (Tablo 4.6).

Tablo 4.6. Merkezi Yönetim Bütçesi (2006-2014)

	2006	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**
Milyon TL									
Gelirler	173,483	190,360	209,598	215,458	254,277	296,824	332,475	389,682	425,383
Vergi Gelirleri	137,480	152,835	168,109	172,440	210,560	253,809	278,781	326,169	352,514
Harcamalar	178,126	204,068	227,031	268,219	294,359	314,607	361,887	408,225	448,752
Bütçe Dengesi	-4,643	-13,708	-17,432	-52,761	-40,081	-17,783	-29,412	-18,543	-23,370
Faiz Dışı Denge	41,320	35,045	33,229	440	8,217	24,448	19,004	31,443	26,544
% Değişim									
Gelirler		9.73	10.11	2.80	18.02	16.73	12.01	17.21	9.16
Vergi Gelirleri		11.17	9.99	2.58	22.11	20.54	9.84	17.00	8.08
Harcamalar		14.56	11.25	18.14	9.75	6.88	15.03	12.80	9.93
Bütçe Dengesi		195.26	27.17	202.67	-24.03	-55.63	65.39	-36.96	26.03
Faiz Dışı Denge		-15.19	-5.18	-98.68	1767.40	197.52	-22.27	65.45	-15.58
GSYH'ye oranı									
Gelirler	22.88	22.58	22.05	22.62	23.14	22.87	23.48	24.86	24.34
Vergi Gelirleri	18.13	18.13	17.69	18.10	19.16	19.56	19.69	20.81	20.17
Harcamalar	23.49	24.20	23.88	28.16	26.79	24.24	25.56	26.05	25.68
Bütçe Dengesi	-0.61	-1.63	-1.83	-5.54	-3.65	-1.37	-2.08	-1.18	-1.34
Faiz Dışı Denge	5.45	4.16	3.50	0.05	0.75	1.88	1.34	2.01	1.52

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Bu gelişmeler karşısında 2010 ve 2011 yılı büyüme oranları sırayla 9.2 ve 8.8 olarak yüksek seyrederken 2012 yılında %2.2, 2013 yılında 4.3 ve 2014 yılında 2.9 oralarında gerçekleşmiştir. İşsizlik oranı ise %10 civarında devam etmiştir.

Ülkenin yatırım ve tasarruf oranlarına dair verilerine bakıldığında, kriz döneminde tasarruf oranının %16.8'den %13.23'e ve yatırım oranının da %20'den %17'ye düştüğü görülmektedir. 2011 yılında yatırım oranı yeniden %20'ler üzerine

çıkmış olmasına karşın, tasarruf oranı kriz öncesi oranlarını yakalayamamıştır. 2000'li yıllarda yurtiçi tasarruf oranı yatırımlardan oldukça düşük kalmıştır (Tablo 4.7).

Tablo 4.7.Yurtiçi Tasarruf ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Yıllar	Tasarruf	Yatırım	Tasarruf Açığı
2000	18.35	20.83	-2.48
2001	18.41	16.38	2.03
2002	18.59	17.13	1.46
2003	15.47	17.41	-1.94
2004	15.98	20.71	-4.73
2005	15.95	21.39	-5.44
2006	16.56	22.62	-6.06
2007	15.50	21.75	-6.26
2008	16.82	20.21	-3.39
2009	13.23	17.22	-3.98
2010	13.53	19.23	-5.70
2011	14.38	22.11	-7.74
2012	14.53	20.56	-6.03
2013	13.35	20.61	-7.26
2014	14.91	20.50	-5.59

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Uygur (2012), Türkiye'nin 2004 yılından sonra artan cari açığının en önemli nedeninin özel kesim tasarruflarındaki açıktan kaynaklandığını belirtmiştir. Yurtiçi tasarruflarının yetersiz olduğu bir ekonomide sermaye hareketleri kapsamında yurtdışı tasarrufları ile bu açığın kapatılması amaçlanmaktadır. Ancak, sermaye girişlerinin reel yatırımlarda kullanılması yerine kısa vadeli getirilere sahip spekülatif alanlarda kullanılması ülke ekonomisinde istikrarsızlığa yol açabilmektedir.

Cari açık, kamu açığı ve tasarruf açığının bulunması ülkenin finansman sıkıntısını göstermekte ve ekonomik yapının kırılganlığını arttıran bir durum meydana getirmektedir. Bu durum ülkenin içsel istikrarsız yapısı yanında dıştan gelen şoklar karşısında krize girmesinde önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan,

yurtiçinde hane halkları arasında adil bir gelir dağılımının olmaması, yurtiçi talebinde önemli payı olan ücretli kesimin gelirinin baskı altına alınması hem ekonomik hem de toplumsal sorunların artmasına yol açmaktadır.

SONUÇ

Neoliberal dönemde ülkelerin ulusal ve uluslararası serbestleşme uygulamaları ile dünya ekonomisi daha küresel bir hal almıştır. Bu süreç, bir yandan yaşanan teknolojik yenilikler ile bireyler ve toplumların hayatını kolaylaştıran imkanlar sunarken, diğer yandan başta sermaye hareketleri olmak üzere ulusal ve uluslararası ekonomik faaliyetlerde denetimin azaltılması sonucu yaşanan ekonomik krizler neticesinde refah kaybına yol açmaktadır. Dünya ekonomisinde finansal işlemlerin çok kısa süreler içinde gerçekleştirilebilmesi, finansal hareketlere bağlı tepkilerin çok hızlı bir şekilde verilmesine yol açmaktadır. Dış ticaretin daha uzun süreli işlemleri kapsaması bu kanal üzerinden verilen tepkilerin daha geç olmasını sağlamaktadır.

Yaşanan son küresel krizden, başta ABD ekonomisi olmak üzere birçok gelişmiş ülke, krizden piyasa dinamikleri ile değil devlet desteği ile çıkmaya çalışmıştır. Bu durum, neoliberal politikalara alternatif özellikle de Keynesyen politikalara yeniden dönüş tartışmalarını gündeme getirmiştir. Kriz, ilk önce ABD ile finansal ilişkileri daha çok olan ülkeleri etkisi altına almış, sonraki dönemlerde ise dış ticaret üzerinden dünya geneline yayılmıştır. Krizin başladığı ABD'de 2000'li yıllarda finansal piyasalar tamamen kuralsızlaştırılmıştır. Bu durum, ABD finans piyasalarında spekülatif kazancı daha da artıracak yeni araçlar oluşmasına yol açmıştır. Faiz oranlarının çok düşük oranlarda seyretmesi ve krediye ulaşımın kolay olması, ülkede konut talebini arttırmış ve bu sektörde bir balon yaratmıştır. Konut sektördeki bu gelişme, alınan krediler üzerinden yeni (türev) finansal araçlar için bir alan oluşturmuş ve spekülatif gelirde artış sağlamıştır. Ancak, faiz oranlarının artmaya başlaması, gelir düzeyi düşük olan kesimin borcunu ödemesinde sorun

yaratarak oluşan bu balonun patlamasına yol açmıştır. Bu durum, batmaz denilen finansal kuruluşların dahi iflas etmesine yol açmış ve zararların önemli boyutlara ulaşması sonucunda devlet müdahalesini gerektirmiştir.

Küresel krizin yüksek gelirli yani gelişmiş ülkelerde oldukça derin yaşandığı görülmüştür. Bu ülkeler dünya ekonomisi ile daha bütünleşik bir yapı sergilemektedir. Aynı zamanda, yüksek gelirli ülkelerin dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olması nedeniyle bu ülkelerde yaşanan krizden diğer ülkelerin de etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu süreç, gelişmiş ülkelerden sağlanan finansal sermaye girişlerinin azalması, dış ticaret talebinin düşmesi, krize giren ülkelerde çalışan yabancı işgücünün kazançlarının düşmesi neticesinde, bu gelire bağımlı olan ülkelerin de gelir kaybetmesine ve kalkınma yardımlarının azalmasına yol açarak birçok ülkeyi etkisi altına almıştır. 1929 bunalımından yaklaşık 80 yıl sonra yaşanan bu kriz, ülkeleri farklı şekilde etkilemiştir. Bu tez çalışmasının amacı da yaşanan bu küresel krizden "neden bazı ülkeler daha derin etkilenirken bazıları daha az etkilenmiştir" sorusuna yanıt aramak olmuştur.

Bu sorunun yanıtını bulmak üzere çalışmanın ikinci bölümünde, neoliberal politikaları temsilen kullanılan EFW endeksi verileri kapsamında bir analiz yapılmıştır. Buna göre, daha az serbest ekonomilere sahip olan alt-orta ve düşük gelirli ülkelerin, daha serbest ekonomilere sahip olan üst-orta ve yüksek gelirli ülkelere göre daha iyi bir performans sergilediği belirlenmiştir. Alt-orta ve düşük gelirli ülkelerin dünya ekonomisi ile ilişkilerinin daha az olması, kriz sürecini daha iyi atlatmalarını sağlamıştır. Buna karşın, küresel krizden en çok etkilenen ülkeler, başta Baltık ülkeleri olmak üzere AB'ye yeni katılan ülkeler olmuştur. Bu ülkelerin AB'ye katılım sürecinde uygulamış oldukları reform programları neticesinde dünya

ekonomisi ile bütünleşmesi, daha önce birçok gelişmekte olan ülkenin yaşadığı kriz deneyimlerine benzer sorunlar yaşamasına yol açmıştır. Buna karşın Doğu Asya Kalkınma Modelini uygulamış olan ülkelerin kriz sürecinde diğer ülkelere göre daha başarılı bir performans sergilediği görülmüştür. DAKM ülkelerinin neoliberal dönemdeki ekonomik gelişme başarısı, neoliberal uygulamalara alternatif politikalar olarak gösterilmesini sağlamıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, kriz dönemine yönelik 139 ülke için uygulanan regresyon analizinde, kriz öncesi cari işlemler açığı ve yurtiçi kredinin GSYH'ye oranı yüksek olan ülkelerin krizden daha çok etkilendiği belirlenmiştir. Buna karşın kamu dengesi ile kriz dönemi büyüme oranı arasında ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ekonomik serbestlik endeksi özeti, mülkiyet hakları, sağlam para, ticaret ve kredi piyasası düzenlemelerini içeren endeks değerlerinin kriz dönemi büyüme oranları ile negatif yönlü ilişkili olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, çalışmanın ikinci bölümünde EFW endeksine göre oluşturulan, ülkelerin kriz dönemi performansını gösteren tablolar ile tutarlı çıkmıştır. Buna karşın serbestlik endeksine ait değişkenlerin yükselme döneminde ekonomik büyümeye istatistiki anlamlı bir katkısı bulunmamıştır. Yani dünya genelinde büyüme kaydedilen 2002-2007 yılları arasında serbestlik düzeylerindeki artış büyüme oranlarında etkili olmamıştır. Korelasyon katsayılarına göre de yükselme döneminde yurtiçi kredi oranı ve iş yapma serbestlik endeksi büyüme oranı ile ters yönlü hareket etmektedir (% 5 hata payı). Kriz dönemi büyüme oranı ise yurtiçi kredi oranı, endeks özeti, mülkiyet hakları, sağlam para, ticaret, sermaye kontrolü, kredi piyasaları ve iş yapma serbestlik endeksi değişkenleri ile ters yönde hareket etmektedir (% 5 hata payı). Sonuç olarak ekonomik serbestleşme ülke ekonomilerini daha kırılgan bir yapıya

dönüştürmektedir. Daha önce de birçok ülke deneyiminde görüldüğü gibi özellikle finans piyasası ve sermaye hareketlerine yönelik denetimlerden vazgeçilmesini takiben finansal krizler yaşanmıştır.

Çalışmanın son bölümünde yer alan Türkiye ekonomisinin, korumacı politikaların izlendiği 1980 yılı öncesi dönemde dünya ile bütünleşmeye başladığı 1980 sonrası döneme göre daha iyi bir performans sergilediği gösterilmiştir. 2008 yılına kadar IMF ile 19 stand-by anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmalarla ülke ekonomisinde serbestleştirme, kuralsızlaştırma ve özelleştirme kurallarını içeren neoliberal uygulamalar artarak devem etmiştir. Bu durum ülkenin 2009 yılında küresel krizden oldukça derin etkilenmesine de yol açmıştır.

2009 yılında küreselleşen kriz, 2010 yılında AB borç krizi ile devam etmiştir. Ancak 2016 yılı için bu sürecin gelişmekte olan ülkelere de yayılarak yeni bir boyut kazanacağı gündeme gelmiştir[51]. Bu durum aslında yine gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisiyle bütünleşme düzeyleri ile ilgilidir. Çünkü ülkelerin dış finansman, enerji, hammadde, üretim tekniği gibi yurtdışı girdilere ya da yurtiçinde üretilen fazla ürün için yurtdışı talebine bağlı olması, ülke ekonomilerini dış dünyaya bağımlı hale getirmiştir. Bu süreçte Asya ülkeleri yurtiçi talebe dönük politikalar ile küresel etkileri en aza indirmeye çalışmaktadır. Bu durum, ülkelerin dış dünya ile bağlantılarını tamamen kesmesi anlamına gelmemelidir. Ancak kalkınma için tek bir doğru politika olduğunu kabul etmek yerine kalkınma süreci içinde yer alan ülkelerin bulundukları ekonomik ve sosyolojik özellikleri yanında bölgesel ve küresel

[51] IMF, 2016 yılında Çin'de toplanacak G 20 zirvesi öncesinde yayınlamış olduğu raporda, 2015 yılı sonunda gelişmiş ülkelerde ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, Çin'in büyüme oranın düşmesi, ticaret verilerine göre Asya'nın diğer yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik faaliyetlerin zayıflaması, düşük petrol fiyatları ve bazı ülkelerdeki savaş durumunun devam etmesi nedeniyle Ortadoğu'daki gelişmeler ve Brezilya'da süren durgunluğu sıralayarak 2016 yılı için dünya ekonomisi büyüme oranı tahmini 0.2 puan düşürerek 3.4 olarak tahmin ettiğini belirtmiştir.

konumlarına göre yeni politikalarının belirlenmesi daha faydalı sonuçlar verebilir. Bugün, Dünya Bankası'na göre dünya nüfusunun %20'sine sahip olan yüksek gelirli ülkeler Dünya ekonomisinde yaratılan gelirin %70'ini oluştururken geriye kalan ülke grupları dünya nüfusunun %80'ine ve gelirinin %30'una sahiptir. Bu durum dünya ekonomisinde ekonomik kalkınmanın hala önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Akerlof, G. A. ve R. J. Shiller (2010), *Hayvansal Güdüler*, (Çev. N. Domaniç ve L. Konyar), İstanbul: Scala Yayıncılık.

Aiginger, K. (2011), "Why Growth Performance Differed across Countries in the Recent Crisis: the Impact of Pre-crisis Conditions", *Review of Economics& Finance*, 35-52.

Altıok, M. (2008), "Washington Konsensüsü", *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü* içinde (Ed. F. Başkaya ve A. Ördek), İstanbul: Özgür Üniversite, 1297-1306.

Altıok, M. (2009), "Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları", *Toplum ve Demokrasi*, 3 (6-7), Mayıs-Aralık, s. 75-102.

Altıok, M. ve İ. Tuncer (2013), "Türkiye İmalat Sanayinde Yapısal Değişim ve Üretkenlik: 1980–2008 Dönemi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 55-70.

Arestis, P. ve P. Demetriades (1999), "Financial Liberalization: The Expereince of Developing Countries", *Eastern Economic Journal*, Vol. 25, No.4, Fall, 441-457.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB), (2008), *2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat ve Toplum*, İstanbul: Yordam Kitap.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB), (2015), *AKP'li Yıllarda Emeğin Durumu*, İstanbul: Yordam Kitap.

Bahçe, S. ve A. H. Köse (2007), "Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflara Dönmek",
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/KoseBahceHaz07.pdf

Bakker, B. B. ve A. Gulde (2010), The Credit Boom in the EU New Member States: Bad Luck or Bad Policies, *IMF Working Paper* WP/10/130.

Balseven, H. ve İ. Önder (2009), "Türkiye'de Kamu Kesiminde Neoliberal Dönüşüm", *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm içinde*, (Der. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 77-128.

Bartlett, W. Ve I. Prica (2012), The Variable Impact of the Global Economic Crisis in South East Europe, *Research on South Eastern Europe, http://wbc-inco.net/object/document/10002/attach/LSEE-PAPER-4.pdf*

Başçı, E. ve H. Kara (2011), "Finansal İstikrar ve Para Politikası", *TCMB Çalışma Tebliği* No: 11/08.

Başkaya, F. (2005a), "Emperyalizm", *Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek* içinde (Ed. F. Başkaya), İstanbul: Özgür Üniversite, 159-167.

Başkaya, F. (2005b), "Küreselleşme", *Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek* içinde (Ed. F. Başkaya), İstanbul: Özgür Üniversite, 325-334.

Berkmen, S. P. ve diğerleri (2012), The global financial crisis: Explainin gcross-country differences in the output impact, *Journal of International Money and Finance*, 31, 42–59.

Boas, T. C. ve J. Gans-Morse (2009), "Neoliberalism: From New Liberal Philosophyto Anti-Liberal Slogan", http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12116-009-9040-5#page-1

Boratav, K. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, K. (2009), "Bir çevrimin Yükseliş Aşamasında Türkiye Ekonomisi", *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm içinde,* (Der. N. Mütevellioğlu ve S. Sönmez), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.1-24.

Boratav, K. (2011), *Bir Krizin Kısa Hikayesi*, Ankara: Arkadaş Yayınları.

Bordo, M. D. ve C. M. Meissner (2012), "Does inequality lead to a financial crisis?", *Journal of International Money and Finance,* 31, 2147–2161

Calvo, G. A. (1998), "Capital Flows and Capital-Market Crises: The Simple Economics of Sudden Stops", *Journal of Applied Economics*, 1(1), 35-54.

Chang, H. (2009a), *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları.

Chang, H. (2009b), *Sanayileşmenin Gizli Tarihi*, (Çev. Emin Akçaoğlu), Ankara: Epos Yayınları.

Chang, H. (2011), "Industrial Policy: Can We Go Beyond an Unproductive Confrontation?", *Lessons from East Asia and the Global Financial Crisis içinde,* (Ed. Justin Yifu Lin and Boris Pleskovic), 83- 109. World Bank

Chang, H. ve I. Grabel (2005), *Kalkınma Yeniden Alternatif İktisat Politikaları El Kitabı*, (Çev. Emre Özçelik), Ankara: İmge Kitabevi.

Claessens, S. Ve diğerleri (2010), "Cross-country experiences and policy implications from the global financial crisis", *Economic policies*, 25(62), s. 267-293.

Claessens, S. ve M. A. Kose (2013), "Financial Crises: Explanations, Types, and Implications", *IMF Working Paper* WP/13/28

Cooper, R. N. (2010), "Understanding Global Imbalances", *Globalization and Growth, Implicationsfor a Post-Crisis World*, (Ed. M. Spence ve D. Leipziger), Commision on Growth and Development, 54253.

Cömert, H. ve S. Çolak (2014), The Impacts of the Global Crisis on the Turkish Economy and Policy Responses, *ERC Working Papers in Economics* 14/17.

Crotty, J. (2008), "Structural Causes of the Global Financial Crisis: A Critical Assessment of the 'New Financial Architecture'", University of Massachusetts – *Amherst Economics Department Working Paper Series*, 2008-14

Davidson, P. (2004-2005), "A Post Keynesian View of the Washington Consensus and How to Improve It", *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 207-230, http://www.jstor.org/stable/4538921.

De Haan, J., S. Lundström ve J. Sturm (2006),"Market-Oriented Institutions and Policiesand Economic Growth: A Critical Survey", *Journal of Economic Surveys*, 20(2), 157-191.

Doğruel, F. ve A. S. Doğruel (2006), *Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar: Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye,* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Doing Business (2006), Creating Jobs, http://www.doingbusiness.org/~/media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB06-FullReport.pdf

Dullein, S. (2010), Risk Factors in International Financial Crises: Early Lessons from the 2008-2009 Turmoil, *The Financial and Economic Crisis of 2008-2009 and Developing Countries*, (Ed. S. Dullen vd.), 99-116, United Nationals Pablication.

Erdem, N. (2007), "A "Hot" Debate: Financial Crises in Turkey, Mexico and South Korea", *Neoliberal Globalization as New Imperialism, Case Studies on Reconstruction of the Periphery* (Ed: A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan), 129-151, New York: Nova Science Publishers.

Erdem, N. ve F. Dönmez-Atbaşı (2011), "Finans sermayenin kriz döngüsü: Merkez-Çevre "Yakınsaması"", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 4, 33- 66.

Eres, B. (2008), "Liberalizm/Neoliberalizm", *Ekonomik Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü* içinde (Ed. Fikret Başkaya ve Aydın Ördek), İstanbul: Özgür Üniversite, 755-767.

Estarly, W. (2005), "What did structural adjustment adjust? The association of policies and growth with repeated IMF and World Bank adjustment loans", *Journal of Development Economics*, 76, 1– 22.

Foster, J. B. ve F. Magdoff (2008), "Financial Implosion and Stagnation", *Monthly Review*, Volume 60, Issue 07, December, http://monthlyreview.org/2008/12/01/financial-implosion-and-stagnation

Fraga, V. ve M. D. Rocha (2014), "Vulnerabilities Underlying the Impact of the Global Financial Crisis Across Europe", *Eastern European Economics*, 52:2, 28-48.

Ganioğlu, A. (2012), Finansal Krizlerin Belirleyicileri olarak Hızlı Kredi Genişlemeleri ve Cari İşlemler Açığı, *TCMB* Çalışma Tebliği No: 12/31.

Giannone, D., M. Lenza ve L. Reichlin (2011), "Market Freedom and the Global Recession", *IMF Economic Review*, Vol. 59, No.1.

Grabel, I. (1998), "Emerging Stock Market and Third World Development, The Post Keynesian Case for Pessimisim", *Foundations of International Economics Post Keynesian Perspectives*, (Ed. J. Degrez ve J. T. Harvey), London, New York: Routledge.

Güven, A. B. (2013), "IMF, Dünya Bankası ve Küresel Kriz: Yeni Dengeler, Eski Yönelimler", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen* içinde, (Der. F. Şenses, Z. Öniş ve C. Bakır), 41-63, İstanbul: İletişim.

Gwartney, J., R. Lawson ve J. C. Hall (2015), *Economic Freedom of the World 2015Annual Report*, Fraser Institue, http://www.freetheworld.com

Hall, J. C. ve R. A. Lawson (2013), "Economic Freedom of the World: An Accounting of the Literature", *Contemporary Economic Policy*, 32(1), 1–19

ILO (2014). *Global Employment Trends 2014: Risk of a jobless recovery?*,Geneva: International Labour Office.

ILO (2015*). Global Wage Report 2014/15: Wages and income inequality*, Geneva: International Labour Office.

IMF (2011). *Analytics of Systemic Crises and the Role of Global Financial Safety Nets*, www.imf.org/external/np/pp/eng/2011/053111.pdf.

IMF (2012). *The Liberalization and Management of Capital Flows: An Institutional View*, http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2012/111412.pdf

IMF (2016). *Global Prospects and Policy Challenges*, http://www.imf.org/external/np/g20/pdf/2016/022616.pdf

Independent Evaluation Group (IEG) (2010). *The World Bank Group's Response to the Global Economic Crisis*,Phase 1, Washington, D.C: World Bank

Jessop, B. (2002), "Liberalism, Neoliberalism, and Urban Governance: A State-Theoretical Perspective", http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-8330.00250/pdf

Jorda, O., M. Schularik ve A. M. Taylor (2011), "Financial Crises, Credit Booms, and External Imbalances: 140 Years of Lessons", *IMF Economic Review* 59, 340–378.

Kanbur, R. (2009), "The Co-Evolution of the Washington Consensus and the Economic Development Discourse", *Macalester International*, Vol. 24, 33-57.

Kazgan, G. (2000), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kazgan, G. (2012), *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keynes, J. M. (2008), *Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, (Çev. Uğur Selçuk Akalın), İstanbul: Kalkedon. [1936]

Kindleberger, C. P. ve R. Z. Aliber (2013), *Çılgınlık, Panik ve Çöküş, Finansal Krizler Tarihi*, (Çev. Ü. Şensoy), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kamalodin, S. (2011), "Asset Bubbles, financial crises and the role of human behaviour", *Rabobank Economic Research Department,* economie.rabobank.com

Kara, A. H. (2012), "Küresel Kriz Sonrası Para Politikası", *TCMB* Çalışma Tebliği No: 12/17.

Kepenek, Y. ve N. Yentürk (2003), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kotz, D. M. (2009), "The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism", *Review of Radical Political Economics,* http://rrp.sagepub.com/content/early/2009/05/04/0486613409335093

Köse, A. H. ve A. Öcü (2007), "Imbalances in the World Economy and Congestion in the Periphery", *Neoliberal Globalization as New Imperialism, Case Studies on Reconstruction of the Periphery* (Ed: A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan), New York: Nova Science Publisher, 55-76,

Laeven, L. ve F. Valencia (2010), "Resolution of Banking Crises: The Good, the Bad, and the Ugly", *IMF WorkingPaper*, WP/10/146.

Laeven, L. ve F. Valencia (2012), "Systemic Banking Crises Database: An Update", *IMF Working Paper*, WP/12/163.

Lane, P. R. ve G. M. Milesi-Ferretti (2010), "The cross-country incidence of the global crisis", *IMF Working Paper*. WP/10/171.

Lane, P. R. ve P. McQuade (2013), " Domestic Credit Growth and International Capital Flows*", European Central Bank Working Paper Series* No, 1566.

Larrabee, R. S. (2010), "Russia, Ukraine, and Central Europe: The Return of Geopolitics", *Journal of International Affairs,* Vol. 63, No. 2. 33-52.

Lawson, R. A. (2008), "On the methodology of the economic frerdom of the world index", *The Design and Use of Political Economy Indicators içinde* (Ed. King Banaian ve Bryan Roberts), USA: Palgrave Macmillan, 171-184.

Lin, J. Y. ve V. Treichel (2012), "The Unexpected Global Financial Crisis Researching Its Root Cause", *Policy Research* Working Paper 5937, World Bank.

Lonut, B. (2015), "The impact of the financial crisis under the effects of increasing global economic interdependence: The case of Eastern and Central Europe Economies", *The Romanian Economic Journal*, Year XVIII no. 55 March 2015, 97-116.

Maddison, A. (2001), *The World Economy, A MillanialPerspective*, OECD.

McKinnon, R. I. ve H. Pill (1998), "International Overborrowing: A Decomposition of Credit and Currency Risk", *World Development*, Vol. 26, No. 7, 1267-1282.

O'Hara, P. A. (2006), *Growth and Development in the Global Political Economy: Modes of Regulation and Social Structures of Accumulation*, Routledge Taylor&Francis Group.

Obstfeld, M. ve A. M. Taylor (2004), *Global Capital Markets: Integration, Crisis, and Growth*, USA: Cambridge University Press.

Ocampo, J. A.,C. Rada ve L. Taylor (2009), *Growth and Policy in Developing Countries, A Structuralist Approach*, New York: Columbia University Press.

Onaran, Ö. (2009), "Wage share, globalization and crisis: the case of the manufacturing industry in Korea, Mexico and Turkey", *International Review of Applied Economics* Vol. 23, No. 2, March 2009, 113–134.

Orhangazi, Ö. ve G. Özgür (2015), "Capital Flows, Finance-Led Growth and Fragility in the Age of Global Liquidityand Quantitative Easing: The Case of Turkey", *Political Economy Research Institute* Working paper Series No: 397.

Ortiz, I. ve M. Cummins (2011), *Global Inequality: Beyond the Bottom Billion- A Rapid Review of Income Distribution in 141 Countries*, United Nations Children's Fund (UNICEF),
http://www.unicef.org/socialpolicy/files/Global_Inequality.pdf

Öniş, Z. ve F. Şenses (2009), Gelişen "Post-Washington Mutabakatı"nı (PWM) Yeniden Düşünmek, (Çev. E. Özçelik), *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma,* Seçme Yazılar içinde (Der. F. Şenses), İstanbul: İletişim Yayınları, 347-385.

Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Patnaik, P. ve V. Rawal (2007), "The Level of Activity in an Economy with Free Capital Mobility", *Neoliberal Globalization as New Imperialism, Case Studies on Reconstruction of the Periphery* (Ed: A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan), New York: Nova Science Publishers, Inc. 21-42.

Paul, B. P. (2010), "The Role of Macro Imbalances in the US Recession of 2007-2009", *International Journal of Business and Economics*, Vol. 9, No. 3, 253-258.

Rajan, R. G. (2010), *Fault Lines: How hidden fractures stil threaten the world economy*, USA: Princeton University Press.

Rasmus, J. (2008), "The Deepening Global Financial Crisis: From Minsky to Marx and Beyond", *Critique: Journal of Socialist Theory*, Vol. 36, No. 1, 5-29.

Reinhart, C. M. Ve K. S. Rogoff (2008), "This Time is Different: A Panoramic View of Eight Centuries of Financial Crises", http://www.nber.org/~wbuiter/cr1.pdf

Rodrik, D. (2007), *One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth*, New Jersey: Princeton University Press.

Rodrik, D. (2009), *Tek Ekonomi Çok Reçete, Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*, (Çev. N. Domaniç), Ankara: Eflatun Yayınevi.

Roubini, N. ve X. Sala-i-Martin (1995), "A growth model of inflation, tax avesion, and financial repression", *Journal of Monetary Economics*, 35, 275-301.

Rose, A. K. ve M. M. Spiegel (2012), "Cross-country causes and consequences of the 2008 crisis: Early warning", *Japan and the World Economy*, 24, 1–16

Sachs, J. ve diğerleri (1995), "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1995, No. 1, 25th Anniversary Issue 1-118 http://www.jstor.org/stable/2534573.

Saygılı, C. ve diğerleri (2010), "Türkiye İmalat Sanayiin İthalat Yapısı", *TCMB Çalışma Tebliği*, No: 10/02

Sommer, M. (2009), "Whyare Japanese Wages so Sluggish?", *IMF Working Paper*, WP/09/97.

Staehr, K. (2010), The Global Financial Crisis and Public Finances in the New EU Countries from Central and Eastern Europe, *Eesti Pank Working Paper* Series2/2010

Stiglitz, J. E. (2004), *90'ların Yükselişi*, (Çev. Aytül Özer ve Barış Güven), İstanbul: CSA Global Yayın Ajansı.

Stiglitz, J. E. (2006), *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*, (Çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deviz Vural), İstanbul: Plan B.

Stiglitz, J. E. (2009), The Anatomy of a Murder: Who Killed America's Economy?, *Critical Review*, 21:2-3, 329-339.

Stockhammer, E. (2012), "Rising Inequality as a Root Causeof the Present Crisis", *Political Economy Research Institute*, Working paper Series 282 http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/working_papers/working_papers_251-300/WP282.pdf

Taymaz, E., E. Voyvoda ve K. Yılmaz (2008), Türkiye İmalat Sanayiinde Yapısal Dönüşüm, Üretkenlik ve Teknolojik Değişme Dinamikleri, *ERC Working Papers in Economics 08/04.*

TCMB (2002), *Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri,* Ankara: TCMB

TCMB (t.y.), *"Ödemeler Dengesi İstatistikleri"ne İlişkin Yöntemsel Açıklama*, http://www.tcmb.gov.tr

Togan, S. ve H. Berument (2011), "Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler", *Bankacılar Dergisi*, Sayı 78, 3-21.

Torbat, A. E. (2008), Global Financial Meltdown and the Demise of Neoliberalism, *Global Research*, October 13, http://www.globalresearch.ca/PrintArticle.php?articleId=10549

United Nations (UN) (2009), *Rethinking Poverty*, Report on the World Social Situation 2010, Department of Economic and Social Affairs

UNCTAD (2009), *Trade and Development Report 2009,* Geneva: United Nations Publication.

UNCTAD (2013), *Trade and Development Report 2013,* Geneva: United Nations Publication.

UNCTAD (2014), *Trade and Development Report 2014*, Geneva: United Nations Publication.

UNCTAD (2015), *Trade and Development Report 2015,* Geneva: United Nations Publication.

UNDP (2013), *Humanity Divided: Confronting Inequality in Developing Countries*, New York: UNDP.

Uygur, E. (1990), "Financial Liberalizationand Real Sector in Turkey", *The Central Bank of the Republic Turkey Research Department*, DiscussionPaper No: 9010.

Uygur, E. (2012), "Türkiye'de Tasarrufların Seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar", *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* 2012/108, http ://www.tek.org.tr

Wade, R. (2010), "After the Crisis: Industrial Policy and the Developmental State in Low-Income Countries", *Global Policy*, Volume 1, Issue 2, May 2010, s.150-161.

Williamson, J. (2003), "The Washington Consensus and Beyond", *Economic and Political Weekly*, 38(15), 1475-1481

Williamson, J. (2004), "A Short History of the Washington Consensus" http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.145.3639&rep=rep1&type=pdf

Williamson, J. ve M. Mahar (1998), *A Survey of Financial Liberalization*, Essays in International Finance, No. 211, New Jersey: Department of Economics of Princeton University.

World Bank (2014), Evaluation of the EU-Turkey Customs Union, http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/turkey/tr-eu-customs-union-eng.pdf

Yeldan, E. (2001), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeldan, E. (2010), *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*, (Çev. M. Yıldırımoğlu ve H. Öztürkler), Ankara: Efil Yayınevi.

Yeldan, E. vd. (2012), *Orta Gelir Tuzağı'ndan Çıkış: Hangi Türkiye? Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz*, TURKONFED, İstanbul.

Yörükoğlu, M. ve H. Atasoy (2010). "The effects of the global financial crisis on the Turkish financial sector", *The global crisis and financial intermediation in emerging market economies* içinde, BIS Papers No 54, 387-405.

Kullanılan web adresleri

Avrupa Birliği Bakanlığı, http://www.ab.gov.tr/

EFW, http://www.freetheworld.com

Fredoom House, https://freedomhouse.org/

IMF, WEO, http://www.imf.org

Kalkınma Bakanlığı, http://www.kalkinma.gov.tr

Merkez Bankası, http://www.tcmb.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu, http:// www.tuik.gov.tr

The Heritage Foundation http://www.heritage.org/index/

UNCTAD, http://www.unctad.org

WB, WDI, http://www.worldbank.org

ÖZET

TUNÇ DEVECİ, Tülin. Ekonomik Krize Duyarlılık Açısından Neoliberal Politikalara Karşı Kalkınma Politikaları, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. A. Burça KIZILIRMAK YAKIŞIR

Neoliberal dönem olarak adlandırılan 1980 sonrası dönemde, daha önceki yıllara göre finansal krizler daha sık yaşanmıştır. 2007 yılında ABD'de başlayan finansal kriz ise 2009 yılında tüm dünyada etkisini gösteren küresel bir krize dönüşmüştür. Bu kriz 1929 Bunalımından sonra yaşanan en derin kriz olarak literatüre girmiştir. Ancak küresel kriz ülkeleri farklı düzeylerde etkilemiştir. Bu farklılığı belirlemek üzere kullanılan ekonomik serbestlik endeksine göre, ekonomik serbestlik düzeyi daha yüksek olan gelişmiş ülkelerin krizden daha fazla etkilendiği belirlenmiştir. Çalışmada uygulanan regresyon analizlerinde de kriz öncesi ekonomik serbestlik düzeyi, cari işlemler açığı (GSYH payı olarak) ve yurtiçi kredi oranı (GSYH payı olarak) daha büyük olan ülkelerin krizden daha derin etkilendiği tespit edilmiştir. Buna karşın Doğu Asya Kalkınma Modeli kapsamında ele alınan ülkelerin küresel kriz sürecini daha başarılı atlattığı görülmüştür. Bu durum neoliberal politikalar kapsamında uygulanan serbestleştirme, deregülasyon ve özelleştirme politikalarına dair eleştirileri artırmış ve kalkınma politikalarını yeniden gündeme taşımıştır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Ekonomik Serbestleşme, Küresel Finansal Kriz, Doğu Asya Kalkınma Modeli.

ABSTRACT

TUNÇ DEVECİ, Tülin. Development Policies versus Neoliberal Policies in terms of Sensitivity to the Economic Crisis, Ph.D Thesis, Advisor: Prof. Dr. A. Burça KIZILIRMAK YAKIŞIR

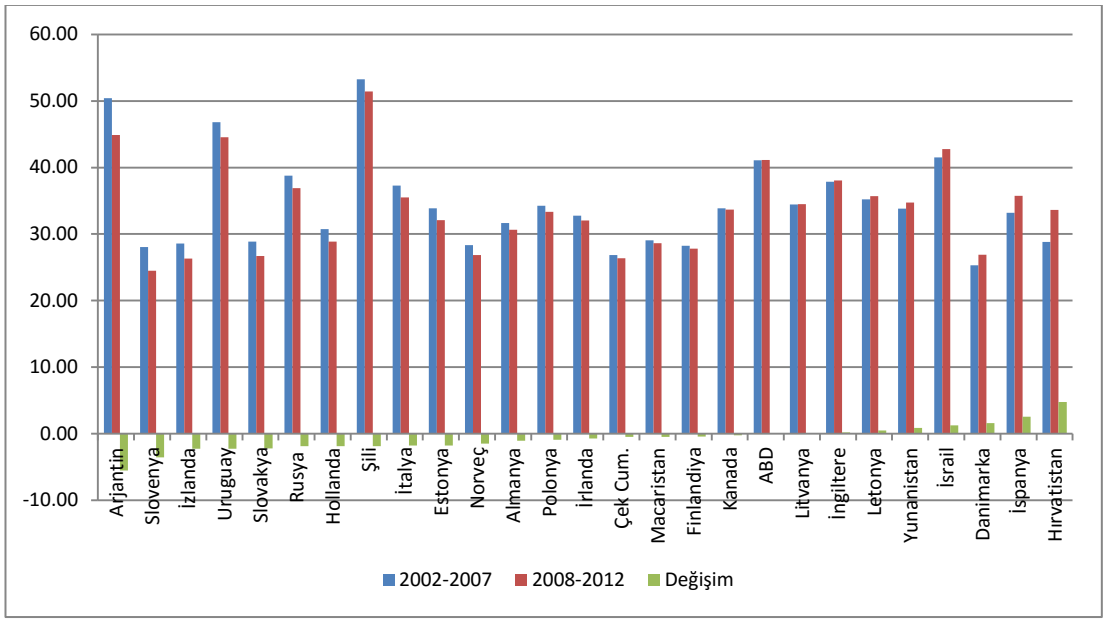
After 1980s, which named Neoliberal period, financial crises have occurred more frequent when it is compared to previous years. The crisis which had began in 2007 in the United States turned into a global crisis affecting the whole world in 2009. It has been considered as the deepest crisis since the Depression in 1929. However, the effects of global crisis differed from one country to another. In this thesis to determine the variation the index of economic freedom is used. It is determined that the countries which have a higher economic freedom index affected from the crisis. Morever the regression analysis which have higher level of economic freedom, current account deficit (percent of GDP) and domestic credit ration (percent of GDP) before crisis had affected from the stitution more. However it is seen that the countries which adopt the East Asian Development Model had a better performance in this crisis process more successfully. As a consequence of that, the criticism about policies such as liberalisation, deregulation and privatisation implemented within the scope of neoliberal policies have increased and bringed up development policies to the agenda again.

Keywords: Neoliberalism, Economic Liberalisation, Global Financial Crisis, East Asian Development Model.

EKLER

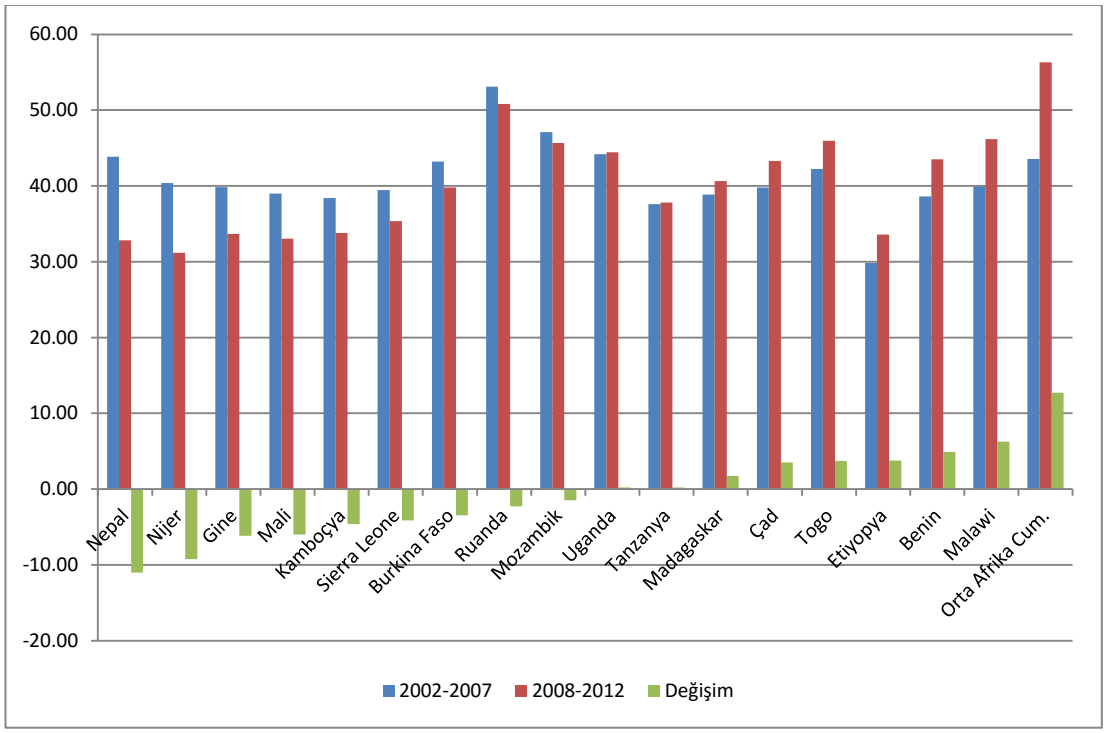
Ek 1. Ülkelerin Gelir Sınıflamasına Göre Gini katsayıları

Yüksek gelirli ülkeler

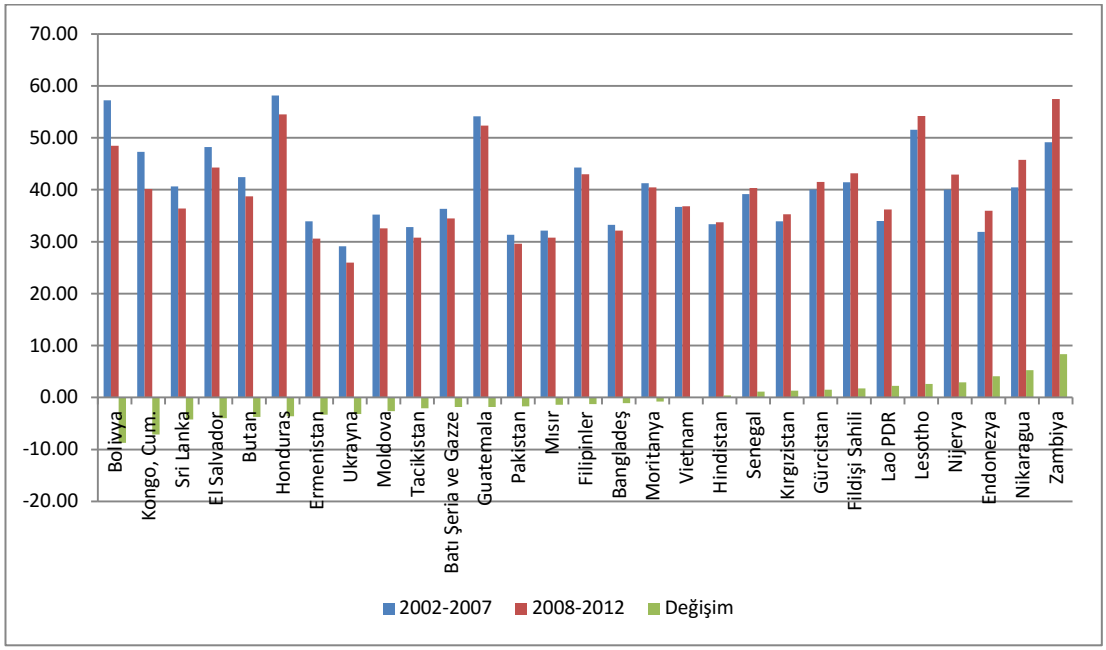
Not: Değişim 2008-2012 ortalaması eksi 2002-2007 ortalamasıdır. Kayank: DB.

Üst-orta gelirli ülkeler

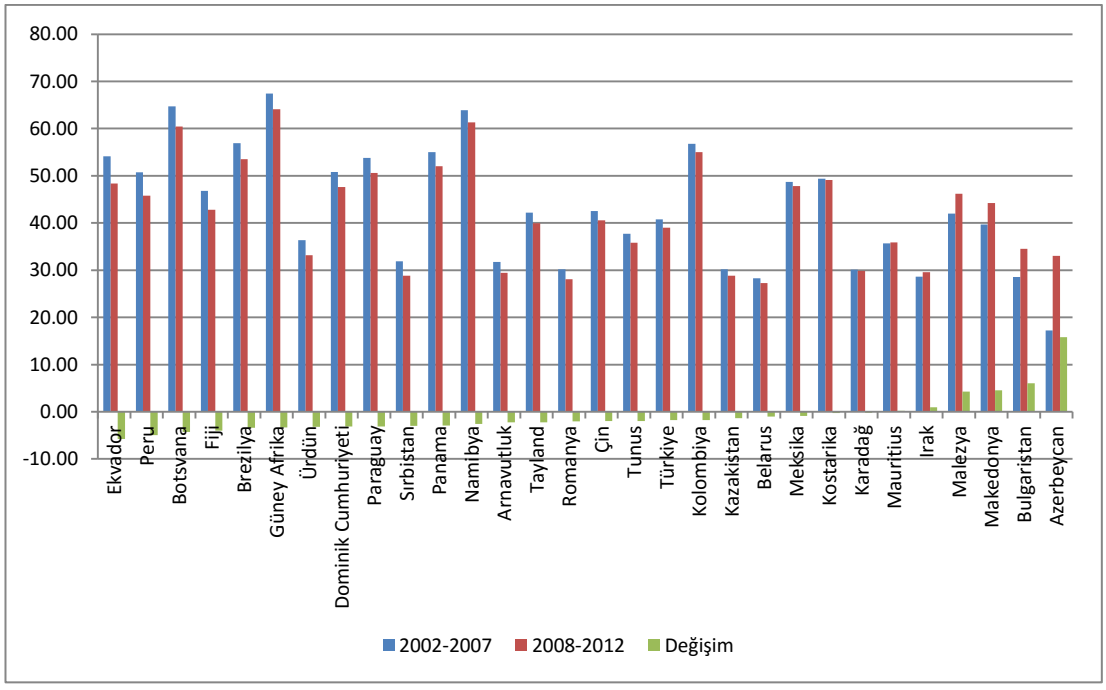
Not: Değişim 2008-2012 ortalaması eksi 2002-2007 ortalamasıdır. Kayank: DB.

Alt-orta gelirli ülkeler

Not: Değişim 2008-2012 ortalaması eksi 2002-2007 ortalamasıdır. Kayank: DB.

Düşük gelirli ülkeler

Not: Değişim 2008-2012 ortalaması eksi 2002-2007 ortalamasıdır. Kayank: DB.

Ek 2. Ekonomisinde petrol geliri yüksek olan ülkeler

	Büyüme oranları (%)				Petrol gelirinin GSYH içindeki payı (%)				
Ülkeler	**2007**	**2008-09**	**Değişim1**	**2010**	**2007**	**2008**	**2009**	**Değişim2**	**2010**
Azerbaycan	25.05	10.09	-14.96	4.85	57.47	56.19	39.47	-16.72	44.22
Angola	22.59	8.12	-14.47	3.41	59.72	66.57	38.11	-28.46	45.53
Umman	4.45	7.16	2.71	4.8	37.51	38.16	29.01	-9.15	33.77
Nijerya	6.83	6.6	-0.23	7.84	31.13	32.04	23.73	-8.31	16.36
Kongo Cum.	-1.58	6.52	8.1	8.75	60.87	62.96	51.88	-11.08	62.13
Bahreyn	8.29	4.39	-3.9	4.33	19.54	22.57	14.63	-7.94	17.12
Çad	3.27	3.64	0.37	13.55	38.55	39.11	23.89	-15.22	27.93
Ekvador	2.19	3.46	1.27	3.53	22.47	25.31	13.66	-11.65	16.23
Kazakistan	8.9	2.25	-6.65	7.3	32.07	36.48	26.79	-9.69	28.63
İran	6.37	1.9	-4.47	6.63	32.83	39.89	22.28	-17.61	25.64
Cezayir	3.4	1.8	-1.6	3.6	29.4	31.91	21.58	-10.33	23.4
Venezuela	8.75	1.04	-7.71	-1.49	28.41	29.15	16.57	-12.58	17.97
Bir. Arap Em.	3.18	-1.03	-4.21	1.64	23.35	27.1	17.66	-9.44	20.56
Gabon	6.49	-2.11	-8.6	7.44	45.68	49.26	36.69	-12.57	42.79
Kuveyt	5.99	-2.3	-8.29	-2.37	53.61	59.61	41.85	-17.76	51.14

Not: Değişim1: 2008-09 ortalaması eksi 2007. Değişim2: 2009 eksi 2008. Kaynak: DB.

Ek 3. Dış ticaretinde gıda payı yüksek olan ilk 15 ülke

	Ekonomik büyüme (%)				Gıda ithalatı/Toplam ithalat (%)			
İthal eden	**2002-07**	**2008-09**	**Değişim**	**2010-14**	**2002-07**	**2008-09**	**Değişim**	**2010-14**
Nijerya	11.06	6.60	-4.46	5.74	18.3	10.8	-7.5	20.3
Mozambik	7.61	6.20	-1.42	7.19	14.4	14.8	0.4	12.0
Mısır	4.68	5.92	1.24	2.69	22.4	17.2	-5.2	20.8
Bangladeş	5.68	5.53	-0.15	6.14	17.1	18.5	1.4	18.5
Nijer	3.64	4.44	0.80	6.80	31.3	20.2	-11.1	24.1
Mauritius	3.77	4.28	0.51	3.60	17.7	21.3	3.6	21.5
Benin	3.78	3.84	0.06	4.46	27.4	33.6	6.2	39.7
Senegal	4.37	3.05	-1.32	3.44	26.8	25.1	-1.7	23.2
Fildişi Sahili	0.53	2.90	2.36	5.31	18.6	21.4	2.8	19.2
Or. Afrika Cum.	2.23	1.88	-0.35	-4.92	16.4	32.6	16.2	31.2
Cezayir	4.68	1.80	-2.88	3.32	21.3	18.9	-2.4	19.6
Moritanya	7.17	0.02	-7.16	5.44	19.6	28.7	9.0	14.4
Barbados	2.58	-1.90	-4.47	-2.81	17.8	19.8	2.0	20.4
Gabon	1.57	-2.11	-3.69	5.78	18.3	17.3	-0.9	
Ermenistan	13.08	-3.62	-16.71	4.20	18.7	19.0	0.2	19.3
	Ekonomik büyüme (%)				**Gıda ihracatı/Toplam ihracat (%)**			
İhraç eden	**2002-07**	**2008-09**	**Değişim**	**2010-14**	**2002-07**	**2008-09**	**Değişim**	**2010-14**
Etiyopya	7.84	9.80	1.96	10.56	70.7	76.4	5.7	76.0
Malawi	4.41	8.69	4.28	4.73	82.9	86.2	3.3	76.0
Uganda	7.92	7.98	0.06	5.41	69.3	62.8	-6.5	58.4
Panama	6.96	6.56	-0.40	8.28	84.0	84.9	0.9	55.6
Gana	5.68	5.94	0.26	8.55	61.7	62.2	0.5	37.6
Uruguay	2.70	5.71	3.01	4.98	53.6	61.8	8.2	64.5
Burundi	3.19	4.26	1.07	4.25	83.7	66.2	-17.6	72.0
Guyana	0.51	2.65	2.14	4.73	60.7	64.2	3.5	65.3
Belize	4.56	1.97	-2.59	2.69	71.0	63.6	-7.4	64.9
Paraguay	3.45	1.20	-2.26	6.95	77.0	85.8	8.8	61.3
Honduras	5.56	0.90	-4.66	2.13	61.8	58.5	-3.3	61.1
Moldova	6.19	0.89	-5.31	5.36	61.2	66.6	5.4	64.4
Nikaragua	3.72	0.05	-3.67	4.75	82.8	68.5	-14.2	66.5
Fiji	1.87	-0.18	-2.04	2.95	59.0	69.9	10.8	64.8
Yeni Zelanda	3.74	-0.93	-4.68	2.08	50.9	54.2	3.3	57.6

Not: Değişim 2008-09 ortalaması eksi 2002-07 ortalamasıdır. Kaynak: DB.

Ek 6. AB ülkeleri Cari işlemler dengesi

	Cari işlemler dengesi (milyar dolar)								
Ülkeler	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Danimarka	11.10	8.22	4.41	10.00	10.77	18.18	19.87	18.75	24.02
Estonya	-1.39	-2.59	-3.50	-2.22	0.56	0.39	0.05	-0.44	-0.30
Finlandiya	7.79	11.56	13.29	8.94	6.71	5.94	-1.69	-3.12	-2.47
Hırvatistan	-2.46	-3.21	-4.33	-6.08	-3.06	-0.90	-0.40	-0.25	0.72
İrlanda	-7.15	-7.86	-13.85	-15.30	-5.00	2.32	2.83	9.25	14.44
İtalya	-29.74	-47.83	-51.57	-67.24	-41.24	-74.30	-70.05	-9.23	20.12
Letonya	-1.99	-4.52	-6.42	-4.49	2.28	0.72	-0.63	-0.70	-0.72
Litvanya	-1.83	-3.22	-5.69	-6.31	1.46	0.01	-0.62	-0.10	0.68
Macaristan	-7.88	-8.12	-9.95	-10.93	-0.99	0.35	1.13	2.26	5.31
Yunanistan	-18.23	-29.57	-44.59	-51.31	-35.91	-30.28	-28.58	-6.17	1.41
	Cari işlemler dengesi % değişim								
		2006	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Danimarka		-25.99	-46.30	126.58	7.67	68.87	9.31	-5.66	28.13
Estonya		86.49	35.50	-36.73	-125.20	-30.03	-86.55	-936.52	-31.69
Finlandiya		48.46	14.96	-32.74	-24.92	-11.45	-128.41	85.03	-21.07
Hırvatistan		30.54	34.77	40.43	-49.69	-70.56	-55.01	-38.02	-385.17
İrlanda		9.91	76.24	10.44	-67.30	-146.36	21.96	226.94	56.16
İtalya		60.80	7.83	30.37	-38.66	80.16	-5.73	-86.82	-317.99
Letonya		126.95	42.08	-30.08	-150.84	-68.31	-186.82	11.75	2.22
Litvanya		75.74	76.89	10.84	-123.18	-98.98	-4268.59	-83.92	-778.29
Macaristan		2.99	22.55	9.86	-90.92	-134.91	226.94	99.95	134.74
Yunanistan		62.15	50.81	15.08	-30.01	-15.70	-5.59	-78.41	-122.82

Kaynak:DB

Ek 7. Asya ülkeleri Cari işlemler dengesi

	Cari işlemler dengesi (milyar dolar)								
Ülkeler	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Çin	132.38	231.84	353.18	420.57	243.26	237.81	136.10	215.39	182.81
Endonezya	0.28	10.86	10.49	0.13	10.63	5.14	1.69	-24.42	-29.10
Hindistan	-10.28	-9.30	-8.08	-30.97	-26.19	-54.52	-62.52	-91.47	-49.23
Hong Kong	21.57	24.56	27.55	32.87	21.16	16.01	13.81	4.15	4.15
Japonya	170.12	174.67	211.74	142.12	145.68	217.55	126.24	59.10	34.07
Kore, Cum.	12.65	3.57	11.79	3.19	33.59	28.85	18.66	50.84	81.15
Malezya	19.98	26.20	29.77	38.91	31.80	27.00	33.51	18.64	11.73
Singapur	27.87	36.88	46.75	27.74	32.36	55.94	60.56	49.77	54.08
Tayland	-7.65	2.32	15.68	2.21	21.89	9.95	8.93	-1.46	-3.78
Vietnam	-0.56	-0.16	-6.95	-10.82	-6.61	-4.28	0.24	9.06	9.47
	Cari işlemler dengesi % değişim								
		2006	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**	**2012**	**2013**
Çin		75.14	52.34	19.08	-42.16	-2.24	-42.77	58.26	-15.13
Endonezya		3812.57	-3.38	-98.80	8363.30	-51.60	-67.24	-1549.08	19.18
Hindistan		-9.57	-13.16	283.52	-15.45	108.18	14.68	46.31	-46.18
Hong Kong		13.82	12.21	19.30	-35.64	-24.31	-13.76	-69.97	0.13
Japonya		2.67	21.22	-32.88	2.51	49.34	-41.97	-53.18	-42.35
Kore, Cum.		-71.80	230.45	-72.96	953.18	-14.12	-35.34	172.49	59.63
Malezya		31.13	13.63	30.72	-18.28	-15.10	24.11	-44.38	-37.06
Singapur		32.36	26.74	-40.66	16.65	72.88	8.25	-17.81	8.66
Tayland		-130.29	576.86	-85.90	890.18	-54.57	-10.21	-116.33	159.35
Vietnam		-70.77	4146.38	55.66	-38.94	-35.29	-105.52	3739.83	4.51

Kaynak:DB

Ek 8. Tanımlayıcı istatistikler

Kriz dönemi						Yükselme dönemi					
Değişkenler	N	Ortalama	Std. Hata	Min.	Max.	Değişkenler	N	Ortalama	Std. Hata	Min.	Max.
kriz	139	1.650216	3.757537	-10.03	10.09	yukselme	139	5.078633	3.135243	-7.42	19.66
kamu7	139	0.760144	5.663292	-7.55	37.38	kamu27	139	-0.59216	4.470583	-8.96	28.57
cari7	139	-1.1982	10.10382	-24.32	36.79	cari27	139	-1.01554	7.901	-21.54	29.29
kur	138	0.528986	0.500978	0	1	kredi27	137	63.94533	56.98669	-12.34	308.39
kredi7	133	71.43015	70.71694	-18.44	380.34	endeks27	139	6.727914	0.965689	3.31	8.95
endeks7	139	6.844101	0.955053	3.25	9.13	devlet27	139	6.475396	1.275631	3.45	9.12
devlet7	139	6.617914	1.308622	3.44	9.3	mulkiyet27	139	5.479712	1.7241	2.08	9
mulkiyet7	139	5.676547	1.695602	2.15	9.14	para27	139	7.879856	1.568372	0.42	9.75
para7	139	7.963525	1.487504	0	9.81	ticaret27	138	6.78087	1.291353	3.49	9.6
ticaret7	139	6.784748	1.24918	3.13	9.7	sermaye27	138	3.923116	3.039881	0	9.87
sermaye7	138	3.766087	3.068161	0	9.23	kredip27	139	8.34741	1.337478	3.29	10
kredip7	139	8.586115	1.347633	2.22	10	isgucup27	138	6.165725	1.480613	2.95	9.37
isgucup7	138	6.25	1.484335	2.86	9.24	isp27	138	5.868986	1.08321	3.44	8.72
isp7	138	5.966884	1.017943	3.43	8.74						

Ek 9. Yükselme dönemi korelasyon katsayıları

	yukselme	kamu27	cari27	kredi27	endeks27	devlet27	mulkiyet27	para27	ticaret27	sermaye27	kredip27	isgucup27	isp27
yukselme	1.00												
kamu27	0.14	1.00											
cari27	0.00	0.5347*	1.00										
kredi27	-0.3370*	-0.14	0.06	1.00									
endeks27	-0.11	0.10	0.10	0.5648*	1.00								
devlet27	0.09	-0.05	-0.16	-0.15	0.1797*	1.00							
mulkiyet27	-0.14	0.14	0.2150*	0.6989*	0.7914*	-0.2438*	1.00						
para27	-0.10	0.00	0.03	0.4448*	0.8501*	-0.01	0.5808*	1.00					
ticaret27	-0.12	0.09	0.2001*	0.5485*	0.8051*	-0.08	0.7061*	0.6820*	1.00				
sermaye27	-0.07	0.05	0.11	0.3059*	0.6454*	0.06	0.3835*	0.6483*	0.5635*	1.00			
kredip27	-0.09	0.1944*	0.11	0.3090*	0.7022*	-0.03	0.5328*	0.5874*	0.5875*	0.4116*	1.00		
isgucup27	0.00	0.12	0.04	0.2069*	0.4316*	0.14	0.3282*	0.1930*	0.12	0.2051*	0.2816*	1.00	
isp27	-0.1960*	0.16	0.14	0.4862*	0.7164*	-0.06	0.7368*	0.5109*	0.5881*	0.3122*	0.4552*	0.4573*	1.00

*%5 hata düzeyinde anlamlı

Ek 10. Yükselme dönemi VIF sonuçları

Değişken	VIF	1/VIF
kamu27	1.5	0.678677
cari27	1.5	0.688609
kredi27	1.1	0.955506
Ort.	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
kredi27	1.6	0.623268
endeks27	1.6	0.642503
kamu27	1.6	0.644517
cari27	1.5	0.686235
Ort. VIF	1.5	

Değişken	VIF	1/VIF
cari27	1.5	0.674299
kamu27	1.5	0.678413
kredi27	1.1	0.937623
devlet27	1.1	0.951617
Ort. VIF	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
mulkiyet27	2.2	0.452374
kredi27	2.2	0.452807
kamu27	1.6	0.634644
cari27	1.5	0.68617
Ort. VIF	1.9	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu27	1.5	0.671899
cari27	1.5	0.686
kredi27	1.3	0.759113
para27	1.3	0.794084
Ort. VIF	1.4	

Değişken	VIF	1/VIF
kredi27	1.5	0.655476
kamu27	1.5	0.660969
ticaret27	1.5	0.661512
cari27	1.5	0.677152
Ort. VIF	1.5	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu27	1.5	0.676331
cari27	1.5	0.686938
kredi27	1.2	0.865767
sermaye27	1.1	0.894609
Ort. VIF	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu27	1.6	0.63988
cari27	1.5	0.687651
kredi27	1.2	0.839556
kredip27	1.2	0.841435
Ort. VIF	1.4	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu27	1.5	0.655205
cari27	1.5	0.680763
kredi27	1.1	0.900183
isgucup27	1.1	0.93088
Ort. VIF	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu27	1.6	0.63377
cari27	1.5	0.681992
kredi27	1.4	0.695775
isp27	1.4	0.708901
Ort. VIF	1.5	

Ek 11. Kriz dönemi korelasyon katsayıları

	kriz	kamu7	cari7	kredi7	kur	endeks7	devlet7	mulkiyet7	para7	ticaret7	sermaye7	kredip7	isgucup7	isp7
kriz	1.00													
kamu7	-0.09	1.00												
cari7	0.13	0.5197*	1.00											
kredi7	-0.4079*	-0.04	-0.08	1.00										
kur	-0.16	-0.1819*	-0.06	0.3264*	1.00									
endeks7	-0.3699*	0.1754*	-0.02	0.5844*	0.3013*	1.00								
devlet7	0.05	-0.03	-0.199*	-0.09	0.00	0.2729*	1.00							
mulkiyet7	-0.4243*	0.2006*	0.12	0.6773*	0.2571*	0.7777*	-0.17	1.00						
para7	-0.2661*	0.10	-0.01	0.4986*	0.3706*	0.8368*	0.04	0.5850*	1.00					
ticaret7	-0.4454*	0.12	0.00	0.4869*	0.3463*	0.7596*	0.04	0.5906*	0.6743*	1.00				
sermaye7	-0.2139*	0.13	-0.03	0.2424*	0.2557*	0.6011*	0.14	0.3320*	0.5909*	0.5254*	1.00			
kredip7	-0.3138*	0.1836*	0.03	0.3594*	0.06	0.6584*	-0.05	0.4939*	0.5471*	0.5200*	0.3817*	1.00		
isgucup7	-0.08	0.13	-0.01	0.1926*	0.01	0.4698*	0.14	0.3124*	0.2245*	0.1894*	0.2636*	0.3404*	1.00	
isp7	-0.2119*	0.2619*	0.04	0.3619*	0.10	0.6741*	0.10	0.6069*	0.4373*	0.4368*	0.2936*	0.3854*	0.4613*	1.00

*%5 hata düzeyinde anlamlı

Ek 12. Kriz dönemi VIF sonuçları

Değişken	VIF	1/VIF
kamu7	1.4	0.701422
cari7	1.4	0.727907
kur	1.2	0.84929
kredi7	1.1	0.884073
Ort. VIF	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
endeks7	1.7	0.586889
kredi7	1.6	0.62822
kamu7	1.6	0.642874
cari7	1.4	0.713662
kur	1.2	0.804054
Ort. VIF	1.5	

Değişken	VIF	1/VIF
cari7	1.45	0.68744
kamu7	1.44	0.692294
kur	1.18	0.846278
kredi7	1.15	0.870203
devlet7	1.07	0.934709
Ort. VIF	1.26	

Değişken	VIF	1/VIF
kredi7	2	0.495198
mulkiyet7	2	0.498743
kamu7	1.5	0.677022
cari7	1.4	0.722352
kur	1.2	0.841582
Ort. VIF	1.6	

Değişken	VIF	1/VIF
para7	1.5	0.662974
kamu7	1.5	0.676769
cari7	1.4	0.72194
kredi7	1.4	0.729426
kur	1.3	0.758679
Ort. VIF	1.4	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu7	1.49	0.669098
ticaret7	1.44	0.692656
cari7	1.38	0.725363
kredi7	1.38	0.726781
kur	1.26	0.792899
Ort. VIF	1.39	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu7	1.5	0.668367
cari7	1.4	0.718528
kur	1.2	0.804241
kredi7	1.2	0.860622
sermaye7	1.2	0.866199
Ort. VIF	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu7	1.5	0.678012
cari7	1.4	0.726747
kredi7	1.3	0.770294
kredip7	1.2	0.833793
kur	1.2	0.848535
Ort. VIF	1.3	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu7	1.47	0.680019
cari7	1.38	0.724835
kur	1.18	0.849072
kredi7	1.17	0.851774
isgucup7	1.08	0.929693
Ort. VIF	1.26	

Değişken	VIF	1/VIF
kamu7	1.6	0.636317
cari7	1.4	0.719259
kredi7	1.3	0.777135
isp7	1.3	0.785031
kur	1.2	0.84717
Ort. VIF	1.3	

Ek 13. TürkiyeİsthidamYapısının Sektörel Dağılımı (2005-2014)

	İstihdam (bin kişi)				
Yıllar	Toplam	Tarım	sanayi	inşaat	hizmetler
2005	19 633	5 014	4 241	1 097	9 281
2006	19 933	4 653	4 362	1 192	9 726
2007	20 209	4 546	4 403	1 231	10 029
2008	20 604	4 621	4 537	1 238	10 208
2009	**20 615**	**4 752**	**4 179**	**1 305**	**10 380**
2010	21 858	5 084	4 615	1 434	10 725
2011	23 266	5 412	4 842	1 680	11 332
2012	23 937	5 301	4 903	1 717	12 016
2013	24 601	5 204	5 101	1 768	12 528
2014	25 933	5 470	5 316	1 912	13 235
	% Değişim				
2005					
2006	1.53	-7.2	2.9	8.7	4.8
2007	1.38	-2.3	0.9	3.2	3.1
2008	1.95	1.6	3	0.6	1.8
2009	**0.05**	**2.8**	**-7.9**	**5.3**	**1.7**
2010	6.03	7	10.4	9.9	3.3
2011	6.44	6.5	4.9	17.1	5.7
2012	2.88	-2.1	1.3	2.2	6
2013	2.78	-1.8	4	2.9	4.3
2014	5.41	5.1	4.2	8.2	5.6
	% Pay				
2005	100	25.5	21.6	5.6	47.3
2006	100	23.3	21.9	6	48.8
2007	100	22.5	21.8	6.1	49.6
2008	100	22.4	22	6	49.5
2009	**100**	**23.1**	**20.3**	**6.3**	**50.4**
2010	100	23.3	21.1	6.6	49.1
2011	100	23.3	20.8	7.2	48.7
2012	100	22.1	20.5	7.2	50.2
2013	100	21.2	20.7	7.2	50.9
2014	100	21.1	20.5	7.4	51

Kaynak: TÜİK

Ek 14. Kriz dönemi analizinde yer alan değişkenler, 2007, 2009 yılları işsizlik oranları ve farkları, 2007 ve 2014 yılları gelir düzeyi

Ülkeler	Kriz[a]	kamu7[b]	cari7[b]	kredi7[c]	Kur[d]	endeks7[e]	devlet7[e]	mulkiyet7[e]	para7[e]	ticaret7[e]	sermaye7[e]	kredip7[e]	isgucup7[e]	isp7[e]	2007 yılı işsizlik oranı[a]	2009 yılı işsizlik oranı[a]	2007 yılı gelir düzeyi[a]	2014 yılı gelir düzeyi[a]
Estonya	-10.03	2.36	-14.99	89.95	0	7.83	6.59	7.33	9.2	8.41	6.92	9.67	5.6	7.34	4.7	13.8	H	H
Letonya	-8.68	0.6	-20.83	83.21	0	7.48	5.9	6.84	8.77	8.06	6.92	9.67	7.02	6.23	6	17.1	UM	H
Ukrayna	-6.25	-1.9	-3.55	61.05	1	5.91	6.75	5.24	5.16	5.95	0.77	8.2	6.23	3.84	6.4	8.8	LM	LM
Litvanya	-6.09	-1	-14.9	58.95	0	7.55	6.96	6.8	8.8	7.85	6.15	9.53	5.53	6.45	4.3	13.7	UM	H
Zimbabve	-5.84	-2.96	-5.39		0	3.25	6.09	3.47	0	3.13	0	4.79	5.22	3.88	5.1	6.4	L	L
İrlanda	-4.49	0.23	-5.36	234.63	1	8.03	5.91	7.87	9.59	8.3	8.33	9.33	7.54	6.9	4.6	12	H	H
Finlandiya	-3.77	5.13	5.2	98.81	1	7.9	5.22	9.14	9.51	8.43	3.08	10	5.08	7.2	6.8	8.2	H	H
Ermenistan	-3.62	-2.33	-8.52	12.13	1	7.45	7.85	5.71	8.98	7.27	9.17	9.61	6.2	5.77	28.4	18.7	LM	LM
Japonya	-3.28	-2.09	4.87	299.14	1	7.8	6.21	7.69	9.78	6.9	3.85	9.04	8.41	6.45	3.9	5	H	H
İtalya	-3.27	-1.53	-1.42	124.76	1	7.19	5.77	5.96	9.52	7.55	7.69	8.78	6.17	5.53	6.1	7.8	H	H
Bahamalar	-3.25	-2.25	-11.47	88.11	0	7.61	8.27	7.11	6.74	6.3	0.77	9.84	9.12	8.51	7.9	14.2	H	H
Danimarka	-2.9	5.02	1.38	214.89	0	7.91	4.42	9	9.36	8.42	7.69	10	7.47	7.24	3.8	6	H	H
İsveç	-2.87	3.37	8.86	129.73	1	7.44	3.66	8.44	9.47	8.52	3.08	10	5.07	6.99	6.2	8.4	H	H
Macaristan	-2.84	-4.99	-7.14	75.49	1	7.12	4.65	6.65	9.11	7.82	3.85	9.09	6.95	5.74	7.4	10	H	H
Hırvatistan	-2.67	-2.51	-7.14	70.76	0	6.65	4.56	5.87	8.26	7.73	2.31	9.84	5.52	5.47	9.6	9.1	UM	H
Jamaika	-2.56	-3.8	-15.34	52.72	1	7.34	8.77	4.91	8.23	7.42	3.08	7.81	7.49	5.74	9.4	11.4	UM	UM
Lüksemburg	-2.42	4.21	10.12	190.73	1	7.64	4.76	8.33	9.49	8.44	4.62	9.33	5.48	6.91	4.1	5.1	H	H
Yunanistan	-2.42	-6.72	-13.99	112.03	1	7.25	6.38	6.44	9.61	7.64	3.85	7.57	4.66	6.14	8.3	9.5	H	H
İngiltere	-2.32	-3	-2.74	178	1	8.02	6.29	7.64	9.44	8.12	8.33	9.48	7.93	6.72	5.4	7.8	H	H
Kuveyt	-2.3	37.38	36.79	68.84	0	7.64	6.77	7.35	8.49	8	4.17	10	7.63	6.58	1.5	1.6	H	H
Almanya	-2.29	0.22	6.9	120.63	1	7.6	5.65	8.52	9.5	8.19	3.85	8.29	3.89	6.54	8.6	7.7	H	H
Slovenya	-2.25	0.26	-4.2	80.44	1	7.03	4.78	6.2	9.25	7.69	6.92	9.33	5.32	6.32	4.8	5.9	H	H
Gabon	-2.11	8.08	14.8	2.32	0	5.91	6.19	4.31	5.96	6.71	0	7.28	7.08	7.4	21.1	21.3	UM	UM
Türkiye	-2.08	-1.95	-5.84	49.26	1	6.59	7.5	5.7	6.44	6.74	1.54	6.99	4.24	6.32	10.3	14	UM	UM
İzlanda	-2	4.88	-13.66	299.04	1	7.88	7.01	8.86	8.16	6.47	3.85	9.67	7.58	7.65	2.3	7.2	H	H
Barbados	-1.9	-3	-5.4	92.89	0	6.6	5.64	7.68	6.33	5.76	0	7.11	7.05	5.39	7.4	10	H	H
Meksika	-1.65	-1.16	-1.41	36.94	1	6.79	7.43	4.78	8.02	6.86	1.54	8.82	5.64	5.52	3.4	5.2	UM	UM
ABD	-1.53	-3.2	-4.96	235.72	1	8.21	7.24	7.45	9.74	8.29	6.15	9.53	9.24	6.84	4.7	9.4	H	H
Portekiz	-1.39	-3.01	-9.74	162.96	1	7.37	5.71	7.17	9.56	7.93	6.15	7.73	5.29	5.83	8	9.5	H	H
Fransa	-1.37	-2.54	-0.97	137.28	1	7.51	4.98	7.6	9.58	8.11	6.15	9.68	5.43	6.45	8	9.1	H	H

Rusya	-1.29	5.98	5.49	25.47	0	6.45	6.66	5.59	8.34	4.71	3.33	8	5.89	4.38	6	8.3	UM	H
İspanya	-1.23	2	-9.65	199.82	1	7.55	6.34	6.93	9.57	7.9	3.08	10	5.3	5.94	8.4	18.1	H	H
Avusturya	-1.13	-1.32	3.41	123.41	1	7.8	5.16	8.66	9.56	8.39	3.08	9.87	6.07	6.47	4.4	4.8	H	H
Çek Cum.	-1.07	-0.7	-4.33	51.53	1	7.22	5.24	6.21	9.32	8	3.08	9.83	7.78	4.64	5.3	6.7	H	H
BAE	-1.03	21.8	12.53	60.2	0	7.96	8.73	7.47	7.92	8.52	5.83	7.79	7.44	7.44	3.4	4.2	H	H
Y. Zelanda	-0.93	3.38	-6.82	138.53	1	8.38	6.2	8.72	9.7	8.79	7.5	10	8.37	7.48	3.7	6.1	H	H
El Salvador	-0.93	-1.29	-6.05	60.59	0	7.63	9.15	4.19	9.35	7.68	7.69	10	6.43	6.32	6.3	7.3	LM	LM
Belçika	-0.83	0.05	4.25	108.67	1	7.42	4.3	7.27	9.58	8.24	4.62	9.93	6.86	6.42	7.5	7.9	H	H
Kanada	-0.77	1.46	0.78	150.62	1	8.07	6.13	8.42	9.5	7.25	6.92	10	8.33	7.11	6	8.3	H	H
Gürcistan	-0.73	0.83	-19.75	31.07	1	7.46	6.5	5.73	8.27	8.26	8.46	9.67	7.64	7.15	13.3	16.9	LM	LM
Botsvana	-0.7	5.51	15.1	-18.44	0	7.14	5.33	6.72	9.02	5.43	6.92	9.33	6.97	6.64	18.5	18.4	UM	UM
Norveç	-0.62	16.99	12.23		1	7.73	5.82	8.95	9.24	6.68	5.38	10	4.91	6.7	2.5	3.2	H	H
Hollanda	-0.61	0.18	6.3	185.58	1	7.65	4.11	8.24	9.57	8.33	9.17	10	6.62	6.36	3.2	3.4	H	H
Trin. &Tob.	-0.5	3.65	23.87	22.97	0	7.24	7.76	4.34	8.73	7.28	6.15	9.33	7.46	6.1	5.5	5.3	H	H
Tayvan	-0.43b	-2.22	8.61			7.59	7.28	6.84	9.81	7.34		8.84	4.3	6.19			H	H
Fiji	-0.18	-2.04	-10.39	119.97	0	7.14	8.05	6.17	6.23	5.96	0	8.26	9.22	8.44	8.6	8.7	UM	UM
Hong Kong	-0.17	8.09	13.02	122.7	0	9.13	9.3	8.31	9.51	9.7	7.69	10	9.19	7.61	4	5.2	H	H
Moritanya	0.02	-1.79	-14.55	35.14	1	6.34	6.71	5.16	6.82	6.25	1	8.51	6.98	5.22	31.4	31.1	L	LM
Nikaragua	0.05	1.39	-15.67	59.2	0	7.38	8.04	4.66	8.62	6.91	6.92	10	7.21	5.78	5	6.6	LM	LM
İsviçre	0.07	1.26	9.97	168.12	1	8.37	7.91	8.71	9.77	6.68	3.85	9.33	7.86	7.14	3.6	4.1	H	H
Tayland	0.08	0.23	6.35	131.58	1	6.84	7.15	6.13	7.04	7.06	1.54	9.33	5.6	6.23	1.2	1.5	LM	UM
Slovakya	0.08	-1.92	-4.83	50.44	0	7.6	6.58	6.27	9.3	7.88	5.38	9.77	7.77	5.54	11	12.1	H	H
Bulgaristan	0.37	3.14	-24.32	53.75	0	7.13	6.46	5.05	8.62	7.29	7.69	10	7.82	5.34	6.9	6.8	UM	UM
Romanya	0.53	-3.1	-13.46	34.75	1	7.46	7.42	5.86	8.88	7.72	8.46	7.9	6.68	6.48	6.4	6.9	UM	UM
Malta	0.55	-2.27	-3.87	321.75	1	7.7	5.9	7.9	9.58	7.92	7.69	8.73	6.89	4.78	6.5	6.9	H	H
Singapur	0.59	11.84	25.97	68.6	1	8.78	7.96	8.61	9.35	9.61	6.15	10	7.69	8.01	3	4.3	H	H
Kıbrıs	0.79	3.21	-10.76	380.34	1	7.87	7.32	7.2	9.36	8.31	6.15	10	5.07	6.38	3.9	5.4	H	H
G. Afrika	0.83	1.24	-5.38	192.66	1	6.82	6.2	5.6	7.75	6.47	0.77	10	6.1	6.42	22.3	23.7	UM	UM
Kostarika	0.86	0.32	-6.26	47.99	0	7.57	8.8	6.28	7.59	7.37	8.46	8.09	6.5	5.92	4.6	7.8	UM	UM
Moldova	0.89	0.3	-15.25	40.17	1	6.84	7.42	5.79	6.84	7.36	0.77	9.29	5.69	6.14	5.1	6.4	LM	LM
Honduras	0.9	-1.58	-9.09	50.7	0	7.44	8.71	4.52	8.95	7.57	3.08	9.52	5.59	6.51	2.9	3.3	LM	LM
Venezuela	1.04	-2.82	7.22	19.94	0	4.46	5.06	2.65	5.62	5.16	3.85	9.33	2.99	3.45	7.5	7.8	UM	H
Şili	1.13	7.93	4.09	85.26	1	8.02	7.95	7.07	9.15	8.61	8.46	9.33	5.96	6.5	7.1	9.7	UM	H
Paraguay	1.2	1.99	5.65	17.26	1	6.42	7.44	3.21	8.24	6.63	6.15	8.67	3.64	5.61	5.6	6.5	LM	UM
Bosna Hersek	1.25	0.49	-9.36	61.21	0	6.66	6.57	4.07	8	7.6	3.85	9.33	7.13	5.05	29.7	24.1	LM	UM

Namibya	1.47	5.97	8.57	48.87	0	6.77	6.21	6.94	6.52	5.65	0.77	10	7.35	6.14	19.3	29.7	LM	UM
Madagaskar	1.56	-2.68	-12.67	9.97	1	6.21	8.11	3.94	7.29	6.38	3	5.39	4.52	5.92	4.1	4.8	L	L
Arjantin	1.56	0.3	2	22.55	0	6.31	7.43	4.2	7.11	6.2	3.85	7.93	5.24	5.08	8.5	8.6	UM	H
Malezya	1.66	-2.69	15.36	109.43	1	6.99	6.22	6.57	6.78	6.84	0.77	9.73	7.64	6.58	3.2	3.7	UM	UM
Güney Kore	1.77	2.17	1.05	143.58	1	7.68	6.98	7.28	9.63	6.78	4.62	9.33	4.28	6.66	3.2	3.6	H	H
Kenya	1.77	-2.42	-3.23	31.74	1	7.17	7.82	4.73	8.9	6.08	4.62	9.15	7.74	5.87	9.5	9.4	L	LM
Cezayir	1.8	6.13	22.67	-3.36	1	5.62	4.06	4.81	7.49	6.67	0	6.67	4.69	5.68	13.8	10.2	LM	UM
Orta Afr. Cum.	1.88	1.08	-6.23	17.91	0	5.21	6.93	2.15	7	3.72	0	7.12	4.47	5.33	7	7	L	L
İran	1.9	6.74	9.66		0	6.21	6.39	6.09	8.09	4.85	0	5.67	4.53	6.42	10.6	12	LM	UM
Guatemala	1.9	-1.44	-5.24	38.55	1	7.45	8.59	4.42	9.26	7.65	8.46	9.36	4.71	5.89	2.5	3.1	LM	LM
Haiti	1.96	0.21	-1.45	25.45	1	6.67	8.46	2.49	8.56	6.52	9.09	6.96	8.56	5.26	7.2	7.1	L	L
Belize	1.97	-0.68	-4.04	68.35	0	7.24	6.53	5.81	8.15	6.77	0	9.86	8.89	8.74	8.5	10.9	UM	UM
Dominik Cum.	2.04	0.11	-4.96	38.13	1	6.51	7.82	4.29	5.97	7.41	5.38	8	6.39	5.71	15.7	14.9	LM	UM
Kazakistan	2.25	5.14	-7.99	40.96	0	7.13	8.01	5.94	8.46	5.2	1.54	10	6.97	5.66	7.3	6.6	UM	UM
Pakistan	2.27	-5.12	-4.51	45.46	1	6.2	7.84	4.13	6.26	6.38	0.77	8.72	5.63	5.3	5.1	4.9	L	LM
Brezilya	2.39	-2.74	0.11	90.31	1	6.26	6.98	4.85	7.51	7.11	3.85	6.66	3.97	3.52	8.1	8.3	UM	UM
Kamerun	2.41	4.67	1.38	6.97	0	5.76	5.97	3.96	7.02	5.58	0	7.39	7.21	3.43	4	4.7	LM	LM
Makedonya	2.56	0.58	-6.91	32.67	0	6.77	5.73	5.06	7.92	7.46	0.77	10	6.82	6.34	34.9	32.2	LM	UM
Kolombiya	2.6	-0.85	-2.98	52.57	1	6.31	5.57	4.53	7.85	6.93	0.77	8.24	5.48	6.16	11.2	11.8	LM	UM
Guyana	2.65	-4.28	-9.5	51.77	0	6.23	4.99	4.24	7.51	6.5	6.67	8.4	7.32	6.13	10.9	11.6	LM	LM
Filipinler	2.65	-0.3	5.41	48.35	1	6.99	8.29	4.82	8.18	7.23	0.77	9.24	5.86	5.81	7.4	7.5	LM	LM
İsrail	2.7	-1.17	3.14	82.56	1	7.23	6	6.02	9.27	7.76	9.17	8.17	4.79	6.4	7.3	7.5	H	H
Avustralya	2.72	1.48	-6.69	146.35	1	8.15	6.85	8.41	9.5	8.43	2.31	10	8.6	6.7	4.4	5.6	H	H
Togo	2.87	-1.89	-8.56	21.76	0	5.94	9.06	2.53	6.83	6.89	0.77	6.65	4.14	4.89	7.1	7	L	L
Fildişi Sahili	2.9	-0.46	-0.68	20.13	0	5.6	6.23	2.84	6.56	5.96	0.77	8	5	4.93	4.1	4.1	L	LM
Senegal	3.05	-3.84	-11.61	24.47	0	6.13	6.78	4.46	6.76	6.37	0.77	8.8	4.01	4.94	10	10	L	LM
Polonya	3.24	-2.14	-6.29	47.84	1	6.91	5.25	5.61	9.22	7.41	2.31	9.02	6.61	5.33	9.6	8.2	UM	H
Gine-Bissau	3.26	-7.17	-4.4	6.21	0	4.85	3.44	3.68	5.93	7.01	0.77	8.48	3.13	3.7	6.9	6.8	L	L
Ekvador	3.46	1.76	3.7	20.32	0	5.9	7.28	3.77	5.04	6.2	6.92	9.29	3.68	5.21	5	6.5	LM	UM
Çad	3.64	2.54	8.18	0.82	0	5.01	6.62	2.24	5.92	4.18	0	6	5.88	4.03	7.1	7.1	L	L
Moğolistan	3.82	2.28	5.41	28.21	0	6.89	6.85	5.43	8.18	6.45	1.54	10	6.68	6.17	7.2	5.9	LM	UM
Benin	3.84	0.33	-10.17	8.78	0	6.17	6.72	4.6	6.99	5.84	0.77	9.33	5.4	4.9	1.1	1.2	L	L
Tunus	4.17	-1.89	-2.36	64.38	0	6.95	7.28	7.1	6.99	5.64	0.77	8.01	6.27	6.7	12.4	13.3	LM	UM
Burundi	4.26	-2.51	-5.36	25.33	1	5.51	4.67	3.39	7.24	4.12	1.54	8.79	7.46	5.15	7.2	7.1	L	L
Mauritius	4.28	-3.27	-5.43	99.26	1	7.92	8.19	6.02	9.23	7.82	6.67	8.92	7.3	7.12	8.5	7.3	UM	UM

Sierra Leone	4.29	20.1	-7.42	8.61	0	6.01	6.83	3.86	7.17	5.66	3.33	6.75	5.68	6.31	3.4	3.4	L	L
Myanmar	4.37b	-3.25	-0.67		1	3.75	5.66	3.26	4.37	5.35	0	2.22			3.4	3.5	L	LM
Bahreyn	4.39	1.59	13.38	48	0	7.86	6.83	6.74	9.12	8.19	6.67	10	8.73	7.45	8.2	7.6	H	H
Nijer	4.44	-1	-8.19	6.91	0	5.55	7.51	4.15	6.63	3.73	0	7.79	2.86	4.67	5.1	5.1	L	L
D.Kongo Cum.	4.54	-0.2	3.22	3.64	1	5.34	7.38	2.15	7.34	4.9	0.77	5.08	5.11	4.14	8.2	8.2	L	L
Lesotho	4.56	10.73	22.66	-18.4	0	5.98	4.35	4.37	7.91	4.3	2.31	10	6.97	5.22	26.4	26	LM	LM
Mali	4.72	-3.17	-8.12	14.45	0	6.33	7.31	4.78	7.14	5.92	0.77	7.57	5.46	5.54	8.5	8.5	L	L
Sri Lanka	4.74	-6.88	-4.32	45.02	0	6.43	7.33	4.98	6.04	6.69	0	7.39	6.87	5.65	6	5.9	LM	LM
Bolivya	4.75	1.74	11.4	53.51	0	6.2	6.31	3.72	8.24	7	4.62	9	3.75	4.35	5.2	3.4	LM	LM
Peru	5.1	3.35	1.49	16.88	1	7.41	7.79	4.88	9.17	7.36	8.46	8.67	6.53	5.43	4.5	4.4	LM	UM
Burkina Faso	5.13	-5.64	-8.26	12.43	0	5.93	5.09	4.5	7.29	5.54	0.77	8.01	7.13	5.58	3.3	3.3	L	L
Fas	5.17	-0.13	-0.09	90.42	0	6.37	6.79	6.1	6.84	5.7	0	8	3.49	6.21	9.8	9.1	LM	LM
Suriye	5.19b	-2.99	-0.23	36.2	0	6.26	6.73	5.64	7.79	5.91	0	5.98	5.36	5.52	8.4	8.1	LM	LM
Nepal	5.32	-0.78	-0.13	50.02	0	6.33	8.36	3.78	6.84	5.56	0	7.23	6	5.19	2.6	2.7	L	L
Endonezya	5.32	-0.95	1.45	40.58	1	6.62	7.61	4.54	7.56	7.37	0.77	8.2	5.29	5.73	9.1	7.9	LM	LM
Arnavutluk	5.45	-3.17	-10.64	62.08	1	7.3	8.79	5.07	9.42	7.52	0.83	7.51	5.77	6.04	13.5	13.8	LM	UM
Tanzanya	5.47	-1.47	-8.57	10.58	1	6.38	5.92	5.87	7.61	5.46	0	8.18	5.28	5.44	2	2.5	L	L
Bangladeş	5.53	-2.23	0.72	50.02	0	6.2	8.86	3.1	6.38	6.04	0	8.23	6.35	5.21	4.3	5	L	LM
Vietnam	5.53	-2.01	-9.02	88.23	0	6.31	6.87	6.03	6.22	5.73	0	9.54	5.16	4.66	2.3	2.6	L	LM
Kırgızistan	5.64	-0.64	-5.98	13.97	1	7	8.22	4.52	8.38	5.4	6.92	9.09	6.17	6.24	8.2	8.4	L	LM
Uruguay	5.71	0.01	-0.94	24.46	1	7.11	7.43	5.57	8.1	7.15	8.46	7.03	6.25	6.13	9.2	7.3	UM	H
Mısır	5.92	-7.55	2.07	84.15	1	6.79	7.12	6.13	8.68	5.75	6.15	6.35	4.86	5.32	8.9	9.4	LM	LM
Gana	5.94	-5.39	-8.72	22.86	1	6.88	6.69	5.61	8.24	7.16	4.62	7.97	6.1	5.8	3.7	4.1	L	LM
Hindistan	6.19	-4.41	-1.27	60.81	1	6.59	7.56	6.03	6.71	6.08	0	7.29	7.27	4.9	3.7	3.9	LM	LM
Mozambik	6.2	-2.58	-9.55	8.87	1	5.65	4.68	3.85	7.75	6.53	0	7.98	3.15	5.62	8.3	8.3	L	L
Ürdün	6.35	-4.66	-16.8	114.32	0	7.68	6.37	6.95	9.19	6.67	6.92	8.84	8.28	6.87	13.1	12.9	LM	UM
Pap. Yeni Gine	6.38	8.95	3.94	22.45	1	6.7	6.54	4.75	7.07	6.27	7.69	8.41	8.82	7.66	2.5	2.5	L	LM
Kongo Cum.	6.52	9.39	-6.51	-6.85	0	4.61	3.85	2.78	5.34	4.73	0	6.33	6.29	6	6.6	6.6	LM	LM
Panama	6.56	3.44	-8.04	82.31	0	7.59	8.28	5.23	9.31	7.62	9.23	9.21	5.46	6.2	6.4	6.6	UM	UM
Nijerya	6.6	-1.1	10.74	19.2	1	6.39	7.14	4.05	6.68	6.27	5	9.89	8.29	4.01	7.6	7.6	L	LM
Umman	7.16	12.43	6.04	32.58	0	7.47	5.34	7.5	8.44	7.28	6.67	10	7.95	6.59	8.4	8.3	H	H
Uganda	7.98	-0.96	-4.57	5.49	1	7.32	7.58	4.7	9.17	5.87	7.69	9.17	9.05	6.06	3	4.2	L	L
Angora	8.12	4.66	17.5	1.87	0	4.65	3.92	3.17	4.45	6.14	0.77	8	3.99	4.75	6.8	7	LM	UM
Zambiya	8.5	-1.04	-5.37	13.46	1	7.18	7.69	5.79	8.5	5.71	9.17	8	6.3	6.22	15.7	15.6	L	LM
Malawi	8.69	-3.54	0.98	15.74	0	5.82	5.37	5.54	5.6	4.12	0.83	7.95	6.61	5.84	7.6	7.5	L	L

Ruanda	8.72	-1.73	-2.26		0	6.51	6.67	4.59	7.83	5.08	3.08	8.55	7.3	7.67	0.6	0.6	L	L
Çin	9.43	0.06	10.08	126.73	0	6.27	4.5	6.31	8.08	7.28	0	7.04	4.9	5.32	3.8	4.4	LM	UM
Etiyopya	9.8	-3.57	-4.2	41.84	0	5.82	6.36	5.16	5.75	4.58	1.54	5.98	7.11	6.24	5.4	5.4	L	L
Azerbeycan	10.09	2.29	27.26	17.16	0	6.13	4.54	6.38	6.71	5.6	5	7.77	6.31	6.07	6.3	5.7	LM	UM

Kaynak:
a DB WDI Temmuz 2015
b IMF WEO Nisan 2015
c DB WDI Temmuz 2015
d IMF AREAER Nisan 2008
e EFW 2015
Not: H: Yüksek gelirli, UM: Üst-orta gelirli, LM: Alt-orta gelirli, L: Düşük gelirli